

PRISUTNOST GOVORA MRŽNJE U MEDIJIMA U SRBIJI

prof. dr
IVANA KRSTIĆ

Sufinansira
Evropska unija

EVROPSKA UNIJA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sufinansira i sprovodi
Savet Evrope

Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ni Saveta Evrope.

Dozvoljena je reprodukcija izvoda (do 500 reči), osim za komercijalne svrhe, pod uslovom da je očuvan integritet teksta, da se odlomak ne koristi izvan konteksta, da ne daje nepotpune informacije niti na neki drugi način dovodi čitaoca na pogrešne zaključke o njegovoj prirodi, obimu ili sadržaju teksta. Izvor teksta je uvek obavezno navesti na sledeći način "© Savet Evrope, 2024". Sve druge zahteve za reprodukciju/prevod dela i celog teksta, treba uputiti Direktoratu za komunikacije, Savet Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na publishing@coe.int).

Svu ostalu korespondenciju koja se odnosi na ovu publikaciju treba uputiti na adresu:
Antidiscrimination Department of the Council of Europe, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 23
E-mail: Horizontal.Facility@coe.int

Grafički dizajn: Blumen Group d.o.o.
Fotografija: SHVETS production, www.pexels.com

© Savet Evrope, decembar 2024. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

Publikacija je nastala u partnerstvu sa
Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti

**PRISUTNOST
GOVORA MRŽNJE
U MEDIJIMA
U SRBIJI**

prof. dr
IVANA KRSTIĆ

Beograd, jul 2024. godine

Sadržaj

SUMMARY	7
UVOD	11
1 - SLOBODA GOVORA I NJENO OGRANIČAVANJE U OBLIKU GOVORA MRŽNJE	13
1.1. Obim slobode izražavanja	13
1.2. Definicija govora mržnje	14
1.3. Dužnost medija da se uzdrže od govora mržnje	15
2. RELEVANTNI EVROPSKI STANDARDI	17
A. Relevantne evropske konvencije	17
2.1. Evropska konvencija o ljudskim pravima	17
2.1.1. Rasna mržnja i podsticanje na etničku mržnju	17
2.1.2. Homofobni govor mržnje	20
2.1.3. Govor mržnje u digitalnoj sferi	21
2.1.4. (Neo)nacizam	22
2.2. Konvencija o nasilju nad ženama	23
B. Izvori "mekog" prava	24
2.3. Standardi EKRI-ja	24
2.3.1. Preporuka EKRI-ja o borbi protiv govora mržnje	24
2.3.2. Preporuka EKRI-ja o borbi protiv širenja rasističkog, ksenofobnog i antisemitskog materijala preko interneta	25
2.3.3. Preporuka EKRI-ja o prevenciji u suzbijanju netolerancije i diskriminacije prema LGBTI osobama	25
2.4. Komitet ministara	25
2.4.1. Preporuka o medijima i promovisanju kulture tolerancije	26
2.4.2. Preporuka o govoru mržnje	26
2.4.3. Preporuka o suzbijanju govora mržnje	27
2.4.4. Preporuka koja se odnosi na seksualnu orijentaciju i rodni identitet	28
2.4.5. Preporuka koja se odnosi na onlajn govor	28
2.5. Parlamentarna skupština	29

2.6. Komesar Saveta Evrope za ljudska prava	31
3. DOMAĆI PRAVNI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA GOVOR MRŽNJE	32
3.1. Ustavne garantije	32
3.2. Zakonodavstvo koje se odnosi na diskriminaciju	32
3.2.1. Zakon o zabrani diskriminacije	32
3.2.2. Krivične odredbe	33
3.3. Medijsko zakonodavstvo	34
3.3.1. Zakon o javnom informisanju i medijima	34
3.3.2. Zakon o elektronskim medijima	34
3.3.3. Zakon o javnim medijskim servisima	35
3.3.4. Zakon o oglašavanju	36
3.3.5. Kodeks novinara Srbije	36
3.4. Strateški okvir	37
4. PRAKSA POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI	39
4.1. Mišljenja po pritužbama	39
4.1.1. Govor mržnje i uvredljiv govor prema LGBTI+ osobama	39
4.1.2. Govor mržnje i uvredljiv govor prema ženama	42
4.1.3. Govor mržnje i uvredljiv govor prema nacionalnim manjinama	46
4.2. Preporuke mera	50
4.3. Strateške parnice Poverenika	50
1. Tužba zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije protiv profesora Medicinskog fakulteta	
2. Tužba zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije protiv lekara	51
5. PRISUSTVO GOVORA MRŽNJE U SRBIJI	52
5.1. Percepcija o govoru mržnje	52
1. Odnos građana i građanki prema diskriminaciji	52
2. Odnos predstavnika i predstavnica organa javne vlasti prema diskriminaciji	53
3. Ispitivanje predstavnika medija o prisutnosti govora mržnje u Srbiji	54
5.2. Međunarodni izveštaji o Srbiji	55
5.2.1. Preporuke EKRI-ja u vezi sa Srbijom	55
5.2.2. Izveštaj EU o Srbiji	55
5.2.3. Izveštaji Komiteta UN o Srbiji	56
5.3. Domaći izveštaji i istraživanja	57

6. KVALITATIVNO I KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE MEDIJA	59
1. Dnevne novine	59
1.1. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na etničke grupe	59
1.2. Medijsko izveštavanje prema ženama	61
1.3. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na pripadnike LGBTI+ populacije	63
1.4. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na izbeglice/migrante	64
1.5. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na osobe sa invaliditetom	64
1.6. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na Rome	65
1.7. Izveštavanje o deci	65
2. Nedeljnici	65
2.1. "Nedeljnik"	65
2.2. "Ekspres"	66
2.3. "Pečat"	68
3. Portali	71
ZAKLJUČNA ZAPAŽANJA	82

SUMMARY

Every democratic political process and development of every individual requires the realization of freedom of expression, which is guaranteed by all major international human rights instruments. Freedom of expression occupies a central place in exercising other human rights, as it constitutes a basis for many other freedoms and rights, such as freedom of association or political rights. At the same time, its enjoyment should be reconciled with other rights, such as the right to a fair trial, the right to private life, or freedom of religion. Thus, despite its fundamental nature, freedom of expression can be limited and cannot be protected when it leads to the restriction or destruction of other human rights and freedoms.

Despite its importance, freedom of expression is often misused, and hate speech is considered as protected speech. However, it poses grave dangers for the cohesion of a democratic society, the protection of human rights, and the rule of law, and therefore, it must be prohibited. Hate speech represents the negation of freedom of expression, which imposes restrictions on human rights and leads to discrimination, stigmatization, social distance, and endangering the safety of those exposed to such speech. These groups are always on the margins of society, not fully integrated, and whose rights are further denied. They are seen as the cause of all societal problems.

This report has a two-fold role: to provide relevant international standards on the prohibition of hate speech, explain and present relevant international standards, and present research on the use of hate speech in Serbia that can be useful for understanding its use and the forms in which it appears.

The report has six sections. First, the standards of freedom of expression and its limits are explained, including the definition of hate speech and its elements. It is underlined that there is no universally accepted definition of hate speech, as this term has been defined and understood in differing ways at the national and international levels. However, some "soft law" sources offer the definition of hate speech. The second section presents the relevant European standards on the prohibition of hate speech from the European Convention on Human Rights and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, which is dedicated to racial and ethnic discrimination, homophobic speech, hate speech in the digital sphere and racism. This jurisprudence offers an understanding of elements of hate speech and how to recognize it on a case-by-case basis. Also, the relevant provisions of the Istanbul Convention are mentioned. The second part is dedicated to standards developed within the ECRI, Committee of Ministers, Parliamentary Assembly, and the Commissioner for Human Rights. The third section presents the relevant legal and policy framework for combating hate speech in Serbia. Thus, the constitutional provisions, antidiscrimination legislation, and media laws, together with relevant policy documents, are analyzed, showing that there is a broad range of provisions that protect freedom of expression, prohibit hate speech, and require the establishment of a media space that protects human rights and fundamental freedoms. The fourth section presents a comprehensive group of cases and measures on hate speech within the competence of the Commissioner for the Protection of Equality, decided in the past three years, demonstrating the forms of hate speech and groups that are mostly targeted in that speech. The fifth section presents some recent research on hate speech in Serbia, either as research on its appearance or as a perception of different stakeholders, representatives of public authorities, media workers, and citizens. Finally, the sixth section contains, apart from desk research, qualitative and quantitative analysis of hate speech in media - the forms of hate speech, its occurrence, and incidence. The media were monitored for a period of 4 weeks, from May 6 to June 2, 2024. During the mentioned period, daily newspapers, portals, and weeklies were monitored. Daily newspapers followed: "Blic", "Kurir", "Informer", "Srpski Telegraf", and "Alo". Three weeklies were also covered: "Nedeljnik", "Ekspres" and "Pečat". Finally, an analysis of the portal was performed. The last part contains conclusions and some recommendations with the aim of diminishing the number of cases of hate speech.

Hate speech is prohibited by international standards and the legal framework and practice of the Republic of Serbia. Various sources brought under the auspices of the UN and the Council of Europe largely complement

the existing legal framework and enrich it with the practice of the European Court of Human Rights, which are further integrated into domestic practice. Various anti-discrimination and media laws prohibit hate speech and require media pluralism and respect for human rights and freedoms, on which the reporting system should rest. However, numerous challenges in practice lead to the fact that hate speech is constantly present and that the negative attitude towards members of certain groups is also reflected in daily political events in which tensions and intolerance between groups grow. The practice of the Commissioner for the Protection of Equality has been particularly rich in the last few years, illustrating hate speech and offensive and humiliating speech concerning members of the LGBTI+ community, women, Roma, and other national minorities. Practice shows that hate speech occurs in all forms of reporting, from newspapers, TV shows, and social media, as well as graffiti and advertisements. Also, the same mantras are constantly repeated in relation to members of certain groups that are often advocated by public figures, politicians, academics, and even media workers.

Despite some recorded progress, the reporting period showed similar symptoms and problems (as in the previous reporting period from 2020). Namely, this period was marked by several events that significantly shaped public opinion. The highlights are: voting on the Resolution in Srebrenica, voting on the admission of Kosovo to the Council of Europe, Eurovision, and elections. The first three events led to adverse reporting and the creation of social distance between Montenegrins, Albanians, Bosniaks, and Croats, which were additionally written about in the context of Eurovision. All the mentioned texts dominate the daily press, on portals, and in weekly newspapers and create a feeling of disbelief, betrayal, and earlier genocide against the Serbs, with very sensational headlines and texts. In this context, there is highly negative writing about Western Europe, especially about Germany and Great Britain, in a series of texts that create entirely Euroscepticism, pointing to the destruction of territorial integrity and the influence of significant financial circles, which are breaking Serbian unity and undermining the system through the so-called foreign mercenaries, that is, the opposition. In this context, most of the writing is about the elections. It also mentions the demise of the USA, the decline of its values, and the adverse effects on China, Russia, and other free countries. On the other hand, positive things are written about the so-called friendly countries - China, Russia and Hungary, although China's foreign policy is even against the interests of Serbia while the attack on Ukraine is entirely justified. In contrast, Belarusians are considered as Russians and/or Serbs. Also, the attempted assassination of the prime minister of Slovakia and the accident of the Iranian president are viewed in the context of a conspiracy and explained through the prism of foreign powers that finance attacks on justice-loving people, such as the president of Serbia, which creates a sense of fear and apathy among citizens, especially when global conflicts and very a particular scenario of the third world war and nuclear crisis. However, there is a certain degree of gradation. While "Nedeljnik" writes critical texts, "Ekspres" is quite biased and publishes texts that form an irrational attitude about neighboring nations and their relationship with Serbs. Finally, "Pečat" entirely contains non-critical texts glorifying Serbs. Everyone else puts it in a negative context, except for "friends". Also, while the first two weeklies have a lot of texts that discuss socially important topics, "Pečat" has almost no such texts and publishes from the archives precisely those topics that support a negative feeling. However, it should be emphasized that no weekly newspaper contains texts about marginalized groups to affirm their culture and identity. At the same time, all weeklies have negative texts that critically discuss the use of gender-sensitive language and the Law on Gender Equality. Simultaneously, these topics are addressed by educated public figures, mainly university professors and institute workers, who use inappropriate language and, at the very least, use offensive speech. It is not surprising that under such public pressure, on June 27, 2024, the Constitutional Court adopted a decision that initiated the procedure to determine the unconstitutionality of the Law on Gender Equality. Thus, the provisions related to the obligation to introduce gender-sensitive language are put out of force until the decision is made.

Regarding daily newspapers, it should be noted that many texts refer to Croats, Albanians, and Montenegrins, which are written sensationalistically. Such texts encourage a negative attitude towards the mentioned nations and hate speech, which contains offensive names. Reporting on femicide, domestic violence, and other forms of violence against women is also very sensationalistic, citing the details of the case from the investigation, highlighting disturbing photographs from the crime scene, as well as citing information that may indicate the identity of the victim (especially if it is a minor). Such reporting affects secondary victimization and does not respect the vulnerability of those who have survived violence. In terms of reporting on women, one can also see texts that are primarily focused on the physical appearance of famous female athletes, as well as promoting beauty standards that are focused on expensive clothes and "artificial" looks.

Observances on members of the LGBTI+ population during the reporting period were mostly related to

discussion of non-binary people due to the "Eurovision" music contest. Although the reporting on non-binary people was correct and did not contain hate speech, some of the comments of celebrities contain hate speech, which journalists use to convey a message without refraining from such inappropriate words.

Reporting on tragedies and current trials is sensationalistic, with frequent publication of disturbing photos from the scene of the event, publication of the statements of the parties to the proceedings in a sensationalist manner, as well as comments from acquaintances on social networks. In particular, the rights of children and their protection in criminal and other proceedings are violated, and the request to lower the limit of criminal responsibility of children, which is sometimes brought to the point of absurdity, is particularly hysteria.

Of the positive tendencies, there were no negative texts about refugees and migrants, persons with disabilities, and Roma, and there were also several affirmative texts related to refugees and persons with disabilities. Bearing in mind the previously extremely harmful texts about the abuse of Roma during the election process, it is particularly surprising that such texts were absent during the election process in the dailies that were monitored.

In addition, the same or similar texts were published on the portals as in the daily newspapers, and the journalists mostly used sensationalist headlines, but the texts were mostly correctly written. However, a tendency has been observed for journalists to convey the views of others, especially public figures, without considering that this is inappropriate speech, which represents an abuse of the code of ethics and is contrary to the views expressed in the practice of the European Court of Human Rights. Particularly negative comments about non-binary people, domestic violence, and abuse of the reporting system by women, as well as about Montenegrins, stood out. Such comments were neither generated nor subsequently deleted and can be characterized as hate speech.

Finally, when discussing the use of hate speech in the reporting period, it can be concluded that not many texts and comments could be characterized in this way. Nevertheless, the constant repetition of negative texts about certain groups and the highly problematic editorial policy that spreads and incites stereotypical attitudes about certain groups on a daily basis represent hate speech and offensive speech that contribute to the spread of discrimination and challenges in the implementation of legal norms. This often involves public figures, as well as media workers, who neglect their role as promoters of democratic values, pluralistic society, and the protection of human rights and freedoms.

The main recommendation of this research is to organize an educational program for media workers with the aim of understanding the phenomenon of hate speech and its harmful consequences, but also how specific editorial policies can lead to intolerance and hatred towards members of certain groups. The training should be targeted, especially for journalists and editors, and should be continuous and divided by topic, where each group that is specifically targeted by hate speech would be represented. Also, awareness-raising campaigns among citizens should be further developed. Raising awareness and changing the adverse climate can be helped by various cultural activities, films, forums, and advertisements, but also by the media award that the Commissioner for the Protection of Equality established a few years ago and which proved to be an example of good practice. Also, it is necessary to present and bring closer the Commissioner's opinions in this area to the greatest extent possible, which is also the role of this publication.

UVOD

Govor mržnje predstavlja negaciju slobode izražavanja, generator nejednakosti, diskriminacije i nasilja u društvu. Od toga kakve se informacije plasiraju zavisi i javno mnjenje, odnosno stvaranje i podržavanje socijalne distance prema pripadnicima manjinskih grupa. Sloboda izražavanja pomaže osetljivim grupama u uspostavljanju balansa moći sa drugim grupama u društvu, promovira međukulturni dijalog i razumevanje i toleranciju. Zato je proučavanje prisutnosti govora mržnje veoma važno jer, dok god se ono tolerira, neće biti prostora za razvoj kulture ljudskih prava i za zaštitu manjina. Ovo je ujedno i druga studija koja se na jedan sveobuhvatan način bavi ovim fenomenom. Prva je nastala krajem 2020. godine, u vreme koje je obeležila globalna kriza izazvana pandemijom virusa korone. Posle četiri godine, Srbija i svet se suočavaju sa drugim globalnim krizama, što daje dobar uvid u to kako se pojedinci ophode i komuniciraju u uslovima straha i povišenih političkih tenzija.

U izveštaju se predstavljaju i analiziraju međunarodni, a pre svega evropski standardi koji se odnose na zabranu govora mržnje, zbog čega on predstavlja dobar resurs za novinare i novinarku kojima je cilj izveštavanje u skladu sa ovim standardima. Takođe, predstavljen je i domaći pravni i strateški okvir kako bi se utvrdila moguća pravna i praktična ograničenja koja dovode do neefikasnosti sistema zaštite od govora mržnje u medijima u Srbiji.

Da bi se napravio sveobuhvatan pregled pravnog okvira i prakse u Srbiji, u izveštaju su primenjene različite metodologije:

1. Analiza dokumentacije - prikupljanje i analiza relevantnih međunarodnih izvora (različitih pravnih instrumenata i izveštaja, relevantne prakse Evropskog suda za ljudska prava), kao i praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti u odnosu na govor mržnje, koja predstavlja značajan izvor informacija o najčešćim formama izražavanja u odnosu na grupe izložene riziku od diskriminacije.

2. Uzeta su u obzir postojeća istraživanja na međunarodnom i domaćem planu koja ilustruju učestalost i pojavne oblike govora mržnje u Srbiji, kao i percepciju građana i građanki na ovu temu.

3. Kvalitativna i kvantitativna analiza govora mržnje u medijima - oblici govora mržnje, njegova pojava i učestalost u: pet dnevnih listova (Blic, „Kurir“, „Informer“, „Srpski Telegraf“, i „Alo“); tri nedeljnika („Pečat“, „Nedeljnik“ i „Ekspres“); kao i na portalima. Oni su praćeni u periodu od četiri nedelje - od 6. maja do 2. juna 2024. godine.

Rezultati predstavljeni u ovom izveštaju trebalo bi da služe pre svega Povereniku za zaštitu ravnopravnosti kako bi dobio što potpunije informacije o prisutnosti govora mržnje, što treba da utiče kako na unapređenje postojećih prakse, tako i na kreiranje budućih obuka za medijske radnike i za ostale relevantne aktere.

1. SLOBODA GOVORA I NJENO OGRANIČAVANJE U OBLIKU GOVORA MRŽNJE

1.1. Obim slobode izražavanja

Sloboda izražavanja predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava, važnih za demokratiju i razvoj svakog pojedinca. Koliki je značaj slobode izražavanja najbolje ilustruje činjenica da predstavlja samostalno pravo, ali se javlja i kao važna komponenta drugih ljudskih prava, kao što je pravo na udruživanje ili participacija u političkom životu. Iz tog razloga, sloboda izražavanja zauzima centralno mesto u ostvarivanju drugih ljudskih prava predviđenih univerzalnim i regionalnim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima. S druge strane, ostvarenje slobode izražavanja može doći u sukob i sa nekim drugim pravima, poput prava na pravično suđenje, prava na privatni život ili slobode veroispovesti.

Sloboda govora zaštićena je svim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima. Prvi put je priznata u članu 19. Univerzalne deklaracije, u kojem se navodi: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice“. Zato je pravo na primanje i saopštavanje informacija i ideja bez ometanja od strane javne vlasti suštinski deo svakog demokratskog društva. Kritika javnih vlasti je sastavni deo dnevnopolitičkih procesa. Iz gore navedenog sledi da sloboda izražavanja podrazumeva slobodu saopštavanja i slobodu primanja informacija. Ovo pravo je garantovano i članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (PGP), koji ide dalje i propisuje da se mišljenje može izraziti „bilo usmeno, pismeno, putem štampe ili u umetničkom obliku, ili ma kojim drugim sredstvom po svom izboru“.

Član 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP, Evropska konvencija) garantuje slobodu izražavanja. Usmeno i pisano izražavanje, izražavanje kroz štampu, kao i izražavanje u umetničkoj formi, takođe su zaštićeni. To znači da je zaštićen bilo koji oblik izražavanja.

Garantije slobode političkog izražavanja posebno su važne za očuvanje pluralizma mišljenja u društvu. Pravo na kritiku vlasti i saopštavanje i primanje informacija koje po svojoj prirodi predstavljaju sponu sa politikom odnosi se prvenstveno na pravo medija da saopštavaju informacije javnosti i pravo javnosti da ih prima bez mešanja javne vlasti¹. Stoga su ograničenja kod izražavanja kritičkih stavova sveobuhvatnija kada se radi o vladi nego kada se radi o pojedincima. Komercijalni govor je takođe zagarantovan članom 10. EKLJP; dok u pogledu informacija o ekonomskim pitanjima, država zadržava šire diskreciono pravo². Sloboda umetničkog izražavanja veoma doprinosi razmeni ideja i mišljenja. To je neizostavni deo demokratije jer „oni koji stvaraju, izvode, distribuiraju ili izlažu umetnička dela doprinose razmeni ideja i mišljenja i ličnom ispunjenju pojedinaca, što je od suštinske važnosti za demokratsko društvo“³. Prema tome, ona utiče na oblikovanje javnog mnjenja i kritiku glavnih događaja koji obeležavaju period u kojem umetnik živi.

Međutim, i pored svoje važnosti, sloboda izražavanja nije apsolutno pravo već se može ograničiti. Sloboda izražavanja ne može da se štiti kada dovodi do ograničavanja ili ugrožavanja drugih ljudskih prava i sloboda. Član 19. PGP-a propisuje da slobode izražavanja podležu određenim ograničenjima, kada je to predviđeno zakonom i neophodno za poštovanje prava ili ugleda drugih, kao i za zaštitu nacionalne bezbednosti, javnog poretka, javnog zdravlja ili morala. Pored toga, član 10. EKLJP propisuje da ova sloboda može da se ograniči kada je to „propisano zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili

1 Lingens protiv Austrije, predstavka br. 9815/82, 8. jula 1986, Sener protiv Turske, predstavka br. 26680/95, 18. jula 2000, Dichand et al. protiv Austrije, predstavka br. 29271/95, 26. februara 2002.

2 Markt Intern Verlag GmbH i Klaus Beermann protiv SR Nemačke, predstavka br. 10572/83, 20. novembra 1989.

3 Müller i drugi protiv Švajcarske, predstavka br. 10737/84, 24. maja 1988, stav. 33.

javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

1.2. Definicija govora mržnje

“Govor mržnje” je zabranjeni oblik govora, koji ograničava slobodu izražavanja jer, umesto da doprinosi debati u demokratskom društvu, on diskriminiše određene marginalizovane grupe u društvu i podstiče mržnju, agresivnost i neprijateljstvo. Može se reći da je govor mržnje posebno zlo za manjine.⁴ Međutim, ne postoji opšteprihvaćena definicija govora mržnje⁵. Međunarodne konvencije o ljudskim pravima sadrže samo pravni osnov za njegovu zabranu. Tako, član 20. PGP-a zabranjuje svako “zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje”. Isto tako, član 4. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije propisuje da će države zabraniti svako „širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja”. Član 10. stav 2. EKLP takođe sadrži pravni osnov za zabranu govora mržnje, ali ne i njegovu definiciju.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije sadrži najekstenzivniju zabranu govora mržnje, iako ograničenu isključivo na rasni osnov. U Preambuli ovog međunarodnog instrumenta jasno se ističe da su države ugovornice Konvencije ubeđene da je „svaka doktrina o superiornosti zasnovanoj na razlici između rasa naučno lažna, za osudu sa moralne tačke gledišta i socijalno neopravdana i opasna i da ništa ne bi moglo opravdati, ma gde to bilo, rasnu diskriminaciju“. Ne samo da se odriču svih teorija o superiornosti jedne rase nad drugom, već se naglašava i rešenost država da preduzmu sve potrebne mere radi brzog ukidanja svih oblika rasne diskriminacije. Od država se traži da spreče i da se bore protiv rasističkih doktrina i prakse kako bi pomogle razumevanje među rasama i izgradile međunarodnu zajednicu oslobođenu svih oblika rasne segregacije i diskriminacije. Države osuđuju svaku propagandu i sve organizacije koje su vođene idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili grupe lica određene boje kože ili etničkog porekla, ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije. Države se obavezuju da bez odlaganja usvoje pozitivne mere koje imaju za cilj da ukinu svako podsticanje na takvu diskriminaciju, ili na svako delo diskriminacije. Konvencijom se države naročito obavezuju da uvedu kao krivično delo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja.

Jedna od prvih definicija govora mržnje navodi se u Preporuci Komiteta ministara br. R 97 (20), prema kojoj govor mržnje predstavlja sve oblike:

„izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porekla“.⁶

Opšta preporuka Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (EKRI) konkretnije definiše govor mržnje kao:

„upotrebu jednog ili više posebnih oblika izražavanja - zagovaranje, promociju ili podsticanje ocrnjivanja, mržnje ili klevetanja neke osobe ili grupe osoba, kao i bilo kakvo uznemiravanje, vređanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili pretnje u odnosu na takvu osobu ili grupu osoba, kao i opravdavanje svih prethodno navedenih oblika izražavanja – zasnovanim na neiscrpnj listi ličnih svojstava ili statusa koji uključuju rasu, boju kože, jezik, veru ili uverenje, nacionalnu ili etničku pripadnost, kao i poreklo, starost, invaliditet, pol, rod, rodni identitet i seksualnu orijentaciju“.⁷ Pored toga, Preporuka o diskriminaciji po

4 Susan Benesch, “Defining and diminishing hate speech”, in Freedom from Hate, State of the World’s Minorities and Indigenous Peoples („Definisanje i smanjenje govora mržnje“, u Oslobođanje od mržnje, Stanje manjina i autohtonog stanovništva u svetu) 2014, Peter Grant, ed. (London, Minority Rights Group International, jula 2014).

5 Izveštaj specijalnog izvestioca za pitanja manjina, Rite Izsak, Savet za ljudska prava, 5. januara 2015, stav 52.

6 Komitet ministara Saveta Evrope Preporuka No R 97 (20), 30. oktobra 1997.

7 EKRI, Preporuka o generalnoj politici br. 15, 8. decembra 2016.

od „svih oblika izražavanja, uključujući i izražavanje u medijima i na internetu, za koje se razumno može smatrati da će verovatno proizvesti dejstvo podsticanja, širenja ili promovisanja mržnje ili drugih oblika diskriminacije“.⁸

Iako se termin „govor mržnje“ ne pominje izričito u EKLJP, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP, Evropski sud) ga definiše u svojoj praksi. Evropski sud pravi razliku između govora mržnje i informacija i ideja koje „vređaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji deo stanovništva“, ali koje su ipak zaštićene, jer to zahteva „pluralizam, tolerancija i širokumnost, bez kojih ne bi bilo demokratskog društva“.⁹ Suprotno tome, govor mržnje treba da se sankcioniše ili spreči, jer predstavlja:

„sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju mržnju zasnovanu na netrpeljivosti“.¹⁰

Ipak, govor mržnje nema precizno značenje, niti za njega postoji konkretan test ili kriterijum. Umesto toga, ESLJP primenjuje pristup u okviru kojeg razmatra svaki slučaj pojedinačno. Da bi se utvrdio stepen zaštite slobode izražavanja, pravi se razlika između vrsta izražavanja (političko, komercijalno, umetničko izražavanje), načina izražavanja (usmeno, pismeno, medijsko) i publike kojoj je poruka upućena (deca, odrasli, određena grupa, čitavo stanovništvo) i uključuje se i kontekst i namera (mora da postoji jasna i prisutna opasnost).

U odsustvu široko prihvaćene definicije, govor mržnje se mora smatrati govorom koji širi, podstiče, promovise i opravdava mržnju, diskriminaciju i viktimizaciju marginalizovanih grupa u društvu. Drugim rečima, ovaj termin obuhvata širok spektar poruka mržnje, koje idu od uvredljivih, pogrdnih, nasilnih i negativnih stereotipizirajućih primedbi i komentara, do zastrašujućeg, zapaljivog govora koji podstiče na nasilje prema konkretnim licima i grupama¹¹.

1.3. Dužnost medija da se uzdrže od govora mržnje

Pozitivna obaveza državnih vlasti da obezbede delotvorno uživanje prava i sloboda sadržanih u međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima, uključujući EKLJP, od posebnog je značaja za manjinske grupe. Vlasti treba da se bore protiv homofobnog govora mržnje i zločina iz mržnje i to predstavlja opravdano i neophodno mešanje u pravo na slobodu izražavanja. Međutim, borba protiv govora mržnje je složen i višedimenzionalan zadatak koji zahteva koordinaciju različitih zainteresovanih strana: zakonodavca, političkih aktera, sudija, tužilaca, advokata, novinara, nacionalnih regulatornih tela za medije i samoregulatornih tela, civilnog društva, akademske zajednice, prosvetnih radnika i internet provajdera.

Nacionalna regulatorna tela za medije igraju važnu ulogu u unapređenju demokratije, poštovanja ljudskih prava i dostojanstva, kulture tolerancije i različitosti. Njihovo angažovanje u borbi protiv govora mržnje podrazumeva transparentnost, profesionalizam, odgovornost, inkluzivnost i stalnu saradnju sa svim relevantnim institucionalnim telima i organizacijama. Zbog toga se moraju promovisati, razvijati i podržavati etički standardi i kodeksi ponašanja, kvalitetno novinarstvo, uključivanje, razvoj ključnih veština kroz aktivnosti medijske i informatičke pismenosti, edukacija o ljudskim pravima, kampanje protiv stereotipa i populizma, regionalna i međunarodna saradnja. Medijska samoregulatorna tela se podstiču da usvoje i šire preporuke i smernice za borbu protiv govora mržnje na internetu i izvan njega i da svojim članovima ponude obuku¹².

Mediji su moćna snaga u društvu i imaju odgovarajuću odgovornost u borbi protiv govora mržnje. Medijska zajednica treba da uspostavi sistem kolektivne samoregulacije zasnovan na dogovorenim etičkim kodeksima i mehanizmima za primanje i odgovaranje na pritužbe o govoru mržnje. Mediji treba da se sveobuhvatno bave

8 Komitet ministara Saveta Evrope Preporuka CM/Rec (2010) 5 o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, stav 6.

9 Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br.5493/72, 7. decembra 1976, stav 49.

10 Erbakan protiv Turske, predstavka br.59405/00, 6. jula 2006, stav 56.

11 Izveštaj specijalnog izvestioca za manjinska pitanja, stav 52.

12 Međunarodno društveno odeljenje, Borba protiv govora mržnje u medijima: Uloga regulatornih tela i pravo-suda, novembar 2018.

stavovima javnosti prema grupama koje su diskriminirane u društvu, ne samo uzdržavanjem od govora mržnje, već i tako što će isticati pozitivne argumente vođene vrednostima o pripadnicima određene grupe u cilju razbijanja vladajućih stereotipa i predrasuda.

Mediji su ključni akteri koji igraju važnu ulogu u demokratskim društvima, posebno u pogledu javne debate, zbog čega je neophodno da novinari i mediji uživaju uređivačku slobodu, nezavisnost i autonomiju, oslanjajući se na snažnu zaštitu slobode izražavanja. Stoga treba posvetiti posebnu pažnju i zaštiti novinara, a posebno onih koji su na meti govora mržnje¹³. Novinari i drugi medijski radnici su u povećanom riziku od napada, pa i ubistava zbog njihovog istraživačkog rada, korupcije, povrede ljudskih prava, fundamentalizma i odbrane demokratskih vrednosti. Vrlo često su napadani i zbog njihovog roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, etničkog identiteta, pripadnosti određenoj manjinskoj grupi ili veroispovesti, koje dovode do diskriminacije i onemogućavanja njihovog rada. Posebno su ugrožene novinarske i druge medijske radnice koje su često izložene seksističkom i mizoginom govoru, kao i pretnjama, seksualnoj agresiji, uznemiravanju i nasilju. Zato države moraju preduzeti odlučne korake da suzbiju svaki vid pretnji i nasilja prema medijskim radnicima. S druge strane, medijske organizacije i novinari treba da promovišu kulturu tolerancije i razumevanja i da olakšaju dijalog preduzimajući konkretne, specifične i ciljane korake kako bi osigurali da njihova radna snaga bude raznolika i inkluzivna, uključujući i uredničko donošenje odluka. U svom nastojanju da traže, primaju, saopštavaju i šire informacije, oni treba da traže mnoštvo izvora i glasova iz različitih zajednica¹⁴.

13 Videti Komitet ministara, Preporuka CM/Rec (2016) 4 državama članicama o zaštiti novinarstva i bezbednosti novinara i drugih medijskih aktera, 13. april 2016.

14 Videti Komitet ministara, Preporuka 2022 (16) o suzbijanju govora mržnje, 22. maj 2022.

2. RELEVANTNI EVROPSKI STANDARDI

A. Relevantne evropske konvencije

2.1. Evropska konvencija o ljudskim pravima

Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP) garantuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja, te da ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) razvijena je na osnovu članova 10. i 17. EKLJP. Dok se članom 10. garantuje sloboda izražavanja, u članu 17. se propisuje zabrana zloupotrebe prava¹⁵, kada komentari predstavljaju govor mržnje i treba da budu sankcionisani. S druge strane, član 10. utvrđuje granicu između slobode izražavanja i govora mržnje određujući kada govor može biti ograničen. U pitanju je primena tzv. trodelnog testa: ograničenje mora biti propisano zakonom, mora biti neophodno u demokratskom društvu i mora težiti legitimnom cilju.

2.1.1. Rasna mržnja i podsticanje na etničku mržnju

2.1.1.1. Govor mržnje uperen protiv etničkih grupa

U mnogim predmetima, ESLJP se bavio govorom koji je bio u stanju da podstakne etničku mržnju. Sud ima vrlo solidnu praksu u pogledu prepoznavanja govora mržnje u poricanju Holokausta i izazivanju mržnje prema Jevrejima. Na primer, u predmetu *Garaudy*¹⁶, podnosilac predstavke, koji je bio autor knjige *Osnivački mitovi modernog Izraela (The Founding Myths of Modern Israel)*, dobio je uslovnu zatvorsku kaznu, kao i novčanu kaznu zbog toga što je osporio postojanje Holokausta. ESLJP je smatrao da osporavanje jasno utvrđenih istorijskih događaja, kao što je Holokaust, ne predstavlja istorijsko istraživanje, već pre pokušaj rehabilitacije nacističkog režima i optuživanja žrtava Holokausta za falsifikovanje istorije, što podstiče mržnju prema Jevrejima. Još važnije, Sud je naglasio da ovo potkopava borbu protiv rasizma i antisemitizma i da će verovatno ozbiljno narušiti javni red i mir. U drugom predmetu¹⁷, vlasnik i urednik lista *Русские Бече* osuđen je zbog poziva na isključivanje Jevreja iz društvenog života i njihovo prikazivanje kao izvora svih zala. Sud je obrazložio da ovakvo izražavanje narušava vrednosti EKLJP, kao što su tolerancija, socijalni mir i nediskriminacija, i podstiče mržnju prema Jevrejima. U drugom predmetu protiv Francuske¹⁸, komičar koji je vodio emisiju pozvao je jednog akademika koji je poricao postojanje gasnih komora u koncentracionim logorima i dao mu je nagradu za nezaboravnost i drskost umotanu u odeću koju su nosili deportovani Jevreji. ESLJP je ustanovio da je emisija izgubila svoju zabavnu vrednost zbog pokazivanja mržnje i antisemitizma¹⁹. Sud se bavio i analizom parodije objavljene na veb sajtu povodom naslovne strane *Charlie Hebdo* koja je po njegovoj oceni bila uvredljiva za jevrejsku zajednicu i nije doprinela debati, niti javnom interesu.²⁰

Takođe, u praksi Suda su se izdvojili i slučajevi koji se tiču iznošenja činjenica kojima se poriče genocid nad Jermenima. Primer za to je predmet *Perincek*²¹, u kojem je došlo do krivične osude turskog političara koji je u Švajcarskoj javno

15 Član 17. propisuje da se ništa iz Konvencije “ne može se tumačiti tako da podrazumeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upuste u neku delatnost ili izvrše neki čin usmeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj meri od one koja je predviđena Konvencijom.”

16 *Garaudy protiv Francuske*, predstavka br.65831/01, 7. jula 2003.

17 *Pavel Ivanov protiv Rusije*, predstavka br.35222/0, 20. februara 2007.

18 *M'Bala protiv Francuske*, predstavka br.25239/13, 20. oktobra 2015.

19 Isto, stav 39.

20 *Bonnet protiv Francuske*, predstavka br. 35364/19, presuda od 24. februara 2022.

21 *Perincek protiv Švajcarske (VV)*, predstavka br. 27510/08, presuda od 15. oktobra 2015.

izrazio da se masovne deportacije i masakr nad Jermenima od pre jednog veka ne mogu smatrati genocidom. Švajcarski sudovi su smatrali da njegove izjave nisu doprinele istorijskoj debati i da su bile nacionalističke. ESLJP je smatrao da je ovde došlo do povrede člana 10. EKLJP jer nije bilo nužno krivično sankcionisati političara kako bi se zaštitila jermenska zajednica. Sud je pritom uzeo u obzir da njegova izjava nije pozivala na mržnju i netoleranciju, kao i da u Švajcarskoj nije bilo tenzija po ovom pitanju. Sud bi verovatno doneo drugačiju odluku da je sankcija za pomenutu izjavu bila blaža, ali je važno da i u ovom predmetu navodi okolnosti koje su dovele do zauzimanja stava po pitanju govora koji može biti problematičan.

Sud se bavio i osudom podnosioca predstavke iz BiH zbog izazivanja nacionalne, rasne ili verske mržnje zbog brojnih objava na internet forumu opisujući vojne akcije protiv srpskih sela u distriktu Brčko²². On je koristio krajnje uvredljive izjave protiv Srba, stvarajući netrpeljivost u pogledu osetljivog pitanja etničkih odnosa u postkonfliktnom društvu. ESLJP je posebno pronašao da uslovna osuda i oduzimanje kompjutera i laptopa nisu doveli do kršenja član 10. EKLJP i da su za cilj imali zaštitu reputacije i prava drugih.

2.1.1.2 Govor mržnje protiv migranata

Govor mržnje protiv migranata je takođe veoma prisutan u Evropi, a samim tim i praksi ESLJP. Uglavnom se reflektuje u vidu Islamofobije o kojoj je ESLJP odlučivao u više predmeta.

U predmetu *Serout protiv Francuske*,²³ dva podnosioca predstavke su proglašena krivim i osuđena zbog posedovanja letaka koje su nameravali da distribuiraju široj javnosti. Oni su zagovarali etnički homogeno društvo, a takođe su se pozivali na „naše bele ljude“ i potrebu da dođu na vlast da bi se iz zemlje uklonile „stotine hiljada muslimana, Turaka i drugih gastarbajtera koji uopšte nisu potrebni ovde“. ESLJP je utvrdio da gledišta podnosilaca predstavke izneta u ovim lecima predstavljaju rasnu diskriminaciju koju EKLJP strogo zabranjuje²⁴.

Pored toga, u predmetu *Jersild*, podnosilac predstavke bio je novinar koji je snimio dokumentarni film sa odlomcima iz televizijskog intervjua koji je vodio sa tri člana grupe „Greenjackets“, koji su davali nasilne i pogrdne komentare o imigrantima i etničkim grupama u Danskoj. U ovom slučaju, ESLJP je utvrdio da su članovi grupe otvoreno izneli rasistička gledišta. Međutim, podnosilac predstavke je snimio dokumentarni film koji nije imao za cilj propagiranje rasističkih stavova i ideja, već informisanje javnosti o jednom društvenom pitanju koje je izazivalo veliku zabrinutost javnosti. Iz ove presude se vidi da je Evropski sud uzeo u obzir nekoliko elemenata: 1) samostalnost novinara i činjenicu da nije izneo svoje gledište; 2) format intervjua; 3) kontekst: novinar nije učestvovao u rasističkim izjavama i u uvodu je pozvao gledaoce da taj program posmatraju u kontekstu rasprave o rasizmu u Danskoj; i 4) svrha: nije bila rasistička jer je u okviru izveštavanja nastojao da predstavi, analizira i objasni ovu grupu.

Političari takođe vrlo često koriste uvredljiv jezik protiv migranata. U predmetu *Féret*²⁵, podnosilac predstavke je bio belgijski poslanik i predsednik političke stranke Nacionalni front (*Front National*). Tokom predizborne kampanje podeljeno je više vrsta letaka sa sloganima, uključujući i „Ustanite protiv islamifikacije Belgije“, „Zaustavite lažnu politiku integracije“ i „Pošaljite kući nezaposlene koji nisu iz Evrope“. Podnosilac predstavke osuđen je za podsticanje rasne diskriminacije, ali je on tvrdio da je time prekršeno njegovo pravo na slobodu izražavanja. ESLJP je ustanovio da su komentari podnosioca predstavke očigledno mogli da izazovu osećaj nepoverenja, odbijanje, pa čak i mržnju prema strancima, posebno među manje upućenim pripadnicima javnosti. Njegova poruka, koja je prenetu u kontekstu izbora, imala je veći odjek i očigledno je predstavljala podsticanje na rasnu mržnju. Osuda podnosioca predstavke bila je opravdana u cilju sprečavanja nereda i zaštite prava drugih, tj. pripadnika imigrantske zajednice. Slično tome, u predmetu *Le Pen protiv Francuske*²⁶ podnosilac predstavke bio je predsednik francuske stranke „Nacionalni front“. On je bio odgovoran za izjave o muslimanima u Francuskoj date tokom intervjua dnevnom listu „*Le Monde*“. Između ostalog, izjavom da „će muslimani biti glavni onog dana kada ih u Francuskoj više ne bude pet miliona, već 25 miliona“ Le Pen je prekršio svoje pravo na slobodu izražavanja. ESLJP je primetio da su izjave podnosioca predstavke date u kontekstu opšte rasprave o problemima u vezi sa naseljavanjem i integracijom migranata u zemljama domaćinima. Štaviše, zbog širokog spektra takvih problema, koji bi ponekad mogli da dovedu do nesporazuma i nerazumevanja, državi mora da se ostavi veliki stepen slobode prilikom procenjivanja potrebe

22 *Smajic protiv Bosne i Hercegovine*, predstavka br. 48657/16, odluka od 16. januara 2018.

23 *Seurot protiv Francuske*, predstavka br.57383/00, 18. maja 2004.

24 Vidi i *Soulas i drugi protiv Francuske*, predstavka br. 15948/03, 10. jula 2008.

25 *Féret protiv Belgije*, predstavka br.15615/07, 16. jula 2009.

26 *Le Pen protiv Francuske*, predstavka br.18788/09, 20. april 2010.

za mešanjem u slobodu izražavanja nekog lica. U ovom slučaju, međutim, komentari podnosioca predstavke su svakako predstavili u uznemirujućem svetlu muslimansku zajednicu u celini, koje će verovatno dovesti do osećaja odbačenosti i neprijateljstva. On je, u neku ruku, okrenuo Francuze protiv zajednice čija su verska uverenja izričito pomenuta i čiji je brzo uvećavanje predstavljeno kao latentna pretnja dostojanstvu i bezbednosti Francuza.

U svojoj kasnijoj praksi, Sud se usredsredio na pitanje da li su generalizacije doprinele javnoj debati i da li podstiču emocije, predrasude i etničku mržnju²⁷, izražavaju agresivni nacionalizam i etnocentrizam²⁸, ili predstavljaju manifestaciju rasističke ideologije²⁹.

U jednom od novijih predmeta ESLJP se bavio izjavama političkog novinara u Francuskoj koje je dao i objavio u svojim knjigama pre nego što je započeo političku karijeru³⁰. ESLJP je u ovom predmetu naglasio da kada govor može dovesti do tenzija između etničkih Francuza i muslimanske zajednice, Francuska ima široko polje slobodne procene da takav govor sankcioniše. Govor je dat na televiziji u vremenu kada je gledanost najviša, a upotrebljene reči su bile takve da su mogle da dovedu do odbijanja muslimanske zajednice.

2.1.1.3. Govor mržnje prema Romima

Govor mržnje protiv Roma nije toliko prisutan u praksi ESLJP-a i čini se da, ukoliko ga ne prate fizičke pretnje, ne predstavlja legitimno ograničenje slobode izražavanja³¹. U predmetu *Aksu*³², Sud se bavio korišćenjem pogrdnih stereotipa o Romima kao o „bednima“ i lopovima u publikacijama čiji je sponzor vlada. Veliko veće je utvrdilo da se „ovaj predmet ne odnosi na razliku u postupanju, a posebno na etničku diskriminaciju, jer podnosilac predstavke nije uspeo da izvede *prima facie* dokaze da je namera ili dejstvo spornih publikacija bilo da diskriminišu“³³. Iako se može izraziti žaljenje zbog ovog dela odluke³⁴, Evropski sud je potom morao da uravnoteži suprotstavljena prava na osnovu članova 8. i 10. i utvrdio je da je "poželjnije označiti takve izraze kao "pežorativne" ili "uvredljive", nego samo navesti da su metaforični. Takva obazrivost bi bila u skladu i sa Opštom političkom preporukom EKRI-ja br. 10, u kojoj se navodi da države treba da podstiču kritičko razmišljanje učenika i da ih nauče potrebnim veštinama da bi postali svesni i reagovali na stereotipe ili netoleranciju u materijalima koji koriste.“³⁵

U predmetu R.B., Mađarske vlasti nisu adekvatno istražile uznemiravanje i nasilje od strane demonstranata tokom jednog antiromskog skupa. U ovom predmetu, žena romskog porekla bila je u dvorištu ispred svoje kuće sa detetom i nekoliko poznanika. Četiri muškarca su prošla pored njene kuće i povikala: "Uđite, prokleti prljavi Cigani!" Jedan od muškaraca je pretio njoj i njenim poznanicima, rekavši da će u romskom naselju sagrađiti kuću „od njihove krvi“ i zakoračio ka ogradi mašući sekirou u njenom smeru. Nažalost, razmatrajući ovaj slučaj, Evropski sud je izrazio mišljenje da ponašanje demonstranata protiv Roma nije zadovoljilo minimalni nivo ozbiljnosti koji je potreban da bi se utvrdilo kršenje člana 3³⁶. Ipak, iz ove presude proizlazi nalazi nekoliko važnih stavova. Prvo, ESLJP je naglasio da „kada dosegnu određeni nivo, svi negativni stereotipi prema nekoj grupi mogu da utiču na osećaj identiteta te grupe i osećaj vrednosti i samopouzdanja njenih članova“³⁷. Tako je i podnositeljka predstavke zlostavljana zbog pripadnosti etničkoj manjini, a samim tim je i postupanje prema njoj u smislu člana 8. EKLJP uticalo na njen privatni život. Sud je zatim ponovio da prema članu 8, država mora ne samo da se uzdrži od diskriminišućih praksi, već i da ispuni pozitivne obaveze i usvoji „mere osmišljene da obezbede poštovanje privatnog života, čak i u oblasti međusobnih odnosa između lica.“³⁸ Sud je, pored toga, naglasio da je u svojoj ranijoj praksi već utvrdio da „zbog nanošenja lakših fizičkih povreda i iznošenja verbalnih pretnji može da se zahteva od država da usvoje odgovarajuće pozitivne mere u oblasti krivičnopravne zaštite.“³⁹ Pored toga, Sud je naglasio da kada postoje

27 *Atamanchuk protiv Rusije*, predstavka br. 11. februara 2020.

28 *Balsytė-Lideikienė protiv Litvanije*, predstavka br.4493/11, 4. novembra 2008.

29 *Simunic protiv Hrvatske*, predstavka br.2037/17, 22. januara 2019.

30 *Zemmour protiv Francuske*, predstavka br. 63539/19, presuda od 20. decembra 2022.

31 *Lilla Farkas, Hate speech against Roma and Travellers* (Govor mržnje protiv Roma i nomada), 17. maja 2016, str. 2

32 *Aksu protiv Turske* (VV), predstavka br.4149/04, 15. marta 2012.

33 *Isto*, stav 45.

34 Za više informacija, vidi *Alexandra Timmer, Stereotypes of Roma: Aksu v. Turkey in the Grand Chamber* (Stereotipi o Romima: Aksu protiv Turske u Velikom Veću), Strasburg Observers, 20. marta 2020.

35 *Aksu protiv Turske* (VV), stav 85.

36 *Isto*, stav 51.

37 *Isto*, stav 78.

38 *Isto*, stav 81

39 *Isto*, stav 83.

„obrasci nasilja i netolerancije prema nekoj etničkoj manjini“, države imaju veće pozitivne obaveze da odgovore na navodne incidente motivisane pristrasnošću.⁴⁰

Konačno, u predmetu *Vona protiv Mađarske*⁴¹, Evropski sud je utvrdio da raspuštanje Udruženja mađarskih gardista od strane domaćih sudova zbog toga što su njegove aktivnosti u suprotnosti sa ljudskim dostojanstvom i što narušavaju romska prava predstavlja zakonito ograničenje prava podnosioca predstavke na osnovu člana 11. EKLJP. U ovom slučaju, Sud je zauzeo čvrst stav protiv antiromskog izražavanja i postupanja, koje je odraz suprotstavljanja na osnovu rase i politike rasne segregacije prema romskoj manjini.⁴² Ponavljajući da čak ni šokantne, uznemirujuće ili omalovažavajuće ideje ne mogu biti izuzete iz zaštite na osnovu Evropske konvencije, Evropski sud je utvrdio da su se 'aktivnosti i izrazi ovog Pokreta oslanjali na rasno suprotstavljanje romske manjine većinskom mađarskom narodu'⁴³ i da je to prevazilazilo korišćenje mirnih i zakonitih sredstava za artikulisanje političkih stavova⁴⁴.

2.1.2. Homofobni govor mržnje

Homofobni govor mržnje nije bio deo rasprave pored ESLJP pre 2012. godine i presude u predmetu *Vejdeland*⁴⁵. Ovde su podnosioci predstavke osuđeni pošto je organizacija pod nazivom „Nacionalna omladina“ u jednoj srednjoj školi podelila oko 100 letaka protiv homoseksualaca. Podnosioci predstavke su ostavljali letke u ormarićima učenika. U lecima je posebno bilo navedeno da je homoseksualnost „devijantna seksualna sklonost“, da ima „moralno rušilačko dejstvo na suštinu društva“ i da je odgovorna za širenje HIV-a i AIDS-a. Podnosioci predstavke su tvrdili da je cilj njihove aktivnosti bilo pokretanje debate o nedostatku objektivnosti u obrazovanju u švedskim školama, a ne iskazivanje prezira prema homoseksualcima. ESLJP je utvrdio da ove izjave predstavljaju ozbiljne navode pune predrasuda, iako nisu direktan poziv na akte mržnje. Važno je što je Sud naglasio da je diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije jednako ozbiljna kao i diskriminacija na osnovu rase, porekla ili boje kože. Evropski sud je posebno uzeo u obzir i da su leci bili namenjeni deci, na koje je lakše uticati nego na odrasle.

U predmetu *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*,⁴⁶ dvojici mladića koja su bila u vezi upućeni su komentari mržnje preko Fejsbuk profila jednog od njih, koji je objavio njihovu fotografiju. Neki negativni komentari odnosili su se na LGBT+ osobe uopšte, dok se u drugima lično pretilo podnosiocima predstavke. ESLJP je utvrdio da su komentari uticali na psihološku dobrobit i dostojanstvo podnosilaca predstavke, jer su bili „uvredljivi i vulgarni.“⁴⁷ Dalje, Sud je naveo da su komentari puni mržnje podstaknuti netrpeljivim stavom prema toj zajednici i da je zbog istog tog diskriminišućeg načina razmišljanja došlo do propuštanja nadležnih javnih vlasti da ispune svoju pozitivnu obavezu i efikasno istraže da li su komentari, koji su se odnosili na seksualnu orijentaciju podnosilaca predstavke, predstavljali pozivanje na mržnju i nasilje.⁴⁸ Umanjujući opasnost takvih komentara, vlasti su ih u najmanju ruku tolerisale. Tužilac i domaći sudovi nisu zaštitili podnosiocima predstavke, smatrajući da se moraju poštovati stavovi i tradicija većinskog stanovništva, kao i da su sama lica odgovorna za svoje "ekscentrično ponašanje." Sud je odbacio argument Litvanije da su komentari na društvenoj mreži Fejsbuk manje opasni od komentara na internet veb portalima. Ovaj predmet je otkrio problem neaktivnosti državnih organa koji obično tolerišu homofobni govor i u jednom drugom predmetu ukazao na njihovu spremnost da svoju grešku isprave i ponašaju se na način da adekvatno osude govor mržnje.⁴⁹

Takođe, u predmetu *Lilliendhal*⁵⁰, podnosilac predstavke je osuđen zbog homofobnih komentara kao reakcija na jedan članak na internetu. Podnosilac predstavke je tvrdio da mu je osudom prekršeno pravo na slobodu izražavanja. Međutim, Evropski sud je doneo odluku da komentari podnosioca predstavke predstavljaju govor mržnje jer su „ozbiljni, vrlo uvredljivi i štetni“.

40 Isto, stav 84.

41 *Vona protiv Mađarske*, predstavka br.3594/10, 9. jula 2013.

42 Više o predmetu, vidi *Vona protiv Mađarske: Sloboda udruživanja i okupljanja se može ograničiti u cilju zaštite manjinskih prava*, Strasbourg Observers, 7. avgusta 2013.

43 *Vona protiv Mađarske*, stav 62.

44 Isto, stav 66.

45 *Vejdeland i drugi protiv Švedske*, predstavka br.1813/07, 9. februara 2012.

46 *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, predstavka br. 41288/15, 14. januara 2020

47 Isto, stav 117.

48 Isto, stav 129.

49 *Videti Valaitis protiv Litvanije*, predstavka br. 39375/19, presuda od 17. januara 2023.

50 *Lilliendahl protiv Islanda*, predstavka br.29297/18, 12. maja 2020.

U predmetu *Lenis*⁵¹, u vreme donošenja zakona o registrovanom partnerstvu u Grčkoj, svešteno lice je objavilo homofobni članak na ličnom blogu. U njemu je naveo da je homoseksualizam "greh" i "društveni otpad", a da su homoseksualci "defektni" i "mentalno bolesni." Ovaj njegov tekst su preneli i drugi mediji. ESLJP je uzeo u obzir prirodu i reči koje su upotrebljene u tekstu, kontekst u kojem je objavljen, njihov potencijal za uzrokovanje štetne posledice, kako bi zaključio da su one bile takve da su mogle da prouzrokuju diskriminaciju i mržnju.

Konačno, u jednom predmetu protiv Rumunije, udruženje Accept je promovisalo interese LGBTI osoba i tokom meseca LGBTI istorije, prikazan je film na čijoj je projekciji učestvovala istopolna porodica.⁵² Pedesetak demonstranata ušlo je u salu i poremetilo projekciju uzvikujući „smrt homoseksualcima“, „pederi“ i „prljavštino“. Neki su navodno nosili krajnje desničarske zastave i članovi su organizacije koja se otvoreno protivi, između ostalog, istopolnim brakovima i istopolnim usvojenjima. Organizatori su pozvali policiju koja je oduzela zastave i izašla. Prijava za homofobiju je odbačena, a događaj je označen kao "razmena stavova." Ovim su vlasti, po oceni Suda, pokazali sopstvene predrasude prema LGBTI populaciji, te da govor mržnje i pozivanje na nasilje moraju imati za posledicu krivičnu osudu.

2.1.3. Govor mržnje u digitalnoj sferi

Internet se i dalje doživljava kao neregulisano mesto, iako države nastoje da nadziru aktivnosti na internetu. Smatra da će inicijative za borbu protiv govora mržnje na internetu neutralisati najnapredniju vrednost interneta - činjenicu da bilo ko, bilo gde, ako ima računar i vezu sa internetom, može da se slobodno izrazi.⁵³ Iako je govor mržnje na internetu sličan izražavanju izvan njega, on je osoben jer njegova trajnost, način izražavanja, anonimnost i složena priroda koja obuhvata više jurisdikcija zahteva posebno regulisanje. Tako i širenje govora mržnje na internetu nameće niz novih izazova. Zato, Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu zabranjuje „rasistički i ksenofobni materijal“ na internetu. Dodatni protokol takav materijal definiše kao „bilo koji pisani materijal, bilo koju sliku ili bilo koji drugi prikaz ideja ili teorija, koji zagovara, promovise ili podstiče mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema bilo kom licu ili grupi lica, na osnovu rase, boje kože, porodičnog, nacionalnog ili etničkog porekla, kao i verispovesti ako se koristi kao izgovor za bilo koji od ovih faktora“.

U svojoj praksi, ESLJP se prvi put bavio govorom mržnje na internetu u poznatom predmetu *Delfi protiv Estonije*⁵⁴. Sud je pronašao da je komercijalni internet portal odgovoran za uvredljive komentare čitalaca na članak koji govori o tome kako je trajektna kompanija SLK uništila teritoriju koja se u Estoniji tradicionalno koristila za vožnju od kopna do ostrva. Čitaoci su ostavili 185 komentara, a približno 20 njih bi se moglo smatrati pretećim ili uvredljivim za jedinog akcionara SLK-a, L. U ovom predmetu je ustanovljeno mnogo važnih principa, ali će biti pomenuto samo nekoliko. Prvo, Sud je ustanovio da je „Delfi“ bio „objavljivač“ ili „obelodanjivač“ komentara. Drugo, Sud je zaključio da iako je znao i mogao da spreči klevete, Delfi to nije učinio i ostavio ih je na internet stranici šest nedelja. Treće, ESLJP je dodao da se kleveta sadržana u elektronskoj komunikaciji, u poređenju sa tradicionalnim štampanim ili elektronskim medijima, razlikuje po tome što može tamo da ostane zauvek i da izazove mnogo veću štetu. Pored toga, Veliko veće je podvuklo i nekontrolisano širenje retorike koja je potencijalno klevetnička i puna mržnje. Sud je zato utvrdio odgovornost samo za očigledno nezakonite komentare i izrekao obavezu njihovog uklanjanja ili blokiranja bez odlaganja, čak i bez obaveštenja koje dolazi od navodne žrtve ili trećih lica.

Međutim, u predmetu *MTE i Index protiv Mađarske*⁵⁵, podnosioci predstavke, samoregulatorno telo pružaoca internet sadržaja i internet vesti, žalili su se na nametnutu obavezu da moderiraju komentare čitalaca na svojim internet stranicama, uključujući i uvredljive i vulgarne sadržaje ispod kritičkog mišljenja prema obmanjujućim praksama dve stranice za nekretnine. ESLJP je utvrdio da internet portali nisu izdavači, već kao posrednici moraju da preuzmu određene odgovornosti. Sud je naglasio važnost sistema upozoravanja i brisanja i podvukao da „ako ga prate efikasni postupci koji omogućavaju brzo reagovanje, sistem upozoravanja i brisanja može da funkcioniše u mnogim slučajevima kao odgovarajuće sredstvo za uravnoteživanje prava i interesa svih umešanih“. Ovo bi umanjilo ono što je odlučeno u predmetu *Delfi*, gde se činilo da se podstiče dužnost opšteg praćenja informacija.⁵⁶

51 *Lenis protiv Grčke* predstavka br. 48733/20, odluka od 27. juna 2023.

52 Association ACCEPT i drugi protiv Rumunije, predstavka br. 19237/16, presuda od 1. juna 2021.

53 Sandy Starr, Understanding Hate Speech in Hate Speech on the Internet, OSCE (Razumevanje govora mržnje u govoru mržnje na internetu, OEBS), str. 134, dostupno na <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/13846.pdf>.

54 *Delfi protiv Estonije* (VV), predstavka br.64569/09, 16. juna 2015.

55 *MTE i Index protiv Mađarske*, predstavka br.22947/13, 2. februara 2016.

56 *MTE protiv Mađarske*: ESLJP ponovo doneo presudu o odgovornosti posrednika, EDRI, 10. februara 2016.

Sada izgleda da je obim te presude sužen na slučajeve govora mržnje i pozivanja na nasilje. U suprotnom, veća odgovornost bi obeshrabrivala slobodu izražavanja na internetu.

U predmetu *Jeziar*,⁵⁷ domaći sudovi su smatrali da je podnosilac predstavke odgovoran za uvredljive komentare o gradonačelniku, koje je objavio jedan korisnik na internetu, zato što nije sprečio njihovo objavljivanje u periodu izbora. Izjava o odricanju od odgovornosti na njegovoj internet stranici i brzo uklanjanje nakon saznanja nisu bili dovoljni da ga oslobode od odgovornosti za komentare trećih lica. Evropski sud je uzeo u obzir sledeće: 1) kontekst u kome su objavljeni komentari na internetu (ovde je podnosilac predstavke bio administrator internet stranice, besplatno i sa ograničenim lokalnim dometom); 2) mere koje je medij koji ih je objavio usvojio da bi sprečio ili obrisao uvredljive komentare (blog je bio otvoren za komentare autora bez prethodne registracije, ali se od korisnika izričito tražilo da objavljuju samo komentare koji su obzirni, istiniti i koji nisu uvredljivi; korisnici su takođe pozvani da potpisuju komentare koristeći svoj stvarni identitet, umesto da ih postavljaju anonimno; internet stranica je imala sistem obaveštavanja o sadržaju, ali u praksi su se ta obaveštenja retko pratila; podnosilac predstavke je odmah uklonio te komentare sa svoje stranice, a kasnije aktivirao i kontrolu pristupa kroz obavezni sistem registracije uz korišćenje adrese e-pošte korisnika); 3) da li autor komentara treba da odgovara umesto posrednika (autor komentara uopšte nije bio tužen); i 4) posledice sudskih naredbi izdatih mediju koji ih je objavio (ovde sankcije imaju efekat odvratanja). Sud je naglasio da bi nametanje obaveze prethodnog praćenja zahtevalo prekomerne i nepraktične mere predostrožnosti, koje bi mogle da podriju slobodu prava na deljenje informacija na internetu. Dakle, ne postoji odgovornost kada platforma uklanja uvredljivi sadržaj na zahtev ili obaveštenje.

Važno je naglasiti da je Sud ustanovio da se primena mera blokiranja internet medija ili stranica zbog kritičkog stava prema vlastima ili političkom sistemu nikada ne može smatrati neophodnim ograničenjem slobode izražavanja.⁵⁸ Blokiranje kompletnog pristupa internet stranici je ekstremna mera koju treba uporediti sa zabranom novina ili televizijske stanice. Takođe, u jednom predmetu protiv Austrije⁵⁹, Sud se bavio anonimnim onlajn govorom i odgovornošću provajdera za odbijanje otkrivanja podataka anonimnog korisnika koji je postavio uvredljive komentare koji se odnose na korumpiranost političara i njihovu povezanost sa neonacistima. ESLJP je naglasio da je potrebno uzeti u obzir funkciju i ulogu anonimnog govora kako bi se ostvarila slobodna razmena ideja, mišljenja i informacija, posebno kada se govor tiče političke debate. Sud je pronašao i da ovaj govor nije pozivao na mržnju i netrpeljivost. Konačno, Sud će uzeti u obzir i činjenicu da li je komentar objavljen na društvenoj stranici otvoren za komentarisanje drugih, što dokazuje da je autor spornih komentara bio svestan potencijalno ozbiljnih posledica koje njegov govor i komentari drugih mogu da proizvedu.⁶⁰

2.1.4. (Neo)nacizam

ESLJP se bavio i predmetima u kojima se veliča nacizam. Tako je Sud u jednom predmetu protiv Francuske razmatrao tekst koji je objavljen u dnevnim novinama *Le Monde*, gde se Maršal Peten opisivao u pozitivnom svetlu, bez navođenja njegove politike saradnje sa nacistima. U tekstu se poziva na traženje ponovnog otvaranja njegovog slučaja i presude kojom je osuđen na smrt i vraćanja njegovih građanskih prava i njegovoj rehabilitaciji. ESLJP je smatrao da je ovaj tekst nije veličao pronacističku ideologiju, već konkretnog pojedinca. Sud je uzeo u obzir i da su se opisani događaji desili više od 40 godina od trenutka objavljivanja teksta, te da nisu mogla da izazovu isti osećaj i surovost kao da su objavljena u znatno kraćem roku.

U jednom predmetu protiv Rusije, podnosilac predstavke je osuđen za postavljanje rasističkog videa o neonacistima u Rusiji i audio fajlova koji se odnosi na osobe neruskog porekla i poziva na ekstremizam.⁶¹ Ovi materijali su po oceni ESLJP izazvali etničku nelagodu i jasnu nameru podnosioca predstavke da izazove mržnju i netoleranciju. Sud svakako nije pronašao da su oni bili deo umetničkog ili satiričkog izražavanja. Iako u Rusiji u trenutku objavljivanja pomenutih materijala nije postojala opšta nesigurnost i osetljiv društveni ili politički momenat, govor je bio takav da je trebalo da bude sankcionisan.

Sud se bavio i razmatranjem postavljanja slike nacističkog lidera Himlera i svastike na jednom blogu. Iako je Sud pronašao da lice nije imalo nameru da širi totalitarnu propagandu i nasilje, uzeo je u obzir da Nemačka ima

57 *Jeziar protiv Poljske*, predstavka br.31955/11, 4. juna 2020.

58 *OOO Flavus a.o. protiv Rusije*, predstavka br.12468/15, 23. juna 2020.

59 *Standard Verlagsgesellschaft MBH v. Austria (No. 3)*, predstavka br. 39378/15, presuda od 7. decembra 2021.

60 *Sanchez protiv Francuske (VV)*, predstavka br. 45581/15, presuda od 15. maja 2023.

61 *Kilin protiv Rusije*, predstavka br. 10271/12, odluka od 11. maja 2021.

široko polje slobodne procene u ovom slučaju i da je usvojila politiku jasnog i očiglednog odbacivanja nacističke ideologije.

2.2. Konvencija o nasilju nad ženama

Konvencija o akciji protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (tzv. Istanbulska konvencija) predstavlja prvi sveobuhvatni dokument kojim se zabranjuje nasilje nad ženama. Član 5. stav 2. Istanbulske konvencije zahteva od država ugovornica da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mere kako bi, uz dužnu pažnju, sprečile, istražile, kaznile i obezbedile reparaciju za dela nasilja obuhvaćena ovom konvencijom koja su učinjena od strane privatnih aktera. Uz konvenciju je uspostavljen nadzorni mehanizam - GREVIO - koji je usvojio prvu preporuku koja se odnosi na digitalnu dimenziju nasilja nad ženama.⁶² U Preporuci se ističe da digitalna dimenzija nasilja nad ženama obuhvata širok spektar radnji na mreži ili putem tehnologije koje su deo kontinuuma nasilja koje žene i devojke doživljavaju iz razloga vezanih za njihov pol, uključujući i u porodičnoj sferi, u smislu da je legitimno i podjednako štetno ispoljavanje rodno zasnovanog nasilja koje doživljavaju žene i devojke van mreže. Kako se upotreba uređaja sa internetom, društvenih medija i tehnologije sve više širi, nasilje nad ženama u onlajn i digitalnoj sferi postaje sve rasprostranjenije.

Preporuka se posebno bavi seksualnim uznemiravanjem u onlajn sferi, onlajn i tehnološkom uhođenju i digitalnoj dimenziji psihičkog nasilja. Nasilje nad ženama u digitalnoj sferi obuhvata: 1) deljenje slika ili video snimaka bez saglasnosti; 2) bez pristanka snimanja, proizvodnje ili pribavljanja intimnih slika ili video zapisa; 3) eksploatacija, prinuda i pretnje; 4) seksualizovano maltretiranje; i 5) sajber flešovanje (odnosi se na slanje neželjenih seksualnih slika putem aplikacija za sastanke ili razmene poruka, tekstova ili korišćenjem Airdrop ili Bluetooth tehnologija).

Praksa uhođenja učinjena u digitalnoj sferi obuhvata pretnje (seksualne, ekonomske, fizičke ili psihološke prirode), narušavanje ugleda, praćenje i prikupljanje privatnih informacija o žrtvi, krađu identiteta, traženje seksa, lažno predstavljanje žrtve i uznemiravanje sa saučesnicima kako bi se žrtva izolovala. Obično uključuje taktiku nadgledanja ili špijuniranja žrtve, na njihovim različitim društvenim medijima ili platformama za razmenu poruka, njihove e-pošte i telefona, krađu lozinki ili razbijanje ili hakovanje njihovih uređaja da bi pristupili njihovim privatnim prostorima, putem instalacije špijunskog softvera ili geo-aplikacije za lokalizaciju ili krađu njihovih uređaja. Konačno, svi oblici nasilja nad ženama počinjeni u digitalnoj sferi imaju psihološki uticaj i mogu se kategorisati kao psihičko nasilje koje se vrši na internetu i uz upotrebu tehnologije. I pojedini akti nasilja koji nisu kriminalizovani mogu dostići prag psihičkog nasilja kada se kombinuju sa mafijaškim mentalitetom i ponavljanjem koje omogućava internet. Određene grupe žena, uključujući političarke, novinarke, braniteljke i aktivistkinje ljudskih prava, posebno su izložene takvim nasilnim radnjama.⁶³ U preporuci se naročito ukazuje na sličnosti koje postoje između iskustava sajber maltretiranja i seksističkog govora mržnje,⁶⁴ koji mogu izazvati gubitak resursa, samopovređivanje ili samoubistvo i dovesti do psihičkog nasilja. Takvi postupci mogu ciljati svaku ženu, posebno žene koje su prijavile incidente rodno zasnovanog nasilja, žene koje su uspele u domenima u kojima dominiraju muškarci, žene koje izazivaju tradicionalne rodne stereotipe ili žene sa intersekcionalnim identitetima koje mogu biti izloženiji nasilju zbog nekog svog ličnog svojstva⁶⁵. Psihološko nasilje na mreži takođe može imati oblik zastrašivanja, pretnji žrtvama ili njihovoj porodici, uvreda, sramote i klevete.⁶⁶

62 GREVIO, Opšta preporuka br. 1 o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama, 20. oktobar 2021.

63 Isto, stav 44.

64 Videti i Komitet ministara, Preporuka CM/Rec (2019) 1 o prevenciji i suzbijanju seksizma, 27. mart 2019.

65 Isto, stav 45.

66 Isto, stav 46.

B. Izvori "mekog" prava

2.3. Standardi EKRI-ja

2.3.1. Preporuka EKRI-ja o borbi protiv govora mržnje

Prema Opštoj preporuci br. 15 EKRI-ja⁶⁷, govor mržnje podrazumeva:

„upotrebu jednog ili više posebnih oblika izražavanja - zagovaranje, promociju ili podsticanje ocrnjivanja, mržnje ili klevetanja neke osobe ili grupe osoba, kao i bilo kakvo uznemiravanje, vređanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili pretnje u odnosu na takvu osobu ili grupu osoba, kao i opravdavanje svih prethodno navedenih oblika izražavanja – koje se zasniva na neiscrpnoj listi ličnih svojstava ili statusa koji uključuju rasu, boju kože, jezik, veru ili uverenje, nacionalnu ili etničku pripadnost, kao i poreklo, starost, invaliditet, pol, rod, rodni identitet i seksualnu orijentaciju.“⁶⁸

Značajni elementi onoga što čini govor mržnje, a što se razlikuje od onoga što je sadržano u mnogim drugim dokumentima, jesu njegova primena na:

- 1) zagovaranje, promociju ili podsticanje, u bilo kom obliku, ocrnjivanja, mržnje ili klevetanja; uznemiravanje, vređanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili pretnje;
- 2) upotrebu koja ne podstiče samo na izvršenje akata nasilja, zastrašivanje, neprijateljstvo ili diskriminaciju, već i onu za koju se s razlogom može očekivati da ima takvo dejstvo; i
- 3) osnove koji prevazilaze „rasu“, boju kože, jezik, veru ili uverenje, državljanstvo, nacionalnu ili etničku pripadnost i poreklo.⁶⁹

Važno je i to što se govor mržnje zasniva na neopravdanoj pretpostavci da su neko lice ili grupa lica superiorniji od drugih. Ovaj aspekt je naglašen i Međunarodnoj konvenciji o eliminaciji rasne diskriminacije, koja u Preambuli navodi da je „svaka doktrina o superiornosti zasnovanoj na razlici između rasa naučno lažna, za osudu sa moralne tačke gledišta i socijalno nepravedna i opasna i da ništa ne bi moglo opravdati, ma gde to bilo, rasnu diskriminaciju, ni teoretski ni praktično“. Zato je veoma važno što Preporuka br. 15 insistira na ovim aspektima. Dalje se objašnjava da govor mržnje podstiče na nasilje ili diskriminaciju u pogledu manjinskih grupa i narušava koheziju društva.

EKRI poziva na brzu reakciju javnih ličnosti na govor mržnje i insistira na uvođenju nekoliko mera: promovisanju samoregulacije medija; podizanju svesti o opasnim posledicama govora mržnje; uskraćivanju finansijske i druge podrške političkim strankama koje aktivno koriste govor mržnje; i inkriminisanju njegovih najekstremnijih pojava oblika. Podvlači se, takođe, i da mere moraju da imaju osnov, da budu srazmerne, da ne diskriminišu, da se ne smeju zloupotrebljavati za ograničavanje slobode izražavanja ili okupljanja i da ne suzbijaju kritiku ili zvanične politike, političku opoziciju i verska uverenja.

67 EKRI, Opšta politička preporuka br. 15 o borbi protiv govora mržnje, 8. decembra 2015.

68 Preambula, Memorandum sa obrazloženjem, stav 9.

69 Memorandum sa obrazloženjem, stav 10.

2.3.2. Preporuka EKRI-ja o borbi protiv širenja rasističkog, ksenofobnog i antisemitskog materijala preko interneta

Još jedan važan politički dokument je Preporuka br. 6 koja se bavi rasističkim, ksenofobnim i antisemitskim materijalom na internetu.⁷⁰ U njoj se od država zahteva da preduzmu neophodne mere na nacionalnom i međunarodnom nivou u cilju efikasnog delovanja protiv upotrebe interneta za rasističke ciljeve. Države su dužne da obezbede primenu relevantnog nacionalnog zakonodavstva i na rasistička, ksenofobna i antisemitska dela izvršena preko interneta, kao i da procesuiraju odgovorne. Važno je razjasniti odgovornost onoga ko obezbeđuje hosting, pružaoca sadržaja, kao i onog ko objavljuje stranicu i podržati samoregulatorne mere koje internet delatnost preduzima u borbi protiv rasizma, kao što su dežurni telefoni protiv rasizma, kodeksi ponašanja i softveri za filtriranje, kao i podstaknuti dalja istraživanja u ovoj oblasti. Države treba da se stalno staraju o obučavanju organa za sprovođenje zakona u vezi sa problemom širenja rasističkog, ksenofobnog i antisemitskog materijala preko interneta. Međutim, ovo pitanje zahteva širu akciju, te su države dužne da povećaju svest javnosti o problemu širenja materijala preko interneta, obraćajući posebnu pažnju na mlade.

2.3.3. Preporuka EKRI-ja o prevenciji u suzbijanju netolerancije i diskriminacije prema LGBTI osobama

EKRI je 2023. godine doneo Preporuku br. 17 koja se odnosi na LGBTI osobe.⁷¹ U preporuci se ističe da nema monolitne LGBTI populacije u Evropi ali da je svima njima zajedničko da se suočavaju sa diskriminacijom i netolerancijom, koja svoje korene ima u seksizmu, mizogoniji, patrijarhatu i rigidnim uverenjima o identitetu, telu, seksualnosti i rodnim ulogama.⁷² Prilikom razmatranja mera kojima se suzbija diskriminacija, mora se uzeti u obzir različitost koja postoji u odnosu na seksualnu orijentaciju, rodni identitet i seksualne karakteristike, kao i jedinstvena iskustva, izazove i osetljivosti sa kojima se suočava LGBTI populacija. Uočava se porast političkog i drugog diskursa, posebno onlajn, protiv tzv. LGBTI i/ili rodne ideologije. Pokreti koji se protive LGBTI pravima često su protiv prava žena i većih reproduktivnih prava, smatrajući ih pretnjom nacionalnom identitetu, verskim slobodama i tradicionalnim porodičnim vrednostima.⁷³ Ove kampanje vode ka govoru mržnje, kojima se izražavaju netolerantni stavovi, a koji često dolaze i od političara koji sebe predstavljaju kao braniocima tradicionalnih vrednosti. Stereotipe uperene protiv LGBTI osoba često izražava i opšta populacija, posebno kada se raspravlja o donošenju zakona koji se odnose na njihova prava.⁷⁴ Ovakvim govorom se utiče na pojedince i ostvarenje njihovih prava i sloboda, ali se i dodatno stvara klima u kojoj se LGBTI organizacije osećaju nesigurno i ograničavaju svoj rad i aktivnosti usmerene na povećanje svesti o značaju prava LGBTI osoba. U Preporuci se ističe da brojni primeri pokazuju da države mahom propuštaju da ispune svoju obavezu i zaštite LGBTI osobe od govora mržnje, posebno u onlajn sferi, kao i da adekvatno ispitaju i kazne odgovorne.⁷⁵ Takvim postupanjem LGBTI osobe se lišavaju ljudskih prava, uključujući i zaštitu o nehumanog i ponižavajućeg tretmana, i žive u klimi straha i nesigurnosti.⁷⁶ Istovremeno, neke države osuđuju okupljanje LGBTI osoba, cenzurišu knjige sa sadržajima o LGBTI populaciji i označavaju ih kao štetne po decu. Propuštanje obaveze da se zaštite LGBTI osobe svoj koren ima u stereotipima i diskriminaciji, ali i u ignorisanju, neosnovanim pretpostavkama i nerazumevanju.⁷⁷

2.4. Komitet ministara

Postoji mnogo preporuka Komiteta ministara koje su od značaja za medije i korisnike interneta i koje insistiraju na promociji kulture tolerancije, jednakosti i zabrane govora mržnje. Ovde će biti pomenuto samo nekoliko njih.

70 EKRI, Opšta politička preporuka br. 6 o borbi protiv širenja rasističkog, ksenofobnog i antisemitskog materijala preko interneta, 15. decembra 2000.

71 EKRI, Opšta politička preporuka br. 23 o prevenciji u suzbijanju netolerancije i diskriminacije prema LGBTI osobama, 28. jun 2023.

72 Isto, stav 3.

73 Isto, stav 40.

74 Isto, stav 41.

75 Isto, stav 42.

76 Isto, stav 43.

77 Isto, stav 44.

2.4.1. Preporuka o medijima i promovisanju kulture tolerancije

U svojoj Preporuci br. R (97) 21⁷⁸ Komitet ministara naglasio je posvećenost garantovanju jednakog dostojanstva svih ljudskih bića i uživanju prava i sloboda bez diskriminacije. Fakulteti koji školuju novinare i instituti za medijsku obuku treba da uvedu specijalističke kurseve u svoje osnovne kurikulume o multietničkim i multikulturalnim društvima i doprinosu medija i njihovoj ulozi u boljem razumevanju između različitih zajednica. Medijske kuće treba da, između ostalog, izveštavaju činjenično i tačno o rasističkim aktima i aktima netolerancije; izbegavaju pogrdno stereotipno prikazivanje zajednica u publikacijama i programskim uslugama; izveštavaju o pojedinačnom ponašanju ne povezujući ga sa pripadnošću lica takvim zajednicama kada to nije relevantno; prikazuju zajednice na uravnotežen i objektivna način, prenoseći i njihovu perspektivu i gledište; i osporavaju pretpostavke koje se nalaze u osnovi netolerantnih izjava govornika. Reprezentativna tela medijskih profesionalaca treba da preduzmu programe akcije ili praktične inicijative za promovisanje kulture tolerancije. U medijskom sektoru mora da se izradi profesionalni kodeks ponašanja koji se bavi problemima diskriminacije i netrpeljivosti. Konačno, medijska preduzeća moraju da odbiju da prenose reklamne poruke koje na negativan način prikazuju kulturne, verske i etničke razlike tako što, na primer, jačaju stereotipe.

2.4.2. Preporuka o govoru mržnje

U Preporuci br. R (97) 20⁷⁹ Komiteta ministara koja se posebno odnosi na govor mržnje, pod njim se podrazumevaju:

„svi oblici izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porekla“.

Dokument sadrži 7 načela:

- 1) Javni funkcioneri imaju posebnu odgovornost da se naročito u medijima uzdrže od izjava koje mogu da se shvate kao govor mržnje.
- 2) Država treba da uspostavi pravni okvir koji se sastoji od odredaba građanskog, krivičnog i upravnog prava o govoru mržnje i koji omogućava državnim i sudskim vlastima da u svim slučajevima usklade poštovanje slobode izražavanja s poštovanjem ljudskog dostojanstva i zaštite ugleda ili prava drugih.
- 3) Pravni okvir se mora primeniti na način koji usko ograničava mešanje u slobodu izražavanja i primenjuje ograničenje na zakonit i neproizvoljan način, na osnovu objektivnih kriterijuma.
- 4) Nacionalni zakon i praksa treba da omoguće sudovima da uzmu u obzir da konkretni slučajevi govora mržnje mogu da budu vrlo uvredljivi za pojedince ili grupe, iako njihov lični osnov nije izričito zabranjen.
- 5) Nacionalni zakon i praksa treba da omoguće nadležnim organima gonjenja da posvete posebnu pažnju slučajevima koji uključuju govor mržnje.
- 6) Nacionalni zakon i praksa u oblasti govora mržnje treba da uzmu u obzir ulogu medija u prenošenju informacija i ideja koje razotkrivaju, analiziraju i objašnjavaju konkretne slučajeve govora mržnje i fenomena koji mu stoji u osnovi uopšte, kao i pravo javnosti da dobiju takve informacije i ideje.
- 7) Nacionalni zakon i praksa treba da štite izveštavanje o rasizmu, ksenofobiji i drugim oblicima netolerancije, a javni organi ne treba da nameću sopstvene stavove medijima kada je u pitanju vrsta tehnike izveštavanja koje novinari treba da usvoje.

78 Komitet ministara, Preporuka No. R (97) 21 državama članicama o medijima i promociji kulture tolerancije, 30. oktobra 1997.

79 Preporuka Komiteta ministara br. R (97) 20 državama članicama o "govoru mržnje", 30. oktobar 1997.

2.4.3. Preporuka o suzbijanju govora mržnje

Komiteet ministara doneo je 2022. godine Preporuku 2020 (16) koja se tiče suzbijanja govora mržnje⁸⁰, koji se definiše kao:

"sve vrste izražavanja koje podstiču, promovišu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema osobi ili grupi osoba, ili koje ih omalovažavaju, zbog njihovog stvarnog ili pretpostavljenog ličnog svojstva, karakteristike ili statusa kao što su „rasa“, boja, jezik, vera, nacionalnost, nacionalno ili etničko poreklo, starost, invaliditet, pol, rodni identitet i seksualna orijentacija."⁸¹

Već u Preambuli se naglašava da je za delotvornu prevenciju i suzbijanje govora mržnje od krucijalnog značaja identifikacija i razumevanje uzroka koji dovode do ovog govora, shvatanje šireg društvenog konteksta, različitog izražavanja i uticaja na targetirane grupe. Ukazano je na to da je govor mržnje složen i multidimenzionalan fenomen koji ima različite opasne forme i koji ima odvratajući efekat na učešće u javnoj debati koja je ključna za demokratiju.

Državama je preporučeno da:

1. preuzmu neophodne mere kako bi obezbedile brzu i punu implementaciju principa i smernicama iz ove preporuke;
2. preuzmu odgovarajuće mere za podsticanje i podršku nacionalnim institucijama za ljudska prava, telima za ravnopravnost, organizacijama civilnog društva, medijima, internet posrednicima i drugim zainteresovanim stranama da usvoje mere koje su za njih navedene u principima i smernicama priloženim u ovoj preporuci;
3. štite ljudska prava i osnovne slobode u digitalnom okruženju, uključujući saradnju sa internet posrednicima;
4. promovišu ciljeve ove preporuke na nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou i uključe se u dijalog i saradnju sa svim zainteresovanim stranama za postizanje tih ciljeva;
5. obezbede da ova preporuka bude prevedena na nacionalne, regionalne i manjinske jezike i da se što je moguće šire i svim dostupnim sredstvima distribuira među nadležnim organima i zainteresovanim stranama;
6. redovno revidiraju status implementacije ove preporuke u cilju povećanja njenog uticaja i informisati Komitet ministara o merama koje su preduzele, postignutom napretku i svim preostalim nedostacima.

Od država se traži da razlikuju tri tipa govora, prema surovosti ili šteti koju mogu izazvati:

1. govor mržnje koji je zabranjen na osnovu krivičnog prava;
2. govor mržnje koji ne zahteva krivičnu sankciju, ali je podložan građanskoj ili upravnoj odgovornosti; i
3. uvredljiv ili štetan govor koji zahteva alternativne odgovore kao što su protivmere, mere koje podstiču međukulturni dijalog i razumevanje, relevantne obrazovne aktivnosti, razmene informacija i sl.

Alternativni narativi su pozitivni, pluralistički i progresivni, zasnovani na interkulturalnim principima i poštovanju ljudskih prava. Da bi ocenile o kom od ovih tipova govora se radi, države moraju uzeti u obzir sledeće:

- a) sadržaj izraza
- b) politički i društveni kontekst u vreme izražavanja
- c) nameru govornika
- d) ulogu i status govornika u društvu
- e) kako se izraz širi ili pojačava
- f) sposobnost izražavanja da dovede do štetnih posledica, uključujući neminovnost takvih posledica
- g) prirodu i veličinu publike i karakteristike ciljne grupe

80 Komitet ministara, Preporuka 2022 (16) o suzbijanju govora mržnje, 22. maj 2022.

81 Dodatak, stav 2.

Države moraju da primenjuju sveobuhvatan pristup, pripremaju i primenjuju široke politike, zakone, strategije ili akcione planove, izdvajaju odgovarajuća sredstva za njihovu primenu i angažuju različite zainteresovane strane kako bi suzbile govor mržnje. Kada pripremaju i sprovode takve politike, zakone, strategije ili akcione planove države moraju da pojasne koje vrste izražavanja ne spadaju u zaštitu koju pruža sloboda izražavanja, moraju da sprovode pristup zasnovan na ljudskim pravima koji uzima u obzir specifičnosti različitih medija i digitalnih tehnologija i potencijalni uticaj govora mržnje koji se širi na ciljane osobe i grupe, kao i da aktivno ugradi njihovu perspektivu u svoje dokumente.

2.4.4. Preporuka koja se odnosi na seksualnu orijentaciju i rodni identitet

U Preporuci br. 2010 (5) o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta⁸² navode se načela koja se odnose na diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije. U preporuci se predlažu konkretne mere koje države članice treba da usvoje i efikasno podrže u borbi protiv diskriminacije, obezbeđenju poštovanja LGBTI osoba, promovisanju tolerancije prema njima i obezbeđenju pristupa pravnim lekovima za žrtve. Te mere uključuju, između ostalog: (1) promovisanje uzajamne tolerancije i poštovanja u školama; i (2) zaštitu tražilaca azila od svake diskriminatorne politike ili prakse. Preporuka o rodnoj ravnopravnosti i medijima (2013)⁸³ prepoznaje rodnu dimenziju medijskog pluralizma i raznovrsnosti medijskog sadržaja. Nejednakosti u društvu ogledaju se u medijima. Upravo zbog toga, mediji mogu da ometaju ili da ubrzaju strukturne promene ka rodnoj ravnopravnosti. Medijsko izveštavanje o političkim događajima i predizbornim kampanjama posebno je indikativno u tom smislu, kao što je upornost seksističkih stereotipa i mali broj kontrastereotipa. Zbog toga se od država traži da:

- 1) usvoje adekvatne politike koje mogu da obezbede odgovarajuće uslove pod kojima mediji mogu da promoviraju rodnu ravnopravnost;
- 2) podignu svest relevantnih zainteresovanih strana i medija o centralnoj ulozi rodne ravnopravnosti za demokratiju i puno uživanje ljudskih prava; i
- 3) skrenu pažnju medijskog sektora, novinara i drugih aktera i njihovih organizacija na preporuku, kao i regulatornih tela za medije i nove komunikacione i informacione servise na pripremu ili reviziju njihovih regulatornih i samoregulatornih strategija i kodeksa ponašanja.

2.4.5. Preporuka koja se odnosi na onlajn govor

Zahvaljujući virtuelnim, globalizovanim i decentralizovanim karakteristikama arhitekture interneta, izražavanje mržnje onlajn ima visok stepen mobilnosti i predstavlja opasnost po one protiv kojih je govor targetiran. Preporuka Komiteta ministara iz 2018. godine ukazuje na to da veliki broj aktera koji se obično nazivaju „internet posrednici“, olakšavaju interakcije na internetu između fizičkih i pravnih lica ponudom i obavljanje raznih funkcija i usluga. Neki povezuju korisnike na internet, omogućavaju obradu informacija i podataka, ili hostuju usluge zasnovane na webu, uključujući sadržaj koji generiše korisnik. Drugi omogućavaju pretrage, daju pristup, hostuju i indeksiraju sadržaj i usluge dizajnirane i/ili kojima upravljaju treća lica. Neki olakšavaju prodaju dobara i usluga, uključujući audio-vizuelne usluge, i omogućavaju druge komercijalne transakcije, uključujući plaćanja.⁸⁴ Oni takođe mogu da moderiraju i rangiraju sadržaj, uključujući i automatizovanu obradu ličnih podataka, i na taj način mogu vršiti oblike kontrole koji utiču na pristup korisnika informacijama na mreži na načine koji se mogu uporediti sa medijima, ili mogu da vrše druge funkcije koje liče na one koje ima izdavač. Posredničke usluge mogu ponuditi i tradicionalni mediji, na primer, kada se na njihovim platformama nudi prostor za sadržaj koji generiše korisnik.⁸⁵ Zato je potrebno obezbediti zaštitu pojedinaca od radnji privatnih lica posebno za govor mržnje, kao i preduzeti sve neophodne korake da bi se obezbedilo da internet posrednici ispunjavaju svoje obaveze poštovanja ljudskih prava. Od država se traži i da podstiču i promoviraju primenu efikasnih medija koji su osetljivi na uzrast i pol i minimiziraju izloženost rizicima onlajn komunikacionog okruženja, u saradnji sa svim relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući privatni sektor, javne medije, civilno društvo, obrazovne ustanove i akademske institucije.

82 Komitet ministara, Preporuka 2010 (5) o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, 31. mart 2010.

83 Komitet ministara, Preporuka CM/Rec (2013)1 Komiteta ministara državama članicama o rodnoj ravnopravnosti i medijima, 10. jula 2013.

84 Isto, stav 4.

85 Isto, stav 5.

U Preporuci se naglašava da svaki zahtev javnih organa upućen internet posrednicima kojim se ograničiti pristup (uključujući blokiranje ili uklanjanje sadržaja) ili bilo koja druga mera koja može dovesti do ograničenja prava na slobodu izražavanja, mora biti propisana zakonom, mora težiti legitimnom cilju i mora biti neophodna u demokratskom društvu. Državni organi treba pažljivo da procene mogući uticaj, uključujući i nenameran, od bilo kakvih ograničenja pre i posle njihove primene, kao i da teže primeni najmanje restriktivnih mera. Države treba da osiguraju da se posrednici ne smatraju odgovornim za sadržaj trećih lica kojima oni samo daju pristup ili koji prenose ili čuvaju. Oni mogu biti odgovorni ako ne reaguju ekspeditivno i ne ograničavaju pristup sadržaju ili uslugama čim postanu svesni njihove nezakonite prirode. Obaveštenje o nezakonitoj prirodi treba da sadrži dovoljno informacija kako bi posrednici mogli da preduzmu odgovarajuće mere. Internet posrednici treba da u svim svojim postupcima poštuju međunarodno priznata ljudska prava i osnovne slobode njihovih korisnika i drugih strana koje su pogođene njihovim aktivnostima. Ova odgovornost postoji bez obzira na njihovu veličinu, sektor, operativni kontekst, vlasničku strukturu ili prirodu. Ipak, što su uticaj i potencijalna šteta veći, to su veće mere predostrožnosti koje bi posrednik trebalo da primeni, posebno, da spreči širenje uvredljivog jezika i slika, mržnje i podsticanja na nasilje. Svako mešanje posrednika u slobodan i otvoren tok informacija i ideja treba da se zasniva na jasnim i transparentnim politikama i da budu ograničene na specifične legitimne svrhe, kao što je ograničavanje pristupa nelegalnom sadržaju. Oni treba redovno da vrše procenu i praćenje direktnih i indirektnih uticaja na ljudska prava njihovih trenutnih i budućih politika, proizvoda i usluga.

2.5. Parlamentarna skupština

Parlamentarna skupština je donela Preporuku br. 1805 (2007) o blasfemiji, religijskoj uvredi i govoru mržnje protiv osoba na osnovu njihove religije,⁸⁶ koja je nastavak na Preporuku 1510 (2006) o slobodi izražavanja i poštovanju verskih uverenja.⁸⁷ U Preporuci se insistira na poštovanju i razumevanju kulturne i verske različitosti u Evropi. Verske grupe treba da tolerišu kritički javni govor koji se odnosi na njihove aktivnosti, učenja i uverenja, osim ukoliko se ne radi o govoru mržnje.⁸⁸ Države moraju da u većoj meri promovišu razumevanje i toleranciju između pojedinaca različitih vera,⁸⁹ i moraju da kažnjavaju za izjave koje izlažu pojedince i grupe verskoj diskriminaciji ili nasilju.⁹⁰

Parlamentarna skupština je 2014. usvojila Strategiju za sprečavanje rasizma i netolerancije u Evropi.⁹¹ U ovom političkom dokumentu se naglašava da je važno uvesti ili ojačati sveobuhvatan pravni okvir, praćen većim naporima za obezbeđivanje njegove delotvorne primene. U strategiji se stavlja naglasak na prevenciju, podizanje svesti i edukaciju o ljudskim pravima, a istovremeno se oslanja na internet i društvene mreže kao vredne alate za dopiranje do šire javnosti.⁹² U Strategiji se zahteva da zakonodavni okvir o govoru mržnje i zločinu iz mržnje uključuje najširi mogući raspon motiva za diskriminaciju. Države su pozvane da uvedu obavezujuće smernice za pripadnike službi za sprovođenje zakona da bi obezbedile da se svaka mržnja kao navodni motiv nekog krivičnog dela odmah, nepristrasno, efikasno i detaljno istraži i propisno uzme u obzir prilikom gonjenja i izricanja presuda za ta krivična dela.⁹³ Pored toga, žrtve i svedoke treba podstaći da vlastima prijave govor mržnje i zločine iz mržnje tako što će: 1) preneti, što je šire moguće, informacije o tome kako ih prijaviti; 2) obezbediti da prijava može da se izvrši preko interneta i na druge lako dostupne načine; 3) odreći se bilo kakve naknade za prijavljivanje ili podnošenje pritužbe; i 4) obezbediti da, kada su u neregularnoj situaciji, oni koji prijavljuju ne mogu da budu proterani dokle god sarađuju sa organima za sprovođenje zakona.⁹⁴ Pored toga, države treba da prikupljaju i na godišnjem nivou objavljuju raščlanjene podatke o govoru mržnje i zločinima iz mržnje, te da na taj način omoguće bolje razumevanje i uporedivost obrazaca viktimizacije i vređanja.⁹⁵ Mere prevencije su takođe važne i trebalo bi da budu u obliku velikih kampanja za podizanje svesti, promocija objavljenog edukativnog materijala i obuke u

86 Parlamentarna skupština, Preporuka 1805 (2007) o blasfemiji, religijskoj uvredi i govoru mržnje protiv osoba na osnovu njihove religije, 29. jun 2007.

87 Parlamentarna skupština, Preporuka 1510 (2006) o slobodi izražavanja i poštovanju verskih uverenja, 24. jun 2006.

88 Isto, stav 5.

89 Videti više o tome u Parlamentarna skupština, Preporuka 1720 (2005) o obrazovanju i religiji, 4. oktobar 2005

90 Isto, stav 17.2.2.

91 Parlamentarna skupština, Rezolucija 1967 (2014), Strategija prevencije rasizma i netolerancije u Evropi, 22. januar 2014.

92 Isto, stav 6.

93 Isto, stav 8.1.3.

94 Isto, stav 8.1.6.

95 Isto, stav 8.2.

školama, kao i obuke pripadnika organa za sprovođenje zakona o različitosti i ravnopravnosti.⁹⁶

Parlamentarna skupština je donela Rezoluciju 2275⁹⁷ u kojoj se ističe da se Evropa suočava s porastom govora mržnje i netolerancije izraženom u agresivnom nacionalizmu i etnocentrizmu, diskriminaciji i neprijateljstvu prema nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama, imigrantima i ljudima imigrantskog porekla, ženama i pripadnicama LGBTI zajednice. Politička arena uopšte nije izuzetak i insistira se na tome da političari imaju i političku obavezu i moralnu odgovornost da se uzdrže od korišćenja govora mržnje i rečnika koji stigmatizuje grupe, te da bez odlaganja i nedvosmisleno osude njegovo korišćenje od strane drugih, jer ćutanje može da bude protumačeno kao odobravanje ili podrška.⁹⁸ Parlamentarna skupština smatra da je potreban širok spektar mera za suzbijanje govora mržnje, počevši od samoregulacije, naročito političkih pokreta i stranaka, kao i njegovo uvođenje u statute i poslovničke nacionalnih i lokalnih izabranih tela i građansko, upravno i krivično zakonodavstvo kojim se zabranjuje i sankcioniše njegova upotreba. Takođe se naglašava i važnost medija i društvenih mreža u ograničavanju uticaja govora mržnje davanjem tačnih, nepristrasnih informacija i uskraćivanjem preterane vidljivosti slučajevima stigmatizacije ili uvredljivog govora, uključujući i govor političkih aktera.⁹⁹ Parlamentarna skupština je donela i Rezoluciju 2443 iz 2002. godine,¹⁰⁰ kojom potvrđuje da su rasizam i netolerancija rasprostranjeni u Evropi i da su u porastu oblici netolerancije, uključujući afrofobiju, anticiganizam, antisemitizam, islamofobiju i ksenofobiju, kao i onlajn i oflajn govor mržnje. Ovakav govor dodatno generišu krize poput migrantske krize 2015. godine, pandemije izazvane Covid-19, i oružani sukobi.

Parlamentarna skupština je formirala Odbor za ravnopravnost i nediskriminaciju i Parlamentarnu alijansu "Bez mržnje", na čijem čelu se nalazi Opšti izvestilac za suzbijanje rasizma i netolerancije, koji u osnovi svog rada ima Povelju evropskih političkih partija za nerasističko društvo iz 1998. godine. Time je dala mogućnost političkim strankama da se formalno obavežu na odbranu osnovnih ljudskih prava i demokratskih principa i odbacivanje svih oblika rasizma, netolerancije i govora mržnje. Sredinom 2022. godine Parlamentarna skupština je usvojila revidiranu Povelju evropskih političkih partija za nerasističko i inkluzivno društvo tzv. Povelju protiv rasizma.¹⁰¹

Povelja prepoznaje sledeće principe dobre prakse:

1. odbrana osnovnih ljudskih prava i demokratskih principa i odbacivanje svih oblika rasizma i netolerancije, govor mržnje, podsticanje na rasnu mržnju i uznemiravanje;
2. zauzimanje otvorenih, čvrstih i proaktivnih stavova protiv rasizma, ksenofobije, mržnje i netolerancije po bilo kom osnovu i kako god da se manifestuju;
3. odbijanje prikazivanja ili objavljivanja, distribucije ili odobravanja na bilo koji način, uključujući onlajn stavove i stavove koji zagovaraju, promovišu ili podstiču, ili od kojih može razumno da se očekuje da zastupaju, promovišu ili podstiču, u bilo kom obliku, omalovažavanje, mržnju ili poniženje lica ili grupe lica, kao i svako uznemiravanje, uvreda, negativni stereotip, stigmatizacija ili pretnja u pogledu takvog lica ili grupe lica i opravdanje svih prethodnih vrsta izražavanja, na osnovu „rase“, boje, porekla, nacionalnog ili etničkog porekla, starosti, invaliditeta, jezika, religije ili uverenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, društvenog porekla i druge lične karakteristike ili statusa, čvrsto se suočavaju sa mržnjom govora, osećanja i ponašanje u sopstvenim redovima i angažovanje u kontra-govoru i alternativni govor;
4. odgovorno i pošteno bavljenje osetljivim temama koje se odnose na takve grupe; izbegavanje negativnih stereotipa i stigmatizacije;
5. uzdržavanje od bilo kakvog oblika političkog savezništva ili saradnje na svim nivoima sa bilo kojim političkim strankama koje podstiču rasne ili etničke predrasude i rasnu mržnju; i
6. težnja ka pravičnoj zastupljenosti navedenih grupa na svim nivoima politike stranke, sa posebnom odgovornošću partijskog rukovodstva da stimuliše i podržava regrutovanje kandidata iz ovih grupa za političke funkcije kao i za članstvo.

96 Isto, stav 8.3.

97 Parlamentarna skupština, Rezolucija 2275 (2019) o ulozi i odgovornosti političkih rukovodilaca u borbi protiv govora mržnje i netolerancije.

98 Isto, stav 5.

99 Isto, stav 8.

100 Parlamentarna skupština, Rezolucija 2443 (2022) o ulozi političkih partija u negovanju različitosti i inkluzije: nova povelja za nerasističko društvo, 20. jun 2022.

101 Komitet za jednakost i nediskriminaciju, Povelja evropskih političkih partija za nerasističko i inkluzivno društvo, AS/Ega/Inf (2022) 28, 13. decembar 2022.

2.6. Komesar Saveta Evrope za ljudska prava

Sprečavanje i suzbijanje govora mržnje je jedna od važnih tema u radu Komesara koji se fokusira na tri velike oblasti: stanje u konkretnoj zemlji, tematske aktivnosti i podizanje svesti o ljudskim pravima. Komesar pomaže državama u sprovođenju njihovih obaveza u ovoj oblasti, daje savete i informacije o sprečavanju i suzbijanju govora mržnje i podiže svest o relevantnim standardima kroz periodične članke i tematske publikacije i učestvuje na javnim događajima.

Tokom 2011. godine Komesar za ljudska prava objavio je dokument za raspravu o etičkom novinarstvu i ljudskim pravima.¹⁰² U ovom dokumentu istaknuta je uloga medija u zaštiti ljudskih prava. Međutim, moć medija takođe se može zloupotrebiti i koristiti za podsticanje ksenofobne mržnje i nasilja nad manjinama i drugim osetljivim grupama. Etičko novinarstvo se definiše kao način na koji izveštači, urednici i ostali komentarišu događaje koji oblikuju život ljudi. Ono ima koren u moralnim vrednostima i u službi je prava javnosti da zna. Takođe se naglašava da je neprofesionalno i pristrasno novinarsko izveštavanje o migracijama, verskim slobodama i međukulturnim odnosima veoma rasprostranjeno u Evropi i obično je prisutno u vreme kada ekonomska i socijalna neizvesnost podstiče zabrinutost u zajednicama.¹⁰³ Navodi se i da je uloga medija da se suprotstave ekstremizmu i zaštite ranjive zajednice od netrpeljivosti i netolerancije. Međutim, mora da postoji pravična ravnoteža između zabrane govora ili novinarstva samo zato što vređa osetljivost neke grupe i stvarnog govora mržnje koji je zabranjen.

Četvrti deo bavi se praktičnim instrumentima kroz koje se može materijalizovati etičko novinarstvo: kodeksima novinarskog ponašanja i samoregulacijom. Kodeksi ponašanja odražavaju težnju novinara da budu odgovorni i da odgovaraju za svoj rad, uz detaljne smernice i obuku koju, uz podršku država, treba da izrade medijski stručnjaci. Takođe, samoregulacija medija predstavlja se kao važno sredstvo za rešavanje sukoba, zaštitu nezavisnosti novinarstva, promociju etičkih standarda i smanjenje rizika od zakonskih sankcija protiv novinara.

102 Komesar za ljudska prava, Etičko novinarstvo i ljudska prava, 8. novembra 2011.

103 Isto, str. 15.

3. DOMAĆI PRAVNI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA GOVOR MRŽNJE

3.1. Ustavne garantije

Ustav Republike Srbije¹⁰⁴ garantuje slobodu izražavanja u članu 46. st. 1, slično članu 10. st. 1 EKLJP: Ova sloboda „može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije“. ¹⁰⁵ Ovdje je u pitanju trodelni test za procenu ograničavanja slobode izražavanja, iako formulacija ove odredbe nije u potpunosti identična EKLJP. Naime, ograničenje slobode izražavanja mora da bude propisano zakonom i neophodno u „demokratskom društvu“ i mora da štiti neki legitimni cilj. Član 46. st. 1 Ustava Srbije sadrži kraći spisak legitimnih ciljeva koji mogu da ograniče slobodu izražavanja.¹⁰⁶ Pored toga, u članu 43 st. 4, Ustav zabranjuje izražavanje uverenja koja izazivaju ili podstiču versku, nacionalnu ili rasnu mržnju. Takođe, svako podsticanje na takvu mržnju ili drugu nejednakost i netoleranciju mora da bude zabranjeno i kažnjivo.¹⁰⁷

Sloboda medija je posebno garantovana, a Ustav predviđa da je širenje informacija i ideja putem medija moguće kada je to neophodno radi sprečavanja zagovaranja rasne, nacionalne ili verske mržnje, kojim se podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.¹⁰⁸ Ovo je zabrani govora mržnje dalo ustavni rang, ali takav govor je, pored toga, ograničen na rasnu, nacionalnu ili versku mržnju, iako je ilustrovano da se ovaj govor pred međunarodnim telima u velikoj meri odnosi na pripadnike LGBTI populacije, kako to pokazuje i domaća praksa. Međutim, ovaj nedostatak je prevaziđen zakonskim okvirom.

3.2. Zakonodavstvo koje se odnosi na diskriminaciju

3.2.1. Zakon o zabrani diskriminacije

Iako Ustav izričito ne zabranjuje govor mržnje, on je uveden u antidiskriminacioni okvir i prepoznat kao jedan od sedam oblika diskriminacije. Tako član 11. Zakona o zabrani diskriminacije zabranjuje govor mržnje.¹⁰⁹ Pohvalno je to što se u zakonu definiše šta se podrazumeva pod ovim govorom. To je:

„izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način.“

Cilj takvog govora je delovanje prema trećim licima, a podstiče se izražavanjem ideja i mišljenja koja dovode do diskriminacije, mržnje ili nasilja.¹¹⁰ Problem kod ove odredbe je što je široko postavljena, ali ne predviđa više elemenata govora mržnje. Prvo, nije usklađena sa definicijom iz Preporuke EKRI-ja br. 15, a drugo, ne pravi potpuno

104 Ustav Republike Srbije, Službeni list RS, br. 98/2006.

105 Član 46, st. 2 Ustava.

106 Član 10 EKLJP propisuje sledeću listu:

“u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

107 Član 49 Ustava.

108 Član 50, st. 3 Ustava.

109 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list RS, br. 22/2009, 52/2021.

110 Nevena Petrušić, Ivana Krstić, Tanasije Marinković, Komentar Zakona o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik, 2016, 81

jasnu razliku u odnosu na drugi oblik diskriminacije, kao što je uznemiravanje i ponižavajuće postupanje, polno i rodno uznemiravanje, koje je zabranjeno u članu 12. U njemu se zabranjuje „uznemiravanje i ponižavajuće postupanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.“ Izmenama Zakona iz 2021. godine uvedeno je "polno uznemiravanje" pod kojim se podrazumeva "svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili njegovog ličnog integriteta, a koje izaziva strah ili stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje."

Takođe je važno naglasiti da se govor mržnje može prepoznati kao ozbiljan oblik diskriminacije ako može da se podvede pod dve situacije:

- 1) izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta;
- 2) diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu.

Težak oblik govora mržnje nikada do sada nije prepoznat u domaćoj sudskoj praksi.

3.2.2. Krivične odredbe

Zaštita od diskriminacije učinjene u formi krivičnog dela predviđena je Krivičnim zakonikom,¹¹¹ koji pored nekoliko krivičnih dela protiv ljudskih prava propisuje i četiri krivična dela koja se odnose na zabranu diskriminacije:

- 1) povredu ravnopravnosti;
- 2) povredu prava upotrebe jezika i pisma;
- 3) rasnu diskriminaciju; i
- 4) izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti.

U članu 387. inkriminiše se rasna diskriminacija koja postoji kada neko krši osnovna ljudska prava na osnovu razlike u rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, za koje je zaprećena zatvorska kazna od šest meseci do pet godina. Takođe, kažnjivo je i proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost. Kažnjivo je i širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiranje rasne mržnje ili podsticanje na rasnu diskriminaciju. Pored toga, inkriminirano je širenje i činjenje javno dostupnih tekstova, slika ili svakog drugog predstavljanja ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Konačno, javna pretnja da će, protiv lica ili grupe lica zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, biti izvršeno krivično delo, kazniće se kaznom zatvora dužom od četiri godine. Zaprećena zatvorska kazna za ova tri oblika krivičnog dela je od tri meseca do tri godine. Važno je primetiti da poslednja dva oblika izvršenja ovog krivičnog dela predviđaju širu zaštitu zbog upotrebe reči „ili nekog drugog ličnog svojstva“, što znači da se ne odnose samo na rasnu diskriminaciju.

U članu 317. Krivičnog zakonika inkriminiše se izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, za šta je zaprećena zatvorska kazna između šest meseci i pet godina. Ako je ovo delo učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Takođe, ako je delo izvršeno zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina, ili kaznom zatvora od dve do deset godina.

111 Krivični zakonik, Službeni list RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

3.3. Medijsko zakonodavstvo

3.3.1. Zakon o javnom informisanju i medijima

Zakon o javnom informisanju i medijima¹¹² propisuje pravila o javnom informisanju, primanju i razmeni informacija, ideja i mišljenja putem medija u cilju unapređivanja vrednosti demokratskog društva, sprečavanja sukoba i očuvanja mira, istinitog, blagovremenog, verodostojnog i potpunog informisanja i omogućavanja slobodnog razvoja ličnosti.¹¹³ U članu 5. dalje se navodi da je uloga medija obaveštavanje javnosti o temama od javnog interesa i da svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavešten o pitanjima od javnog značaja i da su sredstva javnog obaveštavanja dužna da to pravo poštuju. Član 15. bavi se javnim interesom i definiše da je to, između ostalog, „podrška proizvodnji medijskih sadržaja u cilju zaštite i razvoja ljudskih prava i demokratije, unapređivanja pravne i socijalne države, slobodnog razvoja ličnosti i zaštite dece i mladih, razvoja kulturnog i umetničkog stvaralaštva, razvoja obrazovanja, uključujući i medijsku pismenost kao deo obrazovnog sistema, razvoja nauke, razvoja sporta i fizičke kulture i zaštite životne sredine i zdravlja ljudi“,¹¹⁴ kao i „unapređivanje medijskog i novinarskog profesionalizma“.¹¹⁵

U okviru posebnih prava i obaveza u javnom informisanju, zakon zabranjuje govor mržnje, čija definicija se razlikuje od one iz člana 11. Zakona o zabrani diskriminacije. Ova definicija glasi:

„Idejama, mišljenjem, odnosno informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme se podsticati diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, zbog njihove seksualne opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo“.¹¹⁶

Međutim, govora mržnje nema ako su te informacije deo objektivnog novinarskog izveštaja i ako je postojala namera da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje.¹¹⁷

3.3.2. Zakon o elektronskim medijima

Zakon o elektronskim medijima,¹¹⁸ uređuje organizaciju i rad Regulatornog tela za elektronske medije (REM), uslove i način pružanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, uslove i postupak za izdavanje dozvola za pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, kao i druga pitanja od značaja za oblast elektronskih medija. Zakon sadrži odredbu kojom se propisuje da se tumačenje svih odredbi iz zakona tumači "u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva",¹¹⁹ čime se nalaže tumačenje odredbi u skladu sa relevantnim nacionalnom i međunarodnom praksom kojom se štite ljudska prava i demokratske vrednosti.

Uređivanje odnosa u oblasti pružanja medijskih usluga zasniva se, između ostalog, na "potpunoj afirmaciji i zaštiti ljudskih prava i sloboda, a naročito slobode izražavanja, medijskog i političkog pluralizma, ljudskog dostojanstva, zabrane svih oblika govora mržnje, dobrobiti maloletnika, javnog zdravlja, javne bezbednosti, onemogućavanje sadržaja koji podstiču na nasilje i terorizam i ostvarivanje interesa javnosti, odnosno korisnika medijskih usluga."¹²⁰ REM vrši nadzor nad radom pružalaca medijskih usluga, kao i praćenje i analizu stanja u oblasti pružanja medijskih usluga. Između ostalog, pružalac medijske usluge je u obavezi da obezbedi slobodno, istinito, objektivno, potpuno i blagovremeno informisanje, doprinese podizanju opšteg kulturnog i obrazovnog nivoa građana, obezbedi

112 Zakon o javnom informisanju i medijima, Službeni list RS, br. 83/2014, 58/2015, 12/2016.

113 Član 2 Zakona o javnom informisanju i medijima.

114 Član 15, st. 7 Zakona o javnom informisanju i medijima.

115 Član 15, st. 8 Zakona o javnom informisanju i medijima.

116 Član 75 Zakona o javnom informisanju i medijima.

117 Član 76 Zakona o javnom informisanju i medijima.

118 Zakon o elektronskim medijima, Službeni list RS, br. 92/2023.

119 Član 3. Zakona o elektronskim medijima.

120 Član 5. stav 1. tač. 3. Zakona o elektronskim medijima.

raznovrsnost sadržaja u pogledu mogućnosti slobodnog izražavanja, političkog i kritičkog mišljenja i obezbedi kvalitetan program primenjujući međunarodne i nacionalne standarde.¹²¹ Posebno se štite maloletnici i osobe sa invaliditetom, ali i dostojanstvo i ljudska prava svake ličnosti.

Značajno, član 71. zabranjuje govor mržnje i to tako što nameće obavezu REM-u da obezbedi da programski sadržaj pružaoca medijske usluge ne sadrži informacije kojima se:

"podstiče, na otvoren ili prikriven način, diskriminacija, mržnja ili nasilje zbog rase, boje kože, predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosne dobi, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugih stvarnih, odnosno pretpostavljenih ličnih svojstava."

3.3.3. Zakon o javnim medijskim servisima

Zakonom o javnim medijskim servisima,¹²² uređuje se rad javnih medijskih servisa i to Javne medijske ustanove "Radio-televizija Srbije" i Javne medijske ustanove "Radio-televizija Vojvodine", njihova delatnost i načela na kojima se zasniva obavljanje delatnosti, javni interes koji ostvaruju, javnost rada, način izbora organa i njihova nadležnost, donošenje akata, kao i obezbeđivanje sredstva za rad i način njihovog finansiranja. U članu 3. se navodi da je njihova osnovna delatnost proizvodnja, kupovina, obrada i objavljivanje radio, televizijskih i multimedijalnih sadržaja, naročito informativnih, obrazovnih, kulturno-umetničkih, dečjih, zabavnih, sportskih, verskih i drugih sadržaja od javnog interesa za građane, koji za cilj imaju ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, razmenu ideja i mišljenja, negovanje vrednosti demokratskog društva, unapređivanje političke, polne, međunacionalne i verske tolerancije i razumevanja, kao i očuvanje nacionalnog identiteta srpskog naroda i nacionalnih manjina.¹²³ Jedno od vodećih načela rada emitera je „primena međunarodno priznatih normi i principa, a naročito poštovanje ljudskih prava i sloboda i demokratskih vrednosti“,¹²⁴ što takođe znači da moraju da izbegavaju informacije koje mogu da podstaknu mržnju i diskriminaciju.

U osnovna načela rada javnog medijskog servisa, između ostalog, spadaju istinito, nepristrasno, potpuno i blagovremeno informisanje, kao i poštovanje ljudskih prava i sloboda i demokratskih vrednosti. Zakon dalje određuje šta je javni interes, koji se ostvaruje kroz programske sadržaje i koji u velikoj meri odražava promociju ljudskih prava i zabranu diskriminacije:

- istinito, blagovremeno, potpuno, nepristrasno i profesionalno informisanje građana;
- omogućavanja slobodnog formiranja i izražavanja mišljenja građana
- poštovanja osnovnih ljudskih prava i demokratskih vrednosti i institucija i unapređenje kulture javnog dijaloga;
- poštovanja privatnosti, dostojanstva, ugleda, časti i drugih ljudskih prava;
- poštovanja i podsticanja pluralizma političkih, verskih i drugih ideja i omogućavanje javnosti da bude upoznata sa tim idejama, ne služeći se interesima pojedinih političkih stranaka i verskih zajednica, kao ni bilo kom drugom pojedinačnom političkom, ekonomskom, verskom i sličnom stanovištu ili interesu;
- zadovoljavanje potreba u informisanju svih delova društva bez diskriminacije, vodeći posebno računa o društveno osetljivim grupama, poput dece, omladine i starijih lica, manjina, osoba sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženih i drugih grupa; i
- afirmisanje nacionalnih kulturnih vrednosti Srba i nacionalnih manjina.

121 Član 61. stav 1. Zakona o elektronskim medijima.

122 Zakon o javnim medijskim servisima, Službeni list RS, br. 83/2014, 103/2015, 108/2016, 161/2020, 129/2021, 142/2022, 142/2022.

123 Član 3, st. 1 Zakona o javnim medijskim servisima.

124 Član 4, st. 1, tačka 5 Zakona o javnim medijskim servisima.

3.3.4. Zakon o oglašavanju

Zakon reguliše sadržinu oglasne poruke, kao i opšta i posebna pravila oglašavanja i direktno oglašavanje, a primenjuje se na oglašavanje bez obzira na način i sredstvo kojim se ono vrši.¹²⁵ Međutim, zakon se primenjuje i na aktivnosti koje nemaju svojstvo oglašavanja, poput objavljivanja poruka lične prirode, obaveštavanje koje vrše državni organi i imaoci javnih ovlašćenja u sklopu ostvarivanja poslova iz svog delokruga, izborne kampanje i druge promotivne aktivnosti političkih organizacija, javno obaveštavanje koje vrše udruženja, sindikati i druga pravna lica, kao i informisanje javnosti o aktivnostima društveno odgovornog ponašanja.¹²⁶ Zakon predviđa da je oglašavanje slobodno i da niko ne sme sprečiti objavljivanje oglasne poruke zbog ideja ili mišljenja o javnim stvarima koje su sadržane u samoj oglasnoj poruci.¹²⁷ S druge strane, oglašavanje mora da bude zasnovano na principu korišćenja dozvoljenih sredstava za postizanje cilja i drugim principima društvene odgovornosti i ne sme izazivati mržnju ili netoleranciju,¹²⁸ niti sadržati izjave ili vizuelno predstavljanje koje se može smatrati uvredljivim.¹²⁹

Posebno je važna zabrana da „oglasna poruka, neposredno ili posredno, podstiče diskriminaciju po bilo kom osnovu, a posebno po osnovu uverenja, nacionalne, etničke, verske, rodne ili rasne pripadnosti, političkog, seksualnog ili drugog opredeljenja, društvenog porekla, imovinskog stanja, kulture, jezika, starosti ili psihičkog ili fizičkog invaliditeta“.¹³⁰ Posebno se zabranjuje podsticanje ponašanja koje ugrožava bezbednost ili zdravlje primaoca oglasne poruke, poput scene nasilja, prikaza koji mogu izazvati strah i agresivnost, kao i seksualno uznemiravanje koje se prikazuje kao „prihvatljivo, poželjno ili uobičajeno društveno ponašanje“.¹³¹ Zakon takođe uređuje posebnu zaštitu dece i maloletnika od neprikladnog obaveštavanja.

3.3.5. Kodeks novinara Srbije

Etički kodeks novinara Srbije je 2006. usvojen od strane Nezavisnog udruženja novinara Srbije i Udruženja novinara Srbije, koji je dopunjen 2013. godine odredbama o sprečavanju korupcije i sukobu interesa. Ovaj kodeks predstavlja etički standard profesionalnog postupanja novinara i propisuje da novinari imaju dužnost da slede profesionalna i etička načela sadržana u Kodeksu, i da se suprotstave pritiscima da ta načela prekrše. U Kodeksu se naglašava da su mediji dužni da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa. U kontekstu ovog Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima. U IV delu, koji se odnosi na odgovornost novinara, Kodeks insistira na tome da je novinar pre svega, odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno ne interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa. Novinar se mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja.

U Smernicama za primenu ove odredbe jasno se kaže da je novinarska profesija nespojiva je sa širenjem bilo koje vrste: polnih, rodnih, etničkih, rasnih, socijalnih, ili verskih stereotipa. Predrasude koje novinari privatno imaju, ne smeju da budu emitovane/objavljene ni u kakvom kontekstu, ni otvoreno, ni prikriveno. Dalje, nedopustivo je kolokvijalno, pogrdno i neprecizno nazivanje određene grupe. Takođe, u izveštajima o krivičnim delima, nacionalna, rasna, verska, ideološka i politička pripadnost, kao i seksualno opredeljenje, socijalni i bračni status osumnjičenih lica ili žrtava pominju se samo u slučaju kada su opredeljenja, pripadnost ili status u neposrednoj vezi s vrstom i prirodom počinjenog krivičnog dela.

U Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, preporučuje se da onlajn mediji i onlajn izdanja, bez obzira na vrstu moderacije koju koriste, izrade pravila objavljivanja korisnički stvorenog sadržaja, u kojima će jasno navesti koje vrste sadržaja (ponašanja) na svojim kanalima komunikacije ne dozvoljavaju i objasniti kako funkcioniše sistem moderacije. U zavisnosti od tehničkih mogućnosti, internet portali mogu

125 Član 3. stav 1. Zakona o oglašavanju.

126 Član 3. stav 2. Zakona o oglašavanju.

127 Član 4. stav 2. Zakona o oglašavanju.

128 Član 6. stav 2. Zakona o oglašavanju.

129 Član 6. stav 3. Zakona o oglašavanju.

130 Član 8. Zakona o oglašavanju.

131 Član 10. Zakona o oglašavanju.

razviti sistem obaveštavanja korisnika o tome zašto određeni korisnički sadržaj nije objavljen (prethodna moderacija), odnosno zašto je određeni korisnički sadržaj uklonjen (naknadna moderacija). U Smernicama je navedeno da korisnički sadržaj koji onlajn medij odluči da objavi potpada pod uredničku odgovornost medija. Pored toga, u Smernicama je naglašeno da se u slučaju korišćenja naknadne moderacije, uklanjanje spornog sadržaja obavlja nakon saznanja da je sadržaj nedozvoljen, odnosno posle obaveštenja treće osobe, a da u slučaju da takav sadržaj nije otklonjen, smatraće se da potpada pod uredničku odgovornost medija.

3.4. Strateški okvir

Četiri godine po isteku trajanja prethodnog političkog dokumenta, Vlada je u januaru 2020. usvojila Strategiju razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020-2025. godine.¹³² Strategija predviđa jedan opšti i pet konkretnih ciljeva. Opšti cilj je unapređenje sistema javnog informisanja kroz harmonizovan pozitivni pravni okvir koji garantuje slobodu izražavanja, slobodu medija, bezbednost novinara, medijski pluralizam, razvijeno medijsko tržište, osnaženu novinarsku profesiju, edukovano građanstvo i institucije sposobne za primenu regulative. Posebni ciljevi su: 1) poboljšani bezbednosni, socioekonomski i profesionalni uslovi za rad novinara i medijskih radnika; 2) uspostavljeno funkcionalno, održivo i fer medijsko tržište zaštićeno od političkog uticaja; 3) funkcionalne, kompetentne, profesionalne i otvorene institucije raspolažu mehanizmima zaštite od spoljnih pritisaka i dosledno primenjuju javne politike i propise; 4) kvalitetni, pluralni i raznovrsni medijski sadržaji zadovoljavaju potrebe za informisanjem različitih društvenih grupa; i 5) unapređena profesionalna znanja i razvijene digitalne kompetencije građana, institucija, medija, novinara i medijskih radnika.

U Strategiji se podvlači da država ne stvara povoljno okruženje za razvoj slobode izražavanja, imajući u vidu, između ostalog, kršenje zakonskih obaveza i ljudskih prava u medijskim sadržajima pojedinih medija (ugrožavanje privatnosti ljudi, njihovog ličnog dostojanstva, govor mržnje, lažne vesti, nepoštovanje posebnih prava dece i maloletnika i žrtava nasilja, promovisanje problematičnih životnih stilova). Takođe, Vlada treba da neodložno reaguje i javno osudi govor mržnje.

Poseban problem je porast tabloidnog sadržaja u svim vrstama medija. Rijaliti programi zauzimaju veliku minutažu na elektronskim medijima, a naslovne strane štampanih medija obiluju senzacionalističkim naslovima i neetičnim fotografijama. Često se krši pretpostavka nevinosti, ima govora mržnje, nedostaje novinarska pažnja, sadržaj nema više izvora i dr. REM je zadužen za praćenje medijskog sadržaja na elektronskim medijima, kontrolu usklađenosti tog sadržaja sa zakonskim i programskim obavezama i za izricanje mera predviđenih zakonom, za koje postoji percepcija da se ne izriču u dovoljnoj meri.¹³³

U Strategiji je takođe naglašeno da internet i digitalne tehnologije suštinski menjaju medijski ekosistem, način proizvodnje, distribucije i prijema sadržaja. Digitalne medije odlikuje konvergencija, trenutnost, mobilnost, interaktivnost. Otvaraju se nove mogućnosti za kreiranje i unapređenje novinarskog izraza, kao i nove oblike novinarstva (na primer, novinarstvo zasnovano na podacima, mobilno novinarstvo). Međutim, novo doba je izmenilo i samu medijsku publiku koja je od pasivnih primalaca informacija postala aktivni učesnik u debati i kreator sadržaja, pa se danas „korisnički generisani sadržaj“ razlikuje od „urednički oblikovanog sadržaja“. Publici u digitalnom okruženju potrebna su i digitalna prava, koja podrazumevaju zaštitu privatnosti korisnika (uključujući i „pravo na zaborav“), informacionu bezbednost, blokiranje reklama i transparentnost rada algoritama, i dr. Promena preferencija publike i tehničkih mogućnosti dovele su i do negativnih pojava koje se ogledaju u širenju govora mržnje ili dezinformacija (eng. fake news).

Ovaj pregled postojeće situacije u medijima u Srbiji pokazuje da je, bez obzira na solidan pravni okvir za borbu protiv govora mržnje, medijska klima vrlo negativna i zahteva primenu različitih mera u borbi protiv diskriminacije, govora mržnje, senzacionalizma i drugih negativnih pojava koje krše ljudska prava i dostojanstvo ličnosti.

132 Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji (2020-2025), Službeni list RS, br. 11/2020.

133 Strategija, stav 4.9.

4. PRAKSA POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

4.1. Mišljenja po pritužbama

U početku svog rada, institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti nije imala mnogo pritužbi za govor mržnje. U slučajevima u kojima je utvrđen govor mržnje, on se gotovo isključivo odnosio na LGBTI+ osobe¹³⁴. Poverenik je 2010. usvojio prvo mišljenje u kojem je pronašao da je članak objavljen u dnevnom listu „A.“ pod naslovom „Doktor za gejeve“ sadržao govor mržnje.¹³⁵ Odluka u još jednom predmetu doneta je 2011. godine, kada je Poverenik pronašao govor mržnje u slučaju mitropolita koji je učesnike Parade ponosa nazvao „smradom sodomskim koji je otrovao i zagadio Beograd“.¹³⁶ Mitropolit je takođe pravdao nasilje koje se dogodilo na ulicama Beograda 10. oktobra 2010. godine rečima: "I vidite, jedno nasilje, nasilje tih bezbožnih i nastranih ljudi izazvalo je drugo nasilje. Pa se sad pitaju ko je kriv i tu decu nazivaju huliganima!". Takođe je zapretio: „Bog će znati kad će udariti svojim bičem i opomenom, ali to se već polako priprema". Ilustrativan je i slučaj predsednika stranke Jedinствена Srbija, koji je 2016. dao intervju nedeljniku „A.“¹³⁷ Tom prilikom, predsednik JS je rekao da ne može da podrži Paradu ponosa jer je to nezakonito, suprotno srpskoj tradiciji i budućnosti srpske dece. Poverenik je utvrdio da je iznošenje takvog stava akt diskriminacije, jer vređa dostojanstvo osoba istopolne seksualne orijentacije i u odnosu na njih stvara ponižavajuće i uvredljivo okruženje, doprinosi širenju stereotipa i predrasuda, kao i stigmatizaciji i netoleranciji.¹³⁸ Naročito je uzeto u obzir da je izjavu dao nosilac javne vlasti, funkcioner političke stranke, u trenutku sveprisutne homofobije u srpskom društvu.

Još jedna javna ličnost osuđena je za govor mržnje zbog pitanja o tome ko je "pederima" dao novac iz budžeta, koje je postavljeno na sednici Skupštine opštine.¹³⁹ Poverenik je ponovo ukazao na činjenicu da reč izgovorena u javnom prostoru i to od strane nosilaca javnih funkcija ima posebnu težinu. Podvučeno je da homofobija i transfobija imaju duboke korene u srpskom društvu i da su izraz negativnih stereotipa i predrasuda. Upravo iz ovih razloga, odgovornost nosilaca javnih funkcija je izuzetna, jer su oni u prilici „da doprinesu društvu jednakih mogućnosti za sve, da se bore protiv stereotipa i predrasuda i daju svoj doprinos izgradnji društva u kome se poštuje dostojanstvo svih građana i građanki, i gde neće biti isključivanja na osnovu bilo koje različitosti“.¹⁴⁰ U ovom mišljenju, Poverenik se direktno pozvao na presudu u predmetu Delfi As protiv Estonije, gde je ESLJP utvrdio neposrednu odgovornost pravnog lica koje je vest objavilo na internet stranici i za komentare koji su usledili, koji su po svom sadržaju predstavljali nezakonit govor.¹⁴¹

Vremenom, govor mržnje i govor koji dovodi do uvredljivog i ponižavajućeg okruženja pojavljuje se u praksi i u odnosu na druge osetljive grupe. Na primer, u jednom predmetu Poverenik je utvrdio da kalendar sa slikama žena sa sledećim komentarima: „Koliko je belih vrana, toliko je dobrih žena“, „Lepu ženu i vinograd pored puta ne treba imati“ i „Kafa nalivena i žena otkrivena ne mogu čekati“ omalovažava žene, promoviše inferiornost žena,

134 Izuzetak je mišljenje Poverenika u kojem je pronađen govor mržnje protiv ateista. Vidi Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja A.S. protiv D. Č. iz N, br. 1080, 30. jula 2012.

135 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja L. protiv dnevnog lista "Alo" i Dragoljuba Kovačevića, br. 159/2010, mišljenje od 23. decembra 2010.

136 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja L. protiv mitropolita A.R., br. 171/2011, mišljenje od 28. februara 2011.

137 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba R.I.C. protiv Dragana Markovića, br. 07-00-182/2016-02, mišljenje od 27. maja 2016.

138 Isto, stav 3.6.

139 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba organizacije G. protiv odbornika SO Trstenik, br. 07-00-120/2016-02, mišljenje od 23. maja 2016. Vidi takođe Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba R I C protiv dnevnog lista S., br. 07-00-270/2016-02, mišljenje od 1. septembra 2016.

140 Isto, stav 3.11.

141 Isto, stav 3.13.

njihovu objektivizaciju i rodne stereotipe.¹⁴² Takođe, poznata je izjava potpredsednice gradskog odbora jedne stranke, koja je na konferenciji za novinare, govoreći o mogućoj izgradnji stacionara za izbeglice, izjavila da bi to „bila realna opasnost po živote svih žitelja ovog grada“ jer među njima sigurno ima terorista.¹⁴³ Posebno se zalagala za izgradnju zida prema Makedoniji zbog nekontrolisanog priliva migranata da ne bi kasnije, kao Francuzi, stvarali „zid plača“. Poverenik je ustanovio da iznošenje ovakvog stava predstavlja akt diskriminacije, jer vređa dostojanstvo izbeglica, stvara ponižavajuće i uvredljivo okruženje za njih i doprinosi širenju predrasuda, netrpeljivosti i netolerancije.¹⁴⁴ Međutim, težina izgovorene reči i kontekst u kojem je izrečena mogli su dovesti i do kvalifikacije kao govora mržnje.

Na ovom mestu, biće reči o praksi Poverenika u poslednjih nekoliko godina, koja najbolje ilustruje koje to osetljive grupe i u kojim formama izražavanja su najčešće izložene nedozvoljenom govoru.

4.1.1. Govor mržnje i uvredljiv govor prema LGBTI+ osobama

1. Konferencije za medije

Predstavka je podneta protiv Sulejmana Ugljanina, predsednika Stranke VV, a povodom izjava koje je dao na konferenciji za medije u stranačkim prostorijama prilikom predstavljanja izbornog programa za parlamentarne izbore koji su se održali 3.4.2022. godine. On je davanjem odgovora na pitanje novinara o iznošenju stava o istopolnim zajednicama u Republici Srbiji eksplicitno naveo da su u programu stranke bile uključene sve ciljne grupe i da nijedna nije pokazala interesovanje za pitanje istopolnih zajednica. Takođe je preneo stav „jednog zemljoradnika odnosno stočara“ da „mi stočari to znamo jedino kod stoke, kada neka krava počne da trči krava na kravu ili bik na bika, mi ih hitno prodamo po nižoj ceni mesarima za meso, jer to niko na pijaci neće da kupi, mnogo jeftinije nego što košta normalna krava“ saglasio sa ovim stavom rečima da „misli da je taj stočar našao formulu za to pitanje“. Analizirajući spornu izjavu utvrđeno je da je Sulejman Ugljanin prekršio odredbe Zakona o zabrani diskriminacije kojima je propisana zabrana uznemiravanja, ili ponižavajućeg postupanja koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.¹⁴⁵

2. TV emisije

Govor mržnje čest je i u TV emisijama. Tako je poznati političar Vojislav Šešelj gostujući u emisiji "Novo jutro" na RTV Pink 1. maja 2021. godine, između ostalog, izjavio: „Prirodno je samo ono što dovodi do rađanja dece. Homoseksualizam je jedna devijacija seksualnog ponašanja, poremećaj seksualnog ponašanja, e onda moramo je zvati bolešću. Ako bismo svi bili homoseksualci to bi bio kraj čovečanstva, ko bi onda rađao decu. Prirodni seksualni odnosi vode očuvanju nacije, čovečanstva, a neprirodni su tome suprotstavljeni. Ja sam protiv svake netolerancije, ja nikad nisam istraživao ni u našoj stranci ko je homoseksualac ko nije, ali kad bi se neko javno eksponirao i propagirao taj način života ne bi mogao da obavlja neke značajne stranačke funkcije.“ Poverenik je pronašao da ovi stavovi i iznete izjave stavljaju LGBTI+ osobe u kontekst nenormalnosti i bolesti čime vređa njihovo dostojanstvo i stvara neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje i podstiče diskriminaciju i stigmatizaciju ovih lica.¹⁴⁶ Takođe, AA je komentarišući uzrok nastanka pandemije izjavio u emisiji u jutarnjem programu od 18. marta 2020. godine, između ostalog, naveo da je izjavio sledeće: „Razularila se ljudska vrsta, nepodnošljivi su ne samo poremećaji, već i oholost u poremećajima, gordost u poremećajima, drugo vidite i sav ovaj svijet koji je počeo i ove druge devijacije, poput homoseksualizma, što se kroz celokupnu povijest ljudske civilizacije smatralo nemoralnim, ne da je postalo moralno, u percepciji zvaničnosti, nego i gore od

142 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba grupe poslanica protiv Udruženja D.D.K. u N., br. 07-00-638 / 2016-02, mišljenje od 27. marta 2017. Vidi takođe Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba CSO F. protiv S.D., br. 07-00-200 / 2019-02, mišljenje od 17. juna 2019.

143 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba organizacije NP protiv G. J., br. 07-00-698 / 2015-02, mišljenje od 24. maja 2016.

144 Isto, st. 3.8. Vidi takođe Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba, CSO protiv predsednika Opštine Kanjiža, br. 07-00-409 / 2015-02, mišljenje od 26. oktobra 2015.

145 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja AA protiv Sulejmana Ugljanina, br. 07-00-184/2022-02, mišljenje od 14. juna 2022.

146 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba "Da se zna" protiv V. Š., br. 07-00-479/2021-02, mišljenje od 29. novembra 2021.

toga, kao viša vrijednost, to je postalo mjera, da ako vi nemate gej paradu, vi ste zaostali, ukoliko ne podržavate gej paradu, vi ste retrogradni.....Ljudi moji to je katastrofa! Vjerujte mi, ja sam predosjećao da će nešto da se desi.“ Poverenik je pronašao da je ovo kršenje člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije jer je homoseksualnost stavljena u kontekst bolesti i devijacije, izjava je data u sredstvima javnog informisanja, zbog čega je dostupna širokom auditorijumu.¹⁴⁷

Takođe, predstavka je podneta protiv BB i izjave koju je 30. avgusta 2022. godine dao u jutarnjem programu na TV VV. Govoreći o promeni pola, istakao da je to „izopačenost i neprirodna deformacija ljudske ličnosti“, naveo je da su istopolni brakovi protivprirodni i da Parada ponosa predstavlja kršenje Ustava i vredanje javnog morala. Analizom je utvrđeno da BB nije pozivao na nasilje prema pripadnicima LGBT+ populacije, ali je iznosio stavove i mišljenja koji obiluju predrasudama i negativnim stereotipima o ovoj društvenoj grupi. Poverenik je utvrdio da je izjavama uoči održavanja Europrajda, BB javno izražavao stavove i ideje koje predstavljaju povredu dostojanstva grupe lica na osnovu ličnog svojstva i zagovarao negativne stereotipe o osobama drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Zbog toga, Poverenik je dao mišljenje da je BB svojim izjavama povredio odredbe člana 12 stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁴⁸

Mišljenje je doneto i u postupku protiv BB povodom izjava koje je dala u emisiji, emitovanoj, 22.1.2023. godine. Na kraju emisije, na postavljeno pitanje, izjavila je da je „LGBT+ zajednica promiskuitetna i da je zbog toga broj obolelih od sifilisa najveći u toj zajednici“. U svom izjašnjenju BB je navela da je pitanje koje se odnosi na oboljevanje od sifilisa „upućeno na kraju emisije, da je bilo potpuno neočekivano i prethodno nenajavljeno“, kao i da joj nije bila namera da stigmatizuje LGBT+ populaciju. Poverenik je pronašao da iznošenje generalizujućih stavova u javnosti o osobama LGBT+ populacije, kojima se šalje poruka da su oni „promiskuitetni“, i stavljanje određene seksualne orijentacije u kontekst širenja seksualno prenosivih bolesti, dodatno produbljuje predrasude i socijalnu distancu prema njima i pojačava njihovu stigmatizaciju u društvu. Poverenik ističe da „promiskuitetna“ osoba može biti osoba bilo koje seksualne orijentacije, dakle promiskuitet kao oblik seksualnog ponašanja ne zavisi od seksualne orijentacije nekog lica. Takođe, polno prenosive bolesti se prenose putem nezaštićenog seksualnog odnosa, te se zbog toga ni na koji način ne mogu dovesti u vezu sa nekom društvenom grupom zbog njihovog ličnog svojstva, već se može dovesti u vezu isključivo sa ponašanjem svakog pojedinca i lične odgovornosti zbog upražnjavanja nezaštićenog seksualnog odnosa. Poverenik je zaključio da je ovom izjavom BB povredila odredbe člana 12. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁴⁹

Bilo je predmeta i protiv novinara, kao povodom pritužbe udruženja AA gde je navedeno da je novinarka BB, 4. decembra 2019. godine, u okviru jutarnjeg programa kada je prikazana TV kolumna „M.č., a stavovi izraženi ovim putem su u celosti preneti u tekst pod nazivom: „Što da ne kažem – Ekologija duha“ koji je objavljen 4. decembra 2019. godine na sajtu Gradskog portala 018. Ovom prilikom, novinarka se pita „hoće li neko da progovori o zagađivačima ljudskih duša i umova, ili ćemo svi da ćutimo, lagano se pretvarajući u amebe“, i navodi: „A mi to već jesmo. Svi mi, koji gledamo Zadruge i Parove, kojima je lažna slika na fejsu najveće životno dostignuće, svi mi koji smo žene a svojoj (bog te pita kako došloj na svet deci) bivamo očevi, svi mi koji urlamo i skačemo na nekakvim gej paradama promovišući nenormalnost, kao normalnost, svi mi koji smo zalutali u pogrešnu ulicu jer nas je neko tamo uputio, obećavajući nam brda i doline. Svi smo mi amebe, kojima upravlja najveći zagađivač ljudskih duša i umova, a kome smo potrebni takvi kakvi smo postali da bi ga slepo sledili.“ Analizirajući posebno navode „Svi mi koji na nekakvim gej paradama urlamo i skačemo, promovišući nenormalnost, kao normalnost“, Poverenik je ukazao da ovakav stav LGBT+ osobe stavlja u kontekst nenormalnosti i bolesti, iako je Svetska zdravstvena organizacija još 1990. godine uklonila homoseksualnost sa liste bolesti. Takođe, stavljanje osobe drugačije seksualne orijentacije u bilo kakav kontekst bolesti i nenormalnosti, diskriminatorno je, uvredljivo i ponižavajuće. Ovakvi stavovi i ideje podstiču diskriminaciju i stigmatizaciju pripadnika LGBT+ populacije i osećaj izolovanosti od većinske populacije samo zato što je njihova seksualna orijentacija drugačija od heteroseksualne. Poverenik je posebno naglasio da je novinarka uvredila celu jednu društvenu grupu samo zbog toga što ima određeno lično svojstvo - seksualnu orijentaciju.¹⁵⁰

147 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba organizacije civilnog društva protiv AA, br. 07-00-219/2020-02, mišljenje od 12. februara 2021.

148 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv BB, br. 07-00-376/2022-02, mišljenje od 21. novembra 2022.

149 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv BB, br. 07-00-73/2023-02, mišljenje od 18. aprila 2023

150 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja AA protiv BB, br. 07-00-128/2020-02, mišljenje od 12. februara 2021.

3. Objave na društvenim mrežama

Poverenik je utvrdio postojanje mržnje i kada je A.T. svojim objavama na Fejsbuku i objavljivanjem fotografije P.P. podstakao preteće komentare. P.P. je izjavio da se zbog tih komentara oseća ugroženim i da se plaši za sopstvenu bezbednost i za bezbednost svojih najbližih.¹⁵¹ Neki od komentara bili su: „Spodoba! Na trg, pa na lomaču, javno!“ „Pa ga podmazat, pa ga nabit dok ne umre“, zatim nekoliko fotografija kamenovanja homoseksualaca i pozivanje na šerijatsku kaznu za homoseksualnost, „bacanjem sa visokih stijena, sad imamo dosta zgrada pa nemamo potrebu za pentranjem“, „bacanje sa visina i posipanje kamenjem“ kao i „spaljivanje“. Takođe, u jednom drugom predmetu A.A. je imao dve kratke objave na društvenoj mreži Fejsbuk povodom pobeđe transrodne manekenke na izboru za Mis Holandije 2023. U prvoj poruci je izjavio: „O tempora o mores... Predstavnicu Holandije na izboru za Miss Universe je predstavnik (sa emotikonom koji se smeje)! Atak na tradicionalnu porodicu sa svih strana, e to je!“ U drugoj objavi je ponovio diskriminatorni stav iznevši da „odmah pobegne u Bosnu čim čuje da je muškarac pobedio na izboru za Mis u Holandiji“. Poverenik je doneo mišljenje da je A. ovim objavama povredio dostojanstvo trans osoba na osnovu rodno identiteta tako što je javno, na svom profilu na društvenoj mreži Fejsbuk, izneo stavove koji stvaraju ponižavajuće i uvredljivo okruženje, čime je povredio odredbe člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵² Povodom istog izbora za mis Holandije i drugi slučaj je podnet Povereniku zbog objave na društvenoj mreži Fejsbuk, u kojoj je Saša Radulović transrodnost stavio u kontekst proizvoljnosti, a postavljajući paralelu između identifikacije sa rodom i identifikacije sa životinjama kao što je konj. Tekst obiluje dezinformacijama i zastrašivanjem, pa se tako pojava transrodnosti predstavlja kao „ludilo“ koje stiže u Srbiju, a koja je proizvod „propagande seksualnosti koja je na zapadu ušla u obdaništa, te da se pišu zakoni da se deci omogući da se sama podvrgnu operaciji“. Medicinsku tranziciju, odnosno usklađivanje pola operativnim putem, BB naziva „kasapljenjem polnih organa“ dok tragično preminulu transrodnu devojku N.M. na neprimeren način naziva dečakom sa muškim imenom, koga je „iskasapio homoseksualac“. Poverenik je mišljenja da se korišćenjem pogrešnog imena i pogrešnog roda kada je reč o transrodnim osobama šalje poruka o potpunom neprihvatanju i negiranju prava i mogućnosti svake osobe da izrazi doživljaj sopstvenog identiteta koji ne mora biti zasnovan na polu kao biološkoj kategoriji, i rodnoj ulozi koja mu se tradicionalno pripisuje. Poverenik ističe da se izjave kojima se dodatno podstiču predrasude i produbljuje netrpeljivost i stigma prema bilo kojoj ranjivoj i marginalizovanoj grupi lica ne mogu smatrati slobodom govora i mogu biti naročito opasne i štetne ukoliko predstavljaju stav istaknute političke ličnosti. Analizom pojedinačnih izjava i celokupnog konteksta objave konstatovano je da je očigledno da su predrasude prema trans osobama još uvek jake i da je njihov položaj u društvu izrazito osetljiv, te da je neophodna opšta senzibilizacija društva sa ciljem smanjivanja transfobije i stigme usmerene ka transrodnim osobama koja se pre svega postiže edukacijom i podsticanjem empatije. Poverenik je dao mišljenje da je stavovima koje je Saša Radulović izneo u objavi na društvenoj mreži Fejsbuk 10. jula 2023. godine povređeno dostojanstvo transrodnih osoba i podstiče stvaranje neprijateljskog i degradirajućeg okruženja, što je u suprotnosti sa odredbama člana 12. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵³

4. Objave na portalima

Takođe, mišljenje je doneto i u postupku protiv nastavnika AA koji je na društvenim mrežama objavio video snimak u kojem komentariše tekst iz udžbenika Istorije za 8. razred osnovne škole, izdavačke kuće Klett, a povodom lekcije o LGBT+ pokretu. Na početku snimka, A.A. čita deo strane udžbenika koji govori o LGBT+ pokretu i koristi uvredljiv jezik nazivajući LGBT+ aktiviste „pederski lobi“. Zatim iznosi kako on predaje pomenutu lekciju na svojim časovima istorije i kaže: „Evo kako to realno izgleda kod mene na času: LGBT lobi su plaćene organizacije NATO pakta. Sastoje se od profesionalnih paradera koji imaju silan keš i koji organizovano idu po prestonicama gde krkaju, to se jede i pije, za njih je to uživancija, danima vrše svoje bahanalije...“ Do kraja snimka govori u istom maniru. Snimak je na Twitter-u videlo oko 300.000 osoba. A.A. je u izjašnjenju, između ostalog, naveo da je objavljivanje ovog video snimka njegovo pravo na javno iznošenje mišljenja, da je u videu ukazivao na delovanje jednog dela LGBT lobija koje je „čisto propagandno i predstavlja zloupotrebu zarad sticanja materijalne koristi“, da nije govorio o čitavoj LGBT populaciji, kao i da nije imao nameru da ih omalovaži ili diskriminiše. Poverenik je istakao da pravo na slobodu govora ne sme služiti kao izgovor za povredu prava

151 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba P.P. protiv A.T., br. 07-00-734/2015-02, mišljenje od 21. marta 2015.

152 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja iz B. protiv AA, br. 07-00-368/2023-02, mišljenje od 10. oktobra 2023.

153 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv BB, br. 07-00-367/2023-02, mišljenje od 9. oktobra 2023.

drugih i diskriminaciju. Analizom izjave i poruke koju izjava šalje, nesporno je da je stvoreno ponižavajuće i uvredljivo, pa čak i neprijateljsko okruženje za pripadnike LGBT+ populacije, čime je došlo do povrede član 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵⁴

Poverenik je doneo mišljenje i povodom teksta Jugoslava Kiprijanovića, urednika srpske stranice portala International Family News, koji je objavljen 21. decembra 2020. godine pod naslovom „Zakon o istopolnim partnerstvima“, podnaslov „Kako ideološki kolonizatori kuvaju žabu u Srbiji“ na sajtu www.ifamnews.com/sr. U tekstu se priprema Nacrta zakona o istopolnim partnerstvima predstavlja kao nova zombizacija srpskog društva; autor navodi da se kao i do sada, kao lepo upakovane kore za rozen-tortu, pod izgovorom ljudskih prava, intenzivno potura otrov totalitarne ideologije homoseksualizma, kao i da bi se usvajanjem zakona o istopolnim partnerstvima otišlo korak dublje u bezdan izjednačavanja prirodnog i neprirodnog, moralnog i nemoralnog, blagoslovenog i prokletog; autor dalje navodi: „Kao što je svojevremeno rekao Levan Vasadze, predsednik Svetskog kongresa porodica za Gruziju, prilikom regionalnog kongresa porodica u Beogradu 2017. godine da je situacija u Srbiji dobra dokle god 5000 do zuba naoružanih policajaca čuva 50 nastranih tipova. Biće loše u Srbiji ako 50 policajaca bude čuvalo 5000 nastranih tipova.“ Autor je u izjašnjenju naveo da je u tekstu izrazio svoju veru i uverenja i pozvao se na zabranu diskriminacije i slobodu misli, savesti i veroispovesti koje su zagantovane Ustavom. Poverenik je istakao značaj slobode misli i veroispovesti, kao i slobodu mišljenja i izražavanja, ali i restriktivno propisane granice slobode govora i praksu Evropskog suda za ljudska prava u sličnim slučajevima. Poverenik je posebno imao u vidu da pravo na slobodu veroispovesti podrazumeva prvenstveno slobodu uverenja i obavljanja verskih obreda, promene vere i ispoljavanje vere, ali da ne sme služiti kao izgovor za povredu prava drugih i diskriminaciju, kao što ni sloboda govora, bez obzira na način iznošenja i objavljivanja ideja i stavova ne sme da bude izgovor za diskriminaciju. Organizacija koja je podnela pritužbu posebno je istakla da se ovakvim govorom doprinosi društvenoj stigmatizaciji LGBT lica, da ne postoji „totalitarna ideologija homoseksualizma“ i da se napad na tu navodnu ideologiju već godinama koristi kao izgovor na direktne napade na LGBT zajednicu, da izraz „homoseksualizam“ kao derogativan i zastareo izraz uvek nosi određeni neblagonakloni stav koji ne uvažava prava i potencijalno pretili dobrobiti i egzistenciji LGBT osoba i upućuje na opasno delovanje istopolno orijentisanih lica u društvu sa namerom širenja homoseksualnosti, podsticanja, nametanja životnog stila, vrbovanja i slično, te da autor teksta stvara i svojevrsnu moralnu paniku koju bi izazvalo eventualno donošenje zakona o istopolnim partnerstvima. Sagledavajući celokupan kontekst teksta, Poverenik je pronašao da tekst prenosi uznemiravajuće i ponižavajuće ideje koje predstavljaju povredu dostojanstva grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, čime je došlo do kršenja člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵⁵

4.1.2. Govor mržnje i uvredljiv govor prema ženama

1. Predizborni program

Mišljenje je doneto u postupku povodom pritužbe Udruženja „Femplatz“ protiv Danila Lukića, advokata i nosioca liste Grupe građana – Za bolju opštinu Plandište, koji je u svoj predizborni program pred izbore održane 21. juna 2020. godine svrstao „uvoz žena“ iz Belorusije i Kazahstana za neoženjene sugrađane opštine Plandište. Takođe, dao je i izjavu za portal Nova.rs gde je naveo: „Ja se bavim advokaturom, pa svi momci dolaze kod mene i žale se da nema devojaka. Ja im kažem da ćemo, ako oni ne mogu da se ožene, da uzmemo jedno dva autobusa i dovedemo bar sto žena iz Belorusije. I, eto, za sedam godina nama tri školska odeljenja. U izjašnjenju na pritužbu advokat je naveo da osnivanje posebnog opštinskog fonda za podsticanje nataliteta danas ima svaka opština u Srbiji, gde se iz budžeta opštine izdvajaju sredstva za povećanje nataliteta, zbog čega je nejasno kakva je diskriminacija u pitanju, kao i da, kao odbornik u više saziva lokalnog parlamenta lično zna da je ulaganje u budućnost dece najisplativija investicija. Poverenik je pronašao da je navedena izjava predstavljala ponižavanje i omalovažavanje žena, i podržavanje rodni stereotipa. Pritom, Poverenik je posebno imao u vidu da je u pitanju nosilac liste, te da treba da vodi računa da svojim izjavama ne vređa dostojanstvo lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva.¹⁵⁶

154 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja protiv AA. iz Š., br. 07-00-488/2023-02, mišljenje od 22. decembra 2023.

155 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba OCD protiv J.K., br. 07-00-35/2021-02, mišljenje od 12. oktobra 2021.

156 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Femplatz protiv Danila Lukića, br. 07-00-360/2020-02, mišljenje od 8. marta 2021.

2. TV program

Jedno udruženje podnelo je pritužbu protiv televizije BB, voditelja emisije VV, glavnog i odgovornog urednika DD i direktorke televizije ĐĐ jer je 9. avgusta 2020. godine na TV BB, u emisiji VV, emitovan prilog u kom je voditelj emisije, između ostalog, izjavio sledeće: „Možda bi doktori humane medicine i ginekolozi mogli da odu na neki lep kurs na fakultet, to bi nam diglo natalitet, a i bilo bi jeftinije. Cela procedura lečenja steriliteta uz pomoć prida košta ispod sto evra, spirala za krave košta 1.800 dinara. Ali koštaju i hormoni itd. S obzirom da se kravi daju doze za goveda, za žene bi sigurno moglo da bude jeftinije od toga. Sigurno manje od hiljade i hiljade evra koliko daju naše žene, pa i država na privatnim klinikama.“ U toku postupka utvrđeno je da je autor i urednik emisije izneo stavove koji su uznemiravajući i ponižavajući za žene i kojima se vređa dostojanstvo svih žena, a naročito onih koje se nalaze ili se pripremaju za proces vantelesne oplodnje, čime je prekršio član 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵⁷

Uloga novinara i njihovo neograđivanje od uvredljivih izjava bio je predmet pritužbe protiv BB radija i televizije. Naime, u emisiji „Antidepresiv“, koja je emitovana 29. septembra 2021. godine u periodu 16 do 18 časova, voditelji su čitali odgovore slušalaca na anketu pod nazivom „Šta biste radili da ste nevidljivi?“. Voditelji su nakon čitanja komentarisali odgovore, čime su diskriminirali žene, a posebno one koje su preživele seksualno i rodno zasnovano nasilje. Na primer, voditelji su pročitali odgovor slušaoca koji je glasio: „Ja bih po ceo dan bio u tržnom centru i visio u ženskim kabinama!“, a zatim su oba voditelja odgovorila: „Bravo!“ razrađujući scenario nevidljivog muškarca koji provodi vreme u kabinama u kojima se žene presvlače. Oni su nastavili sa opisivanjem da bi muškarac mogao da ode na snimanje porno filma i aludirali na seks sa ženom koja „neće znati da li si ti ili neko drugi, treći.“ Takođe su pročitali odgovor slušaoca: „Kada bih bio nevidljiv na jedan dan u centru grada bih izbambusao devojku koja mi nije dala i šaputao joj „Jel' vidiš da možeš nego nećeš, a zatim su voditelji uz smeh dodali: „Jel' vidiš da ne boli? A ti ne može, pa ne može.“ U pritužbi je navedeno da su voditelji čitali odgovore slušalaca u hipotetičkoj situaciji koji pozivaju na nasilje prema ženama (vojerizam – narušavanje prava na privatnost, na telesni integritet, seksualni odnos bez pristanka), ne ograđujući se od ovakvih odgovora, već naprotiv, uz smeh dodajući sopstvene komentare, čime su podržali nasilje nad ženama i to seksualno nasilje kao posebno ponižavajući oblik nasilja. Navedeno je i da se ovakvim postupanjem voditelja nasilje prema ženama normalizuje i čak podstiče kao poželjno ponašanje, kao i da je seksualni odnos bez pristanka predstavljen kao nešto smešno i zabavno, a da je žena predstavljena kao objekt muške zabave čija volja nije relevantna. U izjašnjenju direktorke BB radio – televizije osporena je pritužba jer se radi o šaljivoj emisiji. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je dao mišljenje da su u emisiji „Antidepresiv“ na BB radiju povređene odredbe člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije iz svih navedenih razloga.¹⁵⁸

3. Novine i portali

Često se rodna ravnopravnost u javnom diskursu dovodi u vezu sa seksualnom orijentacijom. Poznat je slučaj naučnog savetnika, koji je u dnevnim novinama objavio tekst pod nazivom „Školski priručnik za borbu protiv homoseksualizma“.¹⁵⁹ Autor, između ostalog, krivi homoseksualnost za uništavanje porodice i naziva je laži, skardnošću, ispiranjem mozga i čistim lažima. Autor se takođe protivi Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici jer se on dodatno koristi za uništavanje porodice i porodičnih odnosa u Srbiji i za promociju „homoseksualizma i pornografije, podsticanje dečje seksualnosti i eksperimenata u tom polju, kao i za opanjkavanje tradicionalne porodice.“ Poverenik je zaključio da je nedopustivo da se stav o određenoj društvenoj pojavi, koliko god bio kritički, iskazuje vređanjem cele jedne društvene grupe samo zbog toga što ima određeno lično svojstvo¹⁶⁰ i da takve ideje stvaraju strah, kao i neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje za pripadnike seksualnih manjina.¹⁶¹ Autor ovakvim navodima dovodi u pitanje rod, odnosno rodni identitet i širi predrasude i stereotipe

157 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženja AA protive televizije BB, voditelja emisije VV, glavnog i odgovornog urednika DD i direktorke televizije ĐĐ, br. 07-00-427/2020-02, mišljenje od 8. marta 2021.

158 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba AA protiv BB radija i televizije, br. 07-00-548/2021-02, mišljenje od 22. februara 2022.

159 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba R.I.C. protiv M. Đ., br. 07-00-202 / 2017-02, mišljenje od 15. avgusta 2017. Vidi još neke slučajeve u kojima je prepoznato kršenje člana 12 ZZD, u vezi sa govorom protiv pripadnika LGBTI: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba DSZ protiv J.F., br. 07-00-444 / 2017-02, mišljenje od 25. januara 2018; Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba R.I.C. protiv dnevnog lista „I“, br. 07-00-521 / 2016-02, mišljenje od 3. februara 2017.

160 Isto, stav 3.12.

161 Isto, stav 3.13.

po ovom pitanju, a posredno šalje poruku kojom opravdava i podstiče eventualno nasilje. Ovaj tekst nije okarakterisan kao govor mržnje, iako sadrži neke elemente ovog govora.

Mišljenje je doneto protiv autora teksta BB „Dženderizacija Srbije: Nasilje nad većinom“. Autor teksta kritikuje samu činjenicu što je Republika Srbija 2013. godine ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulsku konvenciju) navodeći da je ona produkt nove rodne, transrodne ili kvir ideologije čiji je cilj da se podrije biološka podela ljudi na prirodne polove, odnosno muškarca i ženu, te da se preko popularizacije interseksualnosti, slobode seksualnog izbora i identiteta podstiču pre svega mlade osobe da eksperimentišu sa raznim oblicima seksualnosti i da menjaju identitete. U pritužbi je dalje navedeno da se u tekstu negira opšteprihvaćena definicija roda i rodnog identiteta u savremenoj nauci, iznošenjem niza stavova kojima se podstiče diskriminacija prema LGBT+ populaciji, a posebno prema transrodnim osobama. Dalje je navedeno da autor kritikuje izveštavanje medija o tragično nastradaloj devojci Noi Milivojev sa argumentacijom da se u konkretnom slučaju ne radi o femicidu jer nije izvršena „legalna tranzicija“, pa da ni tužilaštvo nije smelo da se prikloni „ovakvom protivzakonitom saopštenju“ iz medija. Tako je, istaknuto je da je autor izneo neistinite tvrdnje da su pojedine zemlje koje su ratifikovale Istanbulsku konvenciju zajedno sa popularnom kulturom i društvenim mrežama uz podršku korporacija i fondacija koje „guraju sve ovo“ omogućila deci predškolskog uzrasta da počnu da dobijaju hormonsku terapiju i ulaze u proces tranzicije. Autor je ukazao i da Istanbulska konvencija podstiče razvode i nalaže zabranu medijacije između bračnih partnera, čime neko ko nije upućen u sadržaj Konvencije izvodi zaključak da je cilj potpuno ukidanje medijacije pred sudom, ne znajući za sadržinu člana 48. Konvencije na koji način se indirektno diskriminišu žene koje su žrtve nasilja u porodici. Pored toga je ukazano na stavove autora da „takozvana (trans)rodna ili kvir ideologija koja stoji iza čitavog ovog paketa sistematskog razaranja jezika, tradicije, porodice, vere i u krajnjem ishodu biološkog opstanka jednog naroda jeste ideološka moda koju pod navodnom zaštitom manjinskih grupa guraju vladari savremenog sveta, korporacije, političke elite i briselska birokratija. Dalje autor navodi da je ta ideologija nasilna, totalitarna i opasna po svako društvo u kome se zacari što pokazuju katastrofalni demografski rezultati zapadnih zemalja u kojima ona vlada.“ Analizom teksta kao i poruka koje se šalju čitaocima i čitateljicama, Poverenik je konstatovao da tekst ne pristupa temi transrodnosti na objektivni način, već se u njemu iznose stavovi koji nemaju utemeljenje u činjenicama i naučnim saznanjima, već podstiču predrasude i dezinformacije koje imaju za cilj da zastraše i prodube netrpeljivost prema LGBT osobama i to posebno prema transrodnim i interseks osobama dodatno pojačavajući predrasude i nerazumevanje. Javno iznošenje takvih stavova predstavlja povredu dostojanstva grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva i stvara neprijateljsko, zastrašujuće, degradirajuće i uvredljivo okruženje, čime je povređen član 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁶²

Poverenik se bavio i pritužbom protiv Dragoljuba Petrovića, koji je 2.6.2021. godine, na sajtu iskra.co objavio tekst pod nazivom „Molba da opozovete zakon: Pismo čuvenog srpskog lingviste profesora Dragoljuba Petrovića predsedniku Srbije“ od 1.6.2021. godine. U ovom tekstu autor je izneo niz diskriminatornih stavova prema ženama. Na zahtev Poverenika da se izjasni na navode pritužbe, Dragoljub Petrović je dostavio dva teksta, čiji su naslovi: 1. Zaštita od iščašene pameti i 2. Nasilje nad srpskim jezikom i narodom. Iz analize teksta proizlazi njegova kritika upotrebe rodno osetljivog jezika. U tekstu je, između ostalog, navedeno: „žena daje, rađa, (iz) nosi život i njoj nije „dato“ da život ubija i samo zdrava, normalna žena može biti pesnikinja, a samo nedovršena – vojnkinja; samo zdrava, normalna žena može „roditi šesnaest komada“, a samo nesrećna i nedovršena – izvršiti šesnaest abortusa; ona prva može biti akademik, a onoj drugoj mnogo je i akademkinja; ona prva sasvim se ugodno oseća kao oftalmolog, sociolog, filolog dok onima drugim mnogo više pristaje namiguša i/li pobegulja; prvoj sasvim lepo pristaje zvanje profesor emeritus, a ona koja hoće da je prof. emerita samo potvrđuje da nije zaslužila ni ono prvo zvanje a kamoli ovo drugo. Zakon koji sve to propisuje pripremile su neke nedovršene žene i onaj naš ženski soj (da se dalje samo na njemu zadržimo) koji je shvatio da mu je mnogo isplativije da se nađe među feministkinjama, trilateralkama, bilderbergušama i sličnim trofitaljkama nego među ženama i da, sa tih novih pozicija, podupiru razaranje svih onih vrednosti na kojima su zasnovani srpska istorija, tradicija, kultura, etos.“ Poverenik je pronašao da je autor u ovom tekstu izražavao mišljenja, stavove i ideje koji su ponižavajući, uvredljivi i degradirajući i kojima se podstiče diskriminacija i mržnja prema ženama, kao i da se njima potvrđuju stereotipne i tradicionalne rodne uloge, prema kojima se žena prikazuje kao neko ko „rađa, odgaja decu i održava kuću“, čime se ističe stereotipan obrazac o ženama i njihovom položaju u društvu. Posebno je značajno što je Poverenik istakao da autor ima pravo da iznosi svoje stavove i mišljenja, odnosno da kritikuje i komentariše zakon, ali to ne može činiti na način kojim se podstiče diskriminacija prema ženama

162 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv autora teksta BB, br. 07-00-558/2023-02, mišljenje od 8. marta 2024.

ili javno zagovaraju stereotipne uloge polova. Pri tome, Poverenik je imao u vidu da je Dragoljub Petrović profesor, te da svojim stavovima i autoritetom može da utiče na javnost, zbog čega ima dodatnu odgovornost da svojim izjavama i stavovima ne podstiče diskriminaciju i vređa dostojanstvo lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva. Sasvim opravdano, Poverenik je pronašao da ove izjave predstavljaju govor mržnje, zbog čega je došlo do kršenja člana 11. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁶³

4. Izražavanje za skupštinskom govornicom

Mišljenje je doneto i u postupku povodom predsednika Skupštine opštine BB, a povodom njegovih reči izrečenih na sednici Skupštine opštine, prilikom rasprave o dobiti koju je Javno komunalno preduzeće „GG“ ostvarilo. VV je za skupštinskom govornicom izjavio: „Čovek može da bije ženu kad stavi so na sto i čovek može da bije ženu kad ne stavi so na sto“. U pritužbi je posebno navedeno da je u DD okrugu pet žena predsednica opštine od ukupno njih šest i da je nedopustivo da se poruka o nasilju „šalje“ sa skupštinske govornice. U izjašnjenju, VV je naveo da nije imao nameru da promoviše nasilje nad ženama već da je njegove reči odbornik AA, podnosilac pritužbe „iskarikirao i izvukao iz konteksta“, a da je on samo upotrebio jednu narodnu izreku i „poštalicu“ kako bi uporedio stanje vezano za javno preduzeće o kojem se rasprava i vodila. Poverenik je naglasio važnost slobode izražavanja, sa jedne strane, ali i zabranu javnog govora kojim se promoviraju stereotipne i tradicionalne rodne uloge u skladu sa kojima ženi pripada podređena uloga u društvu. Takođe, Poverenik je naglasio da "osim što se navedenom izjavom na posredan način šalje poruka da je inferiornost žene u odnosu na muškarca ono što je „prirodno“, stereotipizacija i promovisanje predrasuda o ženama na ovaj način može biti veoma opasna, naročito ukoliko se ima u vidu da nasilje nad ženama počiva na zastarelim i patrijarhalnim društvenim normama i obrascima ponašanja prema kojima je žena u „vlasništvu“ muškarca." Posebno je podvučeno da u slučajevima diskriminacije namera nije pravno relevantna.¹⁶⁴

5. Objave na društvenim mrežama

U jednom predmetu, pritužba je podneta protiv advokata jer je na društvenoj mreži, između ostalog, izneo brojne seksističke i uvredljive komentare kojima je diskriminisao podnositeljku pritužbe oslovljavajući je sa „buckili“ i „debelice“ i uvredljivim komentarisanjem njenog fizičkog izgleda: „Debeloguzoj DD...“, „Slušaj, čurko ugojena...“, „A i mnogo si lepša i neuporedivo mršavija na ... nego uživo.“, „I DD buckili....sledeći put mi se slobodno javi. Jbg, izvini, ali tako krofnasta uživo ni malo ne ličiš na sebe sa ... i...“, kao i „DD buckili...Pa, kako od tolikih muškaraca baš ti da naletiš na manijaka koji se loži na punije dame sa posebnim potrebama?!“. Takođe, napisao je i sledeće : „Kad smo već kod lekcija iz novinarstva, veliki EE jednom je opisujući ŽŽ napisao: „Ona je kao VMA. Ima široke stubove i velike ulaze“. Ne znam zašto ali mene ovaj citat neobično podseća na našu voljenu DD @...“. Poverenik se odlučujući u ovom predmetu oslonio na Preporuku Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv seksizma CM/REC (2019), koja definiše seksizam kao svaki čin, gest, vizuelno predstavljanje, izgovorene ili pisane reči, praksu ili ponašanje zasnovano na ideji da je osoba ili grupa osoba inferiorna zbog svog pola, koja se javlja u javnoj ili privatnoj sferi, bilo onlajn ili oflajn, sa ciljem ili svrhom da se, između ostalog, naruši njihovo dostojanstvo i uspostavi i održi sistem rodni stereotipa. Poverenik je dao mišljenje da su izjavama i komentarima koje je ĐĐ u periodu od 1. do 24. aprila 2020. godine, putem društvene mreže ..., uputio podnositeljki pritužbe povredio i član 12. Zakona o zabrani diskriminacije (uznemiravanje i ponižavajuće postupanje). S tim u vezi, advokatu je preporučeno da povodom uvredljivih, diskriminatornih i seksističkih izjava podnositeljki pritužbe uputi pisano izvinjenje, da ubuduće vodi računa da ne daje izjave kojima se vređa dostojanstvo žena i podržavaju rodni stereotipi, kao i da u okviru svojih redovnih poslova i aktivnosti ne krši zakonske propise o zabrani diskriminacije.¹⁶⁵

6. Uvredljive reklame

U praksi, Poverenik se bavio i uvredljivim reklamama. Naime, pritužba je podneta zbog reklame jedne ugostiteljske radnje koja to čini u javnom prostoru i na društvenim mrežama, a na kojoj je prikazano obnaženo

163 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv Dragoljuba Popovića, br. 07-00-329/2021-02, mišljenje od 10. septembra 2021.

164 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba AA protiv predsednika Skupštine opštine VV, br. 07-00-00488/2021-02, mišljenje od 26. novembra 2021.

165 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba AA i drugi protiv ĐĐ, br. 07-00-625/2020-02, mišljenje od 21. januara 2021.

žensko telo, koju prati dvosmislena poruka, sa jasnom seksualnom konotacijom, „Nije svaka pizza ista!“. U pritužbi je navedeno da iz toga jasno proizlazi da je telo žena seksualizovano, čime se one svode samo na njihov fizički izgled i pojedine delove tela, odnosno na objekat poželjnosti. Posebno je naglašeno da je žensko telo zloupotrebjeno i iskorišćeno „na način da je u potpunosti lišeno svakog duhovnog elementa, gotovo svedeno na plastične lutke“, pri čemu se zloupotreba ogleda u „apstrahovanju tela od osobe i insistiranju isključivo na samom telu“, što podrazumeva „eksploataisanje grudi, stražnjice, nogu...“. Na ovaj način promovise se seksizam, rodni stereotipi i predrasude prema ženama. Poverenik je naglasio da se ovde radi o povredi člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije jer se ovim vređa dostojanstvo žena, njihovo omalovažavanje i uznemiravanje, kao i javno zagovaranje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.¹⁶⁶

4.1.3. Govor mržnje i uvredljiv govor prema nacionalnim manjinama

1. Grafiti

Mišljenje je doneto u postupku povodom pritužbe AA, podnete protiv grada Subotice, zbog diskriminacije pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine. U pritužbi je navedeno da se u Ulici Karađorđev put, blizu broja 1, u Subotici, nalazi ispisan grafit „Cigane u grob“, da zbog ovog grafita stanovnici Subotice romske nacionalnosti osećaju strah, te da je sporno zašto nadležni organi Grada Subotice nisu uklonili ovaj grafit. Uvidom u fotografiju koja je dostavljena u prilogu pritužbe utvrđeno je da je u pitanju gradsko autobusko stajalište u Subotici gde je na bočnom nosaču nadstrešnice autobusnog stajališta, između dve ploče, utisnut grb grada Subotice. Na ovoj ploči ispisan je grafit velikim crnim slovima: „Cigane u grob“. Deo grafita je prelepljen belim papirom na kojem je ispisan: „Romi su ravnopravni članovi Subotičkog društva. Romi su naše komšije. A Roma a mi barátaink.“ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je dao mišljenje da je propuštanjem da preduzme mere radi uklanjanja grafita koji predstavlja govor mržnje grad Subotica povredio odredbe o zabrani diskriminacije i govor mržnje. Gradu Subotica je preporučeno da ukloni navedeni grafit sa autobusnog stajališta, kao i da ubuduće vodi računa i pravovremeno reaguje radi uklanjanja grafita i poruka kojima se povređuju propisi o zabrani diskriminacije.¹⁶⁷ Grafit je bio povod pritužbe u još jednom predmetu pred Poverenikom. Naime, u preseku ulica Kralja Petra i Kosovskih junaka u opštini Požega, duži vremenski period se nalazio grafit „Cigani smrde“. U izjašnjenju na pritužbu je navedeno da je opština izvršila obilazak lokacije i konstatovala da je na nepokretnosti – objektu od čvrstog materijala „Trafo stanici“, u svojini JP „Elektroprivreda Srbije“, koja je izgrađena na zemljištu u javnoj svojini – svojini opštine Požega, ispisan grafit „Cigani smrde“. Ukazano je da se objekat nalazi na rubu gradskog naselja, da je potpuno izolovan od pristupnih staza, kao i da se nalazi na izrazito neprometnom mestu zbog čega nije lako uočljiv. Dalje je dodato da se grafit, u pežorativnom smislu, odnosi na navijače najpopularnijeg sportskog kluba u Republici Srbiji, a ne na sugrađane romske nacionalnosti. Međutim, opština nije dostavila dokaze da je bilo šta preduzela na uklanjanju spornog grafita. Imajući sve okolnosti u vidu, Poverenik je dao mišljenje da je opština Požega propustila da preduzme mere iz svoje nadležnosti u cilju uklanjanja spornog grafita, čime je povredila odredbe Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁶⁸

2. Novine i portali

Značajan je i predmet protiv medija BB, zbog teksta objavljenog na veb-sajtu medija 25.1.2021. godine, pod nazivom: „Ovde je osumnjičen dečak (15) silovao devojčicu (10)!. Užas na Adi Huji potresao je celu Srbiju!“ U pritužbi je, između ostalog, navedeno da je diskriminatorno postupanje sadržano u predmetnom članku, u odeljku „Hronika“, u kome je, navedeno: „Juče oko 18 časova troje pripadnika romske nacionalnosti i jedna Romkinja, napali su dve maloletne devojčice od kojih su uzeli mobilni telefon i blutut zvučnike. Poverenik je u svom mišljenju ukazao na to da u konkretnom slučaju nacionalna pripadnost osumnjičenih za pomenuto krivično delo nije ni u kakvoj vezi sa počinjenim delom, niti objavljivanje ove informacije doprinosi boljem razumevanju događaja, zbog čega nije bilo nikakvog razloga da se ona navodi. Isticanjem nacionalne

166 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba povodom reklame koja ponižava žene, br. 07-00-255/2, mišljenje od 12. avgusta 2021.

167 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba zbog neuklanjanja grafita, br. 07-00-00239/2021-02, mišljenje od 27. septembra 2021.

168 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 49 Pritužbi protiv opštine Požega zbog diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti, br. 07-00-00666/2021-02, mišljenje od 18. marta 2022.

pripadnosti osumnjičenih, u konkretnom slučaju, pažnja se usmerava na pripadnike nacionalne manjine, oni se etiketiraju kao osobe sklone vršenju krivičnih dela, što za posledicu ima učvršćivanje stereotipa i diskriminatorskog odnosa prema Romima.¹⁶⁹

U jednom drugom predmetu, u dnevnom listu GG i DD, autor je napisao članak „Raj u Vuka Vrčevića“, koji je objavljen 22. februara 2022. godine. Između ostalog je napisao: život Roma u karton naseljima je romska tradicija gde isti svojevolski žive pored velikog broja deponija, gde veselo trčkaraju crni psi i gola deca; romska zajednica kamenuje vatrogasce usled požara koji nastane paljenjem guma u skladu sa lokalnim običajem, a policija ne reaguje jer je navodno „režim sa Romima postigao istorijski dogovor“, a koji zbog poklon paketa organizovano glasaju za „Vučićića“, koje pakete oni kasnije bez fiskalnog računa preprodaju na pijaci; Romi bezbrižno prose, duvaju lepak i šmrču heroin u skladu sa običajima i tradicijom, te da im je sistemski dozvoljeno da džepare po gradskom saobraćaju i kako zbog toga Vuk Vrčević svake noći srećan pleše u grobu. U izjašnjenju dnevnog lista GG i DD navedeno je da kolumna nije ni na koji način usmerena na diskriminisanje bilo koje etničke zajednice, već predstavlja ironični prikaz autora koji je kroz preterivanje i prenaplašavanje, odnosno upotrebu literarnih stilskih figura, imao za cilj da skrene pažnju na zloupotrebu određene kategorije građana u političke svrhe, odnosno na neodgovarajući tretman marginalizovane grupe u društvu, u skladu sa svojim dugogodišnjim zalaganjem za poboljšanje položaja navedene zajednice. Tako tekst prikazuje viđenje autora o odnosu donosilaca odluka i vladajućih političkih partija prema konkretnoj marginalizovanoj grupi u našem društvu, koja na jednoj strani koristi njihove glasove na izborima, a na drugoj, po mišljenju autora, istovremeno ne pokazuje nikakvu želju da učini nešto na popravljanju njihovog objektivno lošeg položaja. Navedeno je i da je autor kolumne pisac, čija književna dela ali i kolumne, pa i javni istupi obiluju ironijom, sarkazmom, parodijom, hiperbolisanjem, često su na granici političke korektnosti i generalno se odlikuju preterivanjem, ali sa isključivim ciljem da se prenese odgovarajuća poruka – kritika društva i društvenih procesa, i kako bi se ukazalo na probleme sa kojim se društvo kao takvo suočava, razdrnala učmala javnost, te da bi se prepoznavanjem problema oni rešili. Poverenik je naglasio važnost slobode izražavanja ali i ograničenje, koje postoji i radi zaštite prava i ugleda drugih. Imajući to u vidu, Poverenik je dao mišljenje da je spornim tekstom povređeno dostojanstvo pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine, čime su povređene odredbe člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁷⁰

U praksi Poverenika nije bilo mnogo drugih slučajeva u kojima je podnošena pritužba za govor mržnje i uvredljiv govor drugih nacionalnih i etničkih manjina. Izuzetak predstavlja pritužba podneta protiv Nezavisnih dnevnih novina „BB“, i to glavnog urednika VV i odgovornog urednika GG. U pritužbi je navedeno da su Nezavisne dnevne novine „BB“ u broju 2.288 od utorka 16. maja 2023. godine objavile tekst sa naslovom „Albanci nam truju decuprodaju sok koji izaziva rak“. Već ovakav naslov dovodi do stvaranja predrasuda prema svim Albancima bez obzira na njihove individualne karakteristike i podstiče mržnju prema pomenutoj društvenoj grupi. Tokom postupka utvrđeno je da je objavljen sporan tekst u kome se, između ostalog, navodi da se u Srbiju uvoze „sokići proizvođača „Jaffa champion“ sa Kosova i da ovi sokovi sadrže veštački zaslađivač ciklamat koji se u Evropskoj uniji nalazi na listi supstanci zbog istraživanja koja pokazuju da izaziva rak testisa i bešike i druge zdravstvene probleme“. Dalje, navedeno je da je ciklamat u Srbiji dozvoljen u koncentraciji do 2.500 miligrama na kilogram, ali da konkretno, na soku firme „DD“, nema podataka o količini, odnosno udelu zaslađivača u proizvodu i koje sve štetne posledice njegov prekomerni unos može da prouzrokuje. Poverenik je zaključio da je naslov senzacionalistički i da nije ni u kakvoj vezi sa ostalom sadržinom teksta. Dalje, s obzirom da iz samog teksta proizlazi da je nepoznata količina ciklamata koji je zastupljen u sokovima firme „DD“, nejasno je na koji način se došlo do zaključka da je količina ove supstance iznad dozvoljenog maksimuma, imajući u vidu da se u tekstu navodi da „su se ovim povodom obratili Ministarstvu poljoprivrede čija je inspekcija zadužena za kontrolu bezbednosti hrane, ali da do zaključenja broja nismo dobili odgovor“. Poverenik pronalazi da iako se iz celokupne sadržine može zaključiti da je namera autora teksta bila da čitaocima približi štetne efekte veštačkih zaslađivača, pre svega „ciklamata“, isticanje nacionalne pripadnosti u samom naslovu teksta potpuno irelevantno i ni na koji način ne doprinosi boljem razumevanju teme koja se u tekstu obrađuje. Upravo suprotno, na ovaj način pažnja se, u negativnom kontekstu, vezuje za albansku nacionalnu pripadnost i u odnosu na nju stvara neprijateljsko okruženje. Ovim se generalizuje i stigmatizuje čitava grupa lica i širi mržnja prema pripadnicima albanske nacionalnosti. Poverenik posebno zaključuje da ukoliko je autor teksta

169 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba udruženje AA protiv medija BB, br. 07-00-75/2021-02, mišljenje od 25. maja 2021.

170 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja protiv dnevnog lista zbog diskriminacije po osnovu romske nacionalne pripadnosti, br. 07-00-72/2022-02, mišljenje od 14. juna 2022.

želeo da skrene pažnju čitalačkoj publici na određeni proizvod, kritika ili analiza proizvoda trebalo bi da je bazirana na činjenicama i argumentima, a ne na generalizaciji ili negativnom etiketiranju određene nacionalne grupe i širenju i podsticanju neutemeljenog i nepotrebnog straha i netrpeljivosti, posebno imajući u vidu da su iznete optužbe stavljene u kontekst najosetljivije grupe lica-dece. Tako je Poverenik doneo mišljenje da je objavljivanjem teksta sa ovakvim senzacionalističkim naslovom povređena odredba člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁷¹

3. TV emisije

U praksi Poverenika ima i postupanja povodom neadekvatnog govora voditelja TV emisija. U jednom takvom predmetu, voditeljka VV, u emisiji emitovanoj 26. oktobra 2021. godine, izjavila je: „Imamo čak i jednu manjinu u okviru Srbije koja je u najmanjem procentu obolela...imamo Rome, moramo da vidimo sa tim DNK, oni su bili i kad je bio lockdown, oni su bili na ulici, kad smo mi prskali flaše mleka asepsolom, oni su jeli i pipali kvake, o pranju ruku i maskama dalje neću da pričam, u njihovom DNK se nalazi nešto vrlo otporno, to treba da ...“. Poverenik je pronašao da ova izjava predstavlja diskriminatorni akt kojem posebnu težinu daje činjenica da je izvršen putem sredstava javnog informisanja. Poverenik je posebno ukazao na sledeće: ne postoje relevantna naučna istraživanja koja potkrepljuju tvrdnju da oboljevanje od korona virusa može da se dovede u bilo kakvu korelaciju sa rasom ili nacionalnom pripadnošću pojedinca, a rečima da Romi ne peru ruke te da jedu i pipaju kvake, otvoreno se promovišu ponižavajući stereotipi koji se odnose na nizak stepen higijenskih navika romske populacije. Štetne posledice ovakve izjave su višestruke, jer sa jedne strane mogu stvoriti pogrešno uverenje kod pripadnika romske populacije o genetskoj superiornosti, te da ne postoji potreba da se pridržavaju epidemioloških mera, dok se sa druge strane ponavljanjem uvredljivih generalizacija narušava dostojanstvo čitave manjinske grupe. Ovim je došlo do povrede odredbe člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁷²

4. Objave na društvenim mrežama

Posebno je važan predmet povodom osam pritužbi fizičkih lica protiv fondacije A. A. zbog objava na zvaničnoj fejsbuk stranici koje su isprovocirale komentare nepoznatih lica i navodnih odgovora sa naloga Fondacije A.A. Na primer, direktor Fondacije je komentarisao snimak u kojem majka ide ulicom i fizički zlostavlja dete. On je ovaj pojedinačan slučaj iskoristio da „svali svu krivicu na romsku zajednicu“, i u videu govori da se manjina mora uklopiti u većinu, ističući da je otvoreni nacionalista i desničar, da u Srbiji ima puno nacionalista i desničara koji čute, ali da neće dugo čutati. Takođe, fondacija je objavila sledeće ...ne zaboravite ko spašava životinje od Belih Medveda iz mahala. Ako se razmnožavaju međusobno sa 13 godina, mislite da ne mogu da budu sa 18?“. Neki od komentara na ove objave su bili: „Beli medvedići čekamo vas“; „Romi neće da rade, malo ih je. Na zapad dođu na azil i samo džepare i krađu. Sve će oni samo da ne rade“; „Ova smrdljiva ciganska govna treba pobiti...spaliti im sve što imaju, pobiti sve od najmlađeg do najstarijeg, a prethodno im uzeti svaku životinju koju imaju... jebem im cigansko smrdljivo mrtvo poreklo i kad su se okotila govna“, „koja je to stoka ciganska, sve ih treba strpati u obor“. Poverenik je pronašao da je objavama na Fejsbuk profilu kojima je podsticana diskriminacija i mržnja prema Romima i neuklanjanjem komentara kojima se poziva na nasilje, stvara strah, neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje za pripadnike romske nacionalne manjine, te predstavlja govor mržnje.¹⁷³ Poverenik je dao mišljenje da je pomenutim radnjama Fondacija A. A. povredila odredbe čl. 11. i 12. Zakona o zabrani diskriminacije. Zbog toga je Fondaciji A. A. preporučeno da uklone objave, sadržaje i komentare kojima se podstiče diskriminacija i mržnja prema Romima i kojima se stvara strah, neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje za pripadnike romske nacionalne manjine. Zatim da obezbede efikasan sistem kontrole, kako na Fejsbuk stranici Fondacije A. A., ubuduće ne bi bili dostupni komentari koji predstavljaju govor mržnje ili uznemiravajuće postupanje na osnovu nacionalne pripadnosti kao ličnog svojstva, kao i da vode računa da ubuduće u okviru svojih aktivnosti ne krše zakonske propise o zabrani diskriminacije.

Takođe, mišljenje je doneto povodom vesti „Romi bez struje iz Niša: Bole nas komentari da smo privilegovani“, koja je objavljena na portalu VV na svojoj Fejsbuk stranici. Vest je izazvala veliki broj negativnih komentara, među kojima i komentar BB: „da je Hitler imao još samo jednu subotu spasio bi se svet njih...Ali biće i toga

171 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženja AA protiv nezavisnih dnevnih novina BB, br. 07-00-280/2023-02, mišljenje od 8. novembra 2023.

172 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba Udruženje AA protiv BB i voditeljke BB, br. 07-00-627/2021-02, mišljenje od 24. januara 2022.

173 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba zbog diskriminacije po osnovu nacionalne pripadnosti, br. 07-00-535/2020-02, mišljenje od 22. aprila 2020.

JJ". U pritužbi je navedeno da se ovom izjavom opravdava postupanje Hitlera tokom Drugog svetskog rata i da ovim komentaram poziva na nasilje prema Romima. Poverenik je pronašao da ovakav vid javnog istupanja predstavlja ispoljavanje otvorene mržnje prema pripadnicima određene nacionalne manjine, ali je uznemirujući i za širu zajednicu posebno imajući u vidu antifašističku istoriju i veliko stradanje naših građana i građanki u Drugom svetskom ratu, kao i viševekovni suživot pripadnika različitih nacionalnih, kulturnih i etničkih zajednica. Poverenik je posebno naglasio da ova izjava prevazilazi ponižavajuće i uvredljivo postupanje, i predstavlja govor mržnje jer se u izjavi ukazuje da „preživeli“ pripadnike ovog naroda čeka sudbina njihovih sunarodnika za vreme Hitlerovog režima. Navedena izjava je neprihvatljiva u demokratskom društvu i predstavlja diskriminatorni akt kojem posebnu težinu daje činjenica da je izvršen putem društvenih mreža, čiji je sadržaj javno dostupan velikom broju ljudi.¹⁷⁴

Konačno, u jednom predmetu je na Jutjub kanalu Pokreta objavljena pesma u kojoj se Romi i Romkinje predstavljaju kao „lako potkupljiva kategorija“, okrivljuju za „nečiji neuspeh na izborima“ i gde su izjednačena „deca romske nacionalnosti sa psima“. Analizom audio i vizuelnog sadržaja pesme i spota, Poverenik je konstatovao da reči pesme sadrže uvredljivu terminologiju za pripadnike romske nacionalne manjine, poput „ganci, ciganin“, „što da se više s pet ambalažom oni cimaju“, „vidi Ganci, kao u banci, pare primaju“ i sl, da su pripadnici romske nacionalnosti predstavljeni u negativnom kontekstu i kroz vizuelni sadržaj, kao osobe koje su lako potkupljive, koje žive isključivo u neformalnim naseljima, bave se gatanjem, šibicarenjem, sakupljanjem sekundarnih sirovina, neuredni su i lakomisleni. Daljim sagledavanjem teksta i vizuelnog prikaza, odnosno celokupnog spota, konstatovano je da se ovakvim sadržajem produbljuju negativni stereotipi o Romima i Romkinjama i podgrevaju postojeće predrasude da svi pripadnici romske populacije žive na navedeni način i da je bilo koji oblik drugačijeg života i socijalne inkluzije nemoguć. Poverenik je zaključio da ovakvi stavovi istovremeno otežavaju napore koji se u našem društvu čine na uključivanju Roma i Romkinja u različite društvene tokove.¹⁷⁵

5. Oglasi

Mišljenje je doneto i u postupku protiv Republičkog geodetskog zavoda. Podnosilac je u pritužbi, između ostalog, naveo da je nosilac prava svojine na određenim katastarskim parcelama i da je u nameri da proda svoju nekretninu objavio oglas, te da je upućivao potencijalne kupce na zvaničan sajt Zavoda, ne znajući da je taj deo na sajtu Zavoda označen kao „ciganske kuće“. U izjašnjenju Zavoda navedeno je da Zavod ne dodeljuje geografska imena, već vodi Registar geografskih imena u skladu sa relevantnim propisima i publikuje ga na zvaničnom portalu nacionalne infrastrukture geoprostornih podataka – Geo Srbija. Dalje je navedeno da je postupano po stručnom uputstvu – „Toponimijske smernice Republike Srbije“, u kojem je, predviđeno korišćenje termina „ciganski, -a, -o“ na kartama. Poverenik je konstatovao da je korišćenje termina kao što su „Cigani, ciganski-a,o“, društveno neprihvatljivo jer predstavlja pogrdan naziv za Rome i vređa dostojanstvo pripadnika i pripadnica čitave jedne etničke zajednice.¹⁷⁶

6. Izjave odbornika

I odbornici često izgovaraju neprimerene reči koje mogu biti uvredljive po dostojanstvo pripadnika i pripadnica određenih grupa. Tako je odbornica BB, na sednici skupštine opštine Arilje izjavila: „Ljudi koji nisu imali pomoć na drugi način tražili su je na takav način. Mi nismo izašli dole da ciganišemo i da tražimo neke stvari na ulici nego smo tražili ovde neku vrstu pomoći“. U izjašnjenju na pritužbu je navedeno da je na sednici bila rasprava povodom problema koji se tiču rekonstrukcije deonice puta Ivanjica-Arilje i da izgovoreno nema veze sa Romima i narodom te pripadnosti kako u opštini Arilje, tako i na teritoriji Republike Srbije. Poverenik je utvrdio da je izjava odbornice izrečena u negativnom kontekstu kroz širenje negativnih stereotipa i predrasuda prema romskoj nacionalnoj manjini, čime je povređena odredba člana 12. Zakona o zabrani diskriminacije kojom je zabranjeno uznemiravanje i ponižavajuće postupanje.¹⁷⁷

174 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba organizacije AA protiv BB, br. 07-00-584/2022-02, mišljenje 8. marta 2023.

175 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba zbog diskriminacije Roma u muzičkom spotu, br. 07-00-195/2022-02, mišljenje od 9. avgusta 2022.

176 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba AA protiv Republičkog geodetskog zavoda, br. 07-00-107/2021-02, mišljenje od 28. jula 2021.

177 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pritužba AA protiv odbornice BB, br. 6p. 07-00-91/2022-02, mišljenje 6. juna 2022.

4.2. Preporuke mera

Poverenik je doneo preporuku mera upućenu svim internet portalima koji su upisani u Registar medija koji vodi Agencija za privredne registre, a kojom se od njih traži da preduzmu sve potrebne mere u cilju sprečavanja objavljivanja sadržaja i komentara korisnika na internet portalu i profilima na društvenim mrežama, kao i uklanjanja onih komentara koji su već objavljeni čime se takvi sadržaji i komentari čine dostupnim javnosti, koji po svojoj prirodi mogu da podstiču mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa lica zbog njihovog ličnog svojstva ili izazivaju strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.¹⁷⁸ Preporuka mera je data jer je Poverenik postupajući po pritužbi organizacije za zaštitu ljudskih prava uočio da određeni internet portali, kroz različite kanale komunikacije onlajn medija i onlajn izdanja, na svojim profilima na društvenim mrežama objavljuju sadržaje, kao i komentare korisnika, koji po svojoj prirodi mogu da podstiču mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa lica zbog njihovog ličnog svojstva ili izazivaju strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Poverenik je podsetio na ustavni i zakonski okvir u Republici Srbiji kojim se zabranjuje govor mržnje i na obavezu provere sadržaja koji kreiraju sami korisnici, poput komentara, a koji objavljivanjem postaju sastavni deo sadržaja objavljenog na internet portalu. Konstatovano je da portali najčešće imaju i svoje profile na društvenim mrežama koje prati veliki broj korisnika i putem kojih se objavljuju različiti sadržaji i informacije. S obzirom da društvene mreže koristi sve veći broj korisnika i da su značajne kao kanal komunikacije, a da u skladu sa postojećim zakonskim odredbama nisu obuhvaćene kao medij, Poverenik ukazuje da je prilikom objavljivanja sadržaja na ovim mrežama potrebno voditi računa da se objavljivanjem ne podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva. Tako, u cilju celishodne primene etičkih standarda i prevencije i smanjenja diskriminacije i govora mržnje, sadržaj korisnika koji se postavlja na društvenim profilima onlajn medija treba obuhvatiti prethodnom ili naknadnom proverom. Poverenik posebno naglašava da isti principi u pogledu etičkih standarda moraju važiti za sve vidove digitalne komunikacije kojima se sadržaji čine dostupnim javnosti i postaju deo javnog prostora.

4.3. Strateške parnice Poverenika

1. Tužba zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije protiv profesora Medicinskog fakulteta

Poverenik je podneo Višem sudu u Beogradu, tužbu protiv Branislava Filipovića, zbog uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, koje je zabranjeno članom 12. Zakona o zabrani diskriminacije. Povod za tužbu je bio intervju koji je objavljen 27. oktobra 2017. godine u magazinu „Pečat“. U intervjuu je naveo da smatra da se požurilo sa skidanjem homoseksualnosti sa liste bolesti Svetske zdravstvene organizacije. U nastavku pojašnjava da homoseksualci na određenim mestima imaju izmenjen volumen kore velikog mozga, isto tako i moždanog predvorja, danas uveliko poznatog emocionalnog generatora, talamusa. Mozgovi homoseksualaca i heteroseksualaca pokazuju različitosti kako u svojoj anatomiji, tako i u funkcionisanju. Interesantno je da mozgovi homoseksualaca reaguju sličnije mozgovima pedofila na stimuluse. Reakcija heteroseksualaca najjača je kod muškaraca na vidne stimuluse, dok je kod homoseksualaca vidni deo kore značajno izmenjen, sudeći prema istraživanjima u poslednje tri godine. Ako pitamo naš mozak, koji uzgred ne zna da laže, onda će nam on reći svojom funkcijom da su pedofilija i homoseksualizam bazirani na sličnim promenama na mozgu, dakle radi se o psihičkim posledicama moždanih promena (...), Takođe, naveo je: „Prvo pričaju kako homoseksualizam nije ništa strašno, onda dosole da su to ljudi kao i mi, da biste to prihvatili, onda zakukaju kako im treba dati ista prava kao i drugima (mada im niko prava nije uskraćivao) i onda to postane društveni trend. Od posledica izmenjenog mozga, napravite normalno biće, sudeći po medijskim iskazima (...).“

Dana 28. juna 2018. godine Viši sud u Beogradu doneo je presudu zbog propuštanja kojom je utvrđeno da je u navodnom intervjuu Branislav Filipović povredio član 12. Zakona o zabrani diskriminacije, zabranio mu da ubuduće u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti iznosi stavove kojima se omalovažavaju pripadnici LGBT populacije i podržavaju predrasude prema ovoj društvenoj grupi. Takođe, naloženo mu je da o svom trošku objavi presudu u magazinu „Pečat“ ili dnevnom listu sa nacionalnom pokrivenošću.

178 Preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti za internet portale, br. 021-01-00327/2018-02, 27. septembar 2018.

Apelacioni sud u Beogradu je rešavajući po žalbi tuženog ukinuo prvostepenu presudu kojom je bio usvojen tužbeni zahtev Poverenika i predmet vratio na ponovni postupak.

Viši sud u Beogradu je u junu 2020. godine, u periodu kada organ nije imao poverenika, doneo rešenje kojim se tužba protiv profesora Medicinskog fakulteta zbog diskriminacije LGBT osoba, smatra povučenom s obzirom da na ročište za glavnu raspravu nije pristupio tužilac. Poverenik je blagovremeno podneo Predlog za vraćanje u pređašnje stanje, koje je sud odbio u avgustu 2020. godine. Nakon izjavljene žalbe na ovo rešenje, Apelacioni sud u Beogradu je doneo rešenje od 6. oktobra 2021. godine, kojim se ukida rešenje Višeg suda u Beogradu i predmet vraća na ponovno postupanje. Viši sud u Beogradu je nakon toga, doneo rešenje od 29. decembra 2021. godine, kojim se dozvoljava povratak u pređašnje stanje.

Viši sud u Beogradu je u aprilu 2022. godine doneo rešenje kojim se prekida postupak protiv profesora Medicinskog fakulteta zbog diskriminacije LGBTI osoba, zbog smrti tuženog.

2. Tužba zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije protiv lekara

Poverenik je u oktobru 2022. godine podneo tužbu zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, jer je tuženi lekar u televizijskom gostovanju čija je tema bila najavljeno održavanje EuroPrajda rekao „da je homoseksualnost bila i ostala bolest i da može da se leči“. Po oceni Poverenika, tuženi je postupao suprotno članu 12. Zakona o zabrani diskriminacije kojim je propisana zabrana uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja, koja imaju za cilj ili predstavljaju povredu dostojanstva lica, ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Takođe, tuženi je navedenim izjavama, i iznošenjem netačnih i nenaučnih informacija kojima se potpiruju negativni stereotipi, povredio i član 11. Zakona o zabrani diskriminacije koji zabranjuje izražavanje mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, na mestima koja su dostupna javnosti. Tuženi je izrazio neslaganje sa zvaničnim stavom nauke, iako je lekar, što njegovoj izjavi daje posebnu težinu. Svetska zdravstvena organizacija je još 1990. godine uklonila homoseksualnost sa liste bolesti, a isto je učinilo i Srpsko lekarsko društvo 2008. godine. Tuženi je na ovaj način, dodajući svom stavu prizvuk naučnog stanovišta, pripadnike LGBT+ populacije izložio dodatnoj stigmi i diskriminaciji. Ovu izjavu tuženi je dao u trenutku pojačane društvene napetosti kada su se na ulicama Beograda održavale šetnje i protesti protiv održavanja EuroPrajda, čime je doprineo produbljivanju jaza i netrpeljivosti prema LGBT+ osobama jednog dela većinske populacije i dodatnom učvršćivanju duboko ukorenjenih predrasuda u društvu.

U ovom postupku tuženi je podneo protivtužbu protiv Poverenika zbog vršenja svojih ovlašćenja striktno propisanih Zakonom o zabrani diskriminacije. Ovakve tužbe protiv Poverenika zbog vršenja zakonom utvrđenih nadležnosti i izraženog mišljenja u postupku, apsurdne su, nedozvoljene i predstavljaju zloupotrebu prava, kao i svojevrsan pritisak na rad i iscrpljivanje kapaciteta kako Poverenika tako i suda i namenjene su odugovlačenju postupka. Imajući u vidu zauzet stav suda u sličnim predmetima u pogledu nedopuštenosti ovakvih tužbi, Poverenik se pored odgovora na protivtužbu obratio i predsedniku Višeg suda. Međutim, kao što je sudija u vršenju sudijske funkcije nezavisan, pri čemu je svaki uticaj na sudiju u vršenju njegove funkcije zabranjen, zbog čega ne može odgovarati za donetu odluku, tako ni Poverenik ne može biti pozvan na odgovornost za izraženo mišljenje ili pokretanje postupka za zaštitu od diskriminacije, u vršenju svoje zakonom propisane nadležnosti. Postupak je i dalje u toku.

5. PRISUSTVO GOVORA MRŽNJE U SRBIJI

5.1. Percepcija o govoru mržnje

U decembru 2023. godine sprovedena su dva istraživanja: o odnosu građana i građanki prema diskriminaciji, kao i odnos predstavnika i predstavnica organa javne vlasti prema diskriminaciji. Oba istraživanja sadrže podatke o ulozi medija i prevenciji i suzbijanju diskriminacije, kao i o govoru mržnje.

1. Odnos građana i građanki prema diskriminaciji

Veliki broj građana smatra da zna šta je govor mržnje (35% onih koji su uvereni da znaju i 47% koji misle da znaju šta je govor mržnje, dok 13% ne zna šta se podrazumeva pod ovim pojmom.

Najveći broj ispitanika prepoznaje sledeće izjave kao govor mržnje:

- komentar da žene zaslužuju batine jer ne znaju gde im je mesto u kući (81%)
- izjava političara da su Romi "bahati smećari" (80%).

Dve trećine ispitanika prepoznaje kao govor mržnje proslavu pripadnika policije na kojoj se uz muziku veličaju zločini u Vukovaru i Srebrenici (66%), te izjavu predsednika opštine da dolazak izbeglica i migranata predstavlja "invaziju" i "dolazak neprijatelja" u Srbiju.

Konačno, svega jedna polovina ispitanika prepoznaje kao govor mržnje izjavu lekara u TV programu da je homoseksualnost bolest koja se leči. Ovakvo prepoznavanje izjava koje se kvalifikuje kao govor mržnje poklapa se sa socijalnom distancom prema migrantima, izbeglicama i tražiocima azila kao i prema LGBT+ osobama i ilustruje da manje od 82% ipak zna šta je govor mržnje (oni koji su na prethodno pitanje odgovorili da znaju ili makar misle da znaju šta je govor mržnje).

S druge strane, kada se postavlja pitanje prisutnosti govora mržnje na različitim forumima i oblastima društvenog života, najveći broj ispitanika smatra da je ovakav govor veoma često i često prisutan na:

- društvenim mrežama (74%)
- u političkom govoru (72%)
- na televiziji i na internet portalima (po 67%)
- na sportskim događajima (66%)
- u svakodnevnom govoru (61%)

Ipak, treba primetiti da najmanje ispitanika smatra da govora mržnje ima na radiju (33%), što ipak ukazuje na činjenicu da ispitanici smatraju da je u svim sferama govor mržnje poprilično prisutan.

Kada se govori o konkretnim grupama, ispitanici smatraju da je govor mržnje veoma izražen i to u odnosu na Rome (66%), LGBT+ osobe (64%), migrante (59%), Albance (52%) i Hrvate (51%). Zanimljivo je da ispitanici prepoznaju migrante i LGBT+ osobe kao one koje su često izložene diskriminaciji, ali kada vide izjave koje se definitivno kvalifikuju kao govor mržnje, većina njih nije u prilici da prepozna da se radi o takvom govoru. Najmanje ispitanika smatra da su govoru mržnje izložene verske manjine (31%) i stranci (30%), Mađari (26%) i mladi (24%).

2. Odnos predstavnika i predstavnica organa javne vlasti prema diskriminaciji

Svega 35.2% ispitanika smatra da je govor mržnje sankcionisan u Republici Srbiji, 32.5% smatra da nije, dok čak 32.3% ne zna odgovor na ovo pitanje. Ovo je veliki pad u odnosu na istraživanje iz 2018. godine kada je 62.5% ispitanika smatrala da je govor mržnje zabranjen, što je isti procenat kao i u istraživanju sprovedenom 2013. godine.

Ispitanici smatraju da je govor mržnje veoma često i često prisutan na internet portalima (60%), a potom na televiziji (59%), na grafitima i muralima (57%), na sportskim događajima (55%), u štampanim medijima (50%), na društvenim mrežama (49%), u javnom prevozu (44%), u političkom govoru (40%) i u svakodnevnom govoru (38%). Po ispitanicima, govor mržnje se najčešće ispoljava u zdravstvenim ustanovama (18%), javnim službama (19%), govoru verskih lica (19%), obrazovnim institucijama (19%), na radiju (21%) i na radnom mestu (24%). Građani prisutnost govora mržnje ocenjuju u mnogo većem obimu, te tako najveći broj ispitanika smatra da je ovakav govor veoma često i često prisutan na društvenim mrežama (74%), u političkom govoru (72%), na televiziji i na društvenim mrežama (po 67%), kao i na sportskim događajima (66%) i u svakodnevnom govoru (61%). Zanimljivo je da ispitanici ne prepoznaju govor mržnje verskih lica kao veoma prisutan u Srbiji, iako praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje drugačije. Ipak, mnogo veći procenat građana prepoznaje ovaj govor kod verskih lica (31% naspram 19% predstavnika organa javne vlasti).

Ohrabruje podatak da su ispitanicima date izjave koje predstavljaju govor mržnje u praksi Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i koje je trebalo da označe kao takve. Ispitanici u najvećem broju smatraju da govor mržnje predstavlja izjava političara da su Romi "bahati smečari" (96.2%), kao i komentar na društvenim mrežama da žene izložene porodičnom nasilju zaslužuju batine jer ne znaju gde im je mesto u kući (96%). Potom sledi proslava pripadnika policije sa kolegama na kojoj se sluša muzika kojom se veličaju zločini i tragedija u Vukovaru i Srebrenici (93.3%), zatim izjava predsednika opštine koji upozorava da dolazak migranata predstavlja "invaziju" i "dolazak neprijatelja" u Srbiju (90.4%), a tek na kraju izjava lekara u TV programu da je homoseksualnost bolest koja se leči (89.8%). Zanimljiv je podatak da značajno manje ispitanika prepoznaje izjavu koja se tiče migranata kao govor mržnje, uprkos tome što se radi o tipičnom primeru iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Ipak, važno je naglasiti da sve izjave više od 9/10 ispitanika prepoznaje kao govor mržnje. Takođe, predstavnici organa javne vlasti u većem procentu od građana prepoznaju da su u pitanju izjave koje predstavljaju govor mržnje, imajući u vidu da je komentar da žene zaslužuju batine jer ne znaju gde im je mesto u kući kao govor mržnje prepoznao 81% ispitanika, kao i izjavu političara da su Romi "bahati smečari" (80% ispitanika), što drugim rečima znači da je 8/10 građana koji su učestvovali u istraživanju prepoznalo ove izjave kao govor mržnje. Zanimljiv je podatak i da su iste izjave dobile najveći broj glasova, kao i da je najmanje prepoznata kao govor mržnje izjava koja se odnosi na LGBT+ osobe (kod građana svega jedna polovina ispitanika). Sa prethodnim istraživanjima o percepciji diskriminacije predstavnika organa javne vlasti moguće je uporediti jedino izjavu koja se tiče LGBT+ osoba. Tako je 2013. godine 62% ispitanika smatralo da je govor mržnje izjava da homoseksualnost predstavlja bolest, 75% u istraživanju iz 2018. godine, a sada je taj procenat 89.8%, što predstavlja značajan pomak u odnosu na prethodni period.

Međutim, kod pitanja o učestalosti govora mržnje pripadnika određenih grupa, treba naglasiti da nijedna grupa nije prepoznata kao ona koja je izložena takvom govoru u procentu većem od 56%, odnosno malo više od polovine ispitanika. Po oceni predstavnika organa javne vlasti koji su učestvovali u istraživanju, takvom govoru su najviše izloženi Romi, a potom slede migranti (54%), LGBT+ (44%), žene (42%), stranci (31%), politički neistomišljenici (29%), tražioci azila i izbeglice (27%), Albanci (27%), verske manjine (27%), osobe obolele od HIV/AIDS-a (26%), Hrvati (24%), siromašne osobe (20%). Istovremeno, manje od jedne petine ispitanika smatra da su takvom govoru izložene starije osobe, mlađe osobe i Mađari. Kada se ovi rezultati uporede sa stavovima građana, uočava se da veći broj njih smatra da su pojedine grupe izložene govoru mržnje - Romi (66%), LGBT+ osobe (64%), migranti (59%), Albanci (52%) i Hrvati (51%), dok najmanje ispitanika smatra da su govoru mržnje izložene verske manjine (31%), stranci (30%), Mađari (26%) i mladi (24%). Ipak, procenti za ove grupe se gotovo poklapaju sa procentima ispitanika predstavnika organa javne vlasti koji smatraju da su ove konkretne grupe izložene zabranjenom govoru. Može se zaključiti i da i jedni i drugi prepoznaju Rome, migrante i LGBT+ osobe kao one koje su najčešće izloženi ovakvom govoru.

Kod govora koji može biti uvredljiv za druge često se postavlja pitanje da li se radi o izjavi koja treba da bude sankcionisana jer stroga kaznena politika može imati odvratajući efekat i dovesti do ugrožavanja slobode izražavanja kao jedne od fundamentalnih demokratskih vrednosti. Međutim, takav govor treba razlikovati

od govora mržnje koji može dovesti do ozbiljnih posledica i mora biti sankcionisan. Zato je ispitanicima postavljeno pitanje da li smatraju da strogo sankcionisanje govora mržnje može da ugrozi slobodu govora. Veliki broj ispitanika se ne slaže sa ovom tvrdnjom - 22.5% u potpunosti i 45.2% uglavnom (ukupno 77.7 %). S druge strane, sa ovom izjavom se slaže 2.3% u potpunosti i 9.4% uglavnom (ukupno 11.7%). Ne treba zanemariti ni 18.1% onih koji se niti slažu, niti ne slažu sa ovom tvrdnjom. Kada se ovi rezultati uporede sa istraživanjem iz 2018. godine, uočava se da se znatno veći procenat ispitanika slagao sa ovom izjavom - 4.8% u potpunosti i 26.5% uglavnom (ukupno 31.3%), dok se sa njom nije slagao značajno manji broj - 21.1% (u potpunosti) i 26.5% uglavnom (ukupno 47.6%). Ovaj rezultat predstavlja značajan pomak u razumevanju štetnosti govora mržnje i neophodnosti njegovog strogo sankcionisanja kod predstavnika organa javne vlasti.

Istovremeno, ispitanicima je kao kontrolno pitanje dato da se izjasne da li se slažu sa tvrdnjom da je ugrožavanje slobode govora samo izgovor za tolerisanje govora mržnje. Sa ovom izjavom se slaže 66.6% ispitanika (20.6% u potpunosti i 46% uglavnom), a ne slaže se 8.7% (3.5% u potpunosti i 5.2% uglavnom), dok se 21.3% niti slaže, niti ne slaže sa ovom izjavom. Kada se ovaj rezultat uporedi sa istraživanjem iz 2018. godine, uočava se, u skladu sa prethodnim nalazom, da se značajno manji procenat ispitanika slagao sa ovom tvrdnjom - 9.2% u potpunosti i 35.2% uglavnom (ukupno 44.4%), dok se istovremeno veći broj nije slagao - 8.3% u potpunosti i 15.3% uglavnom (ukupno 23.6%).

3. Ispitivanje predstavnika medija o prisutnosti govora mržnje u Srbiji

Od 9. do 11. juna 2024, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, uz podršku Saveta Evrope, organizovao je obuku za predstavnike medija o pojmu i oblicima diskriminacije i govoru mržnje, sa fokusom na ugroženost LGBTI osoba. Nakon što je obuka održana, od predstavnika medija je zatraženo da popune kratak upitnik kako bi se ispitali njihovi stavovi i poznavanje govora mržnje. Upitnik je popunilo 15 ispitanika, od njih 20 koji su učestvovali u obuci.

Na pitanje da li je govor mržnje zabranjen u Republici Srbiji, 50% se potpuno slaže i još 25% se slaže sa ovom tvrdnjom (ukupno 75%), dok se 16,67% niti slaže, niti ne slaže sa ovom tvrdnjom. Iznenaduje podatak da je 8,33% izjavilo da se ne slaže da je govor mržnje zabranjen, imajući u vidu da je polaznicima obuke predstavljen relevantan pravni okvir u Srbiji

Čak 91,67% ispitanika se slaže da je govor mržnje prisutan u Srbiji (veoma prisutan - 25% i prisutan - 66,67%), dok svega 8,33% smatra da se ne može reći ni da ga ima, ni da ga nema. Istovremeno, niko se ne slaže da je malo prisutan, niti da uopšte nije prisutan, što predstavlja i glavni nalaz predstavnika medija o ovoj štetnoj pojavi.

Kao tri grupe koje su najčešće izložene diskriminaciji označene su:

1. LGBTI osobe - 41,67%
2. Romi - 33,33%
3. politički oponenti - 25%

I tokom obuke, predstavnici medija su isticali negativan način izveštavanja za osobe koje su drugačije političke orijentacije, više nego neke druge osobe, poput žena i osoba sa invaliditetom.

Kada se radi o prisutnosti govora mržnje u određenim oblastima, čak 58,33% ispitanika smatra da je on prisutan na društvenim mrežama, dok 41,67% ističe da je prisutan u svakodnevnom govoru, te da je to realnost u kojoj živimo.

Sa izjavom da ima više senzacionalističkih naslova nego govora mržnje slaže se 58,33% ispitanika, 33,33% se delimično slaže, a svega 8,33% se ne slaže sa ovom tvrdnjom. S druge strane, nešto manje medijskih radnika se slaže sa tvrdnjom da nema toliko govora mržnje, već da je uređivačka politika takva da "danima" bombarduje čitaoce i dovodi do negativnih stavova o pripadnicima određenih grupa - 41,46% se slaže, 41,67% se delimično slaže i 25% ne slaže sa ovim.

Takođe, podeljena su mišljenja u pogledu izjave da nema mnogo afirmativnih tekstova o manjinskim grupama u društvu, te se 1/3 ispitanika potpuno slaže sa ovim, druga trećina se slaže, a trećina se delimično slaže.

Nema nikog ko se ne slaže ili uopšte ne slaže sa ovom tvrdnjom, što je i važan nalaz, posebno nakon što je polaznicima obuke predstavljen mali broj tekstova u kojima je pisano afirmativno o grupama koje su u riziku od diskriminacije.

Posebno je pozitivan rezultat da bi se čak 91,67% ispitanika suprotstavilo uredniku koji želi da objavi tekst koji je primer govora mržnje, dok svega 8,33% nije sigurno da li bi pružilo otpor.

Ubedljivo najveći broj ispitanika smatra da je novinarima potrebna veća edukacija na temu govora mržnje - 83,33%, dok, 8,33% ispitanika smatra da svi dobro znaju šta je govor mržnje i 8,33% nije sigurno u odgovor.

Konačno, 91,67% ispitanika je izjavilo da je imalo priliku da čita mišljenja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i da bi i sami podneli tužbu za govor mržnje (41,67% se potpuno slaže i 50 % se slaže), dok 8,33% nije sigurno u odgovor. Istovremeno, nema nikog ko se ne slaže ili uopšte ne slaže sa ovom tvrdnjom.

5.2. Međunarodni izveštaji o Srbiji

5.2.1. Preporuke EKRI-ja u vezi sa Srbijom

Krajem juna 2024. godine EKRI je objavio Četvrti izveštaj o Srbiji,¹⁷⁹ u kojem je naveo da nema sveobuhvatnih podataka o govoru mržnje i da je mnogo manji broj prijavljenih od stvarnih slučajeva. EKRI je izrazio zabrinutost zbog upornog govora mržnje u političkom i drugom javnom diskursu, posebno na internetu. Kao grupe koje su najčešće izložene ovom govoru su Romi i druge etničke manjine, LGBTI osobe, i izbeglice i migranti. Takođe, posebno zabrinjava podatak da skoro polovina onih koji koriste govor mržnje jesu oni koji treba da štite od ovog govora poput medijskih radnika, političara, državnih funkcionera i političkih stranaka.¹⁸⁰ Pozdravljeno je usvajanje Odluke o uvođenju Kodeksa ponašanja narodnih poslanika,¹⁸¹ dok je primećeno da takvog kodeksa nema i za vladine predstavnike. Zato se od visokih zvaničnika, političara, ali i verskih vođa traži da se uzdrže od govora mržnje, da ga odlučno i odmah osude, da koriste kontragovor i alternativni govor i da promovišu razumevanje i toleranciju. S druge strane, primećeno je i da je u nekoliko slučajeva bilo osuda govora mržnje od strane političkih lidera. Pohvaljeno je i što Poverenik za zaštitu ravnopravnosti izdaje saopštenja za javnost i upozorenja o govoru mržnje. Ne menja se ni retorika kojom se veličaju ratni zločinci i poriču sudski utvrđene činjenice, uključujući javne službenike.¹⁸²

Državi se preporučuje da naruči sveobuhvatnu studiju o različitim oblicima govora mržnje u Srbiji, njegovih izvora i uticaja na ciljne grupe, a u cilju razvoja is provođenja mera za sprečavanje i otklanjanje ovakvog govora.¹⁸³

5.2.2. Izveštaj EU o Srbiji

Izveštaj EU o Srbiji za 2023. godinu sadrži nekoliko vrlo oštih primedbi u vezi sa govorom mržnje u Srbiji.¹⁸⁴ Komisija naglašava da slučajevi pretnje, zastrašivanja, govora mržnje i nasilja nad novinarima i dalje predstavljaju razlog za zabrinutost. Srbija je nastavila da sprovodi akcioni plan medijske strategije. Nakon sve većeg kašnjenja, nekoliko procesa je ponovo pokrenuto nakon formiranja nove vlade u oktobru 2022. Usvojeni su amandmani na medijske zakone koji imaju za cilj da ojačaju nezavisnost regulatornog tela za elektronske medije (REM) i kodifikuju transparentniju i dostupniju ulogu Saveta za štampu. Takođe, vlasništvo nad medijima u državnom vlasništvu je razlog za zabrinutost.

Pored toga, Evropska komisija izražava zabrinutost zbog toga što govor mržnje šire osuđeni ratni zločinci, a često se u društvu negira i genocid u Srebrenici. Govor mržnje i diskriminacija se često tolerišu u medijima, uz ponavljanje problematičnih izjava visokih zvaničnika i stvaranje ambijenta u kojem sloboda izražavanja ne može da se vrši nesmetano. Isto tako, administrativni odbor zadužen za primenu kodeksa ponašanja u

179 EKRI, EKRI-jev Izveštaj o Srbiji, šesti ciklus monitoringa, 27. jun 2024

180 Isto, stav 40.

181 Kodeks je usvojen u decembru 2020. i izmenjen u junu 2021. godine.

182 EKRI, EKRI-jev Izveštaj o Srbiji, para. 44.

183 Isto, stav 45.

184 Evropska komisija, Izveštaj o Srbiji za 2023. godinu, Brisel, 8. novembar 2023.

Narodnoj skupštini nije do sada utvrdio kršenje kodeksa, iako često ima zapaljivog govora za skupštinskom govornicom. Problematičan je i porast fizičkih napada i pretnji na novinare, kao i porast strateških tužbi protiv učešća javnosti (SLAPP) i čestih odbijanja javnih organa da otkriju informacije.

5.2.3. Izveštaji Komiteta UN o Srbiji

5.2.3.1. Komitet za ljudska prava

Poslednja zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava (Komitet) iz 2024. godine¹⁸⁵ navode da je država ojačala svoje zakonodavstvo i sudski odgovor na zločine iz mržnje, kao i da je donet kodeks ponašanja za poslanike. Ipak, Komitet je zabrinut zbog veoma rasprostranjenog govora mržnje u javnom diskursu, kako na mreži, tako i u tradicionalnim medijima, uključujući političare i visoke zvaničnike, a koji su upućeni prema novinarima, Romima i drugima etničkim manjinama, kao i LGBTI+ osobama. Od države se očekuje da: (a) temeljno istraži zločine iz mržnje, osigura da su učinioci procesuirani i kažnjeni odgovarajućim sankcijama, dok žrtvama i njihovim porodicama treba obezbediti pristup punim reparacijama; (b) efikasno sprovodi postojeće zakonske i političke okvire o borbi protiv zločina iz mržnje i nastavi sa pružanjem efikasne obuke za sprovođenje zakona za zvaničnike, sudije i tužioce o istragama zločina iz mržnje i o smernicama za krivično gonjenje zločina iz mržnje; (c) preduzme efikasne mere za sprečavanje i javnu osudu govora mržnje, posebno političara i visokih zvaničnika; (d) Intenzivirati akciju za suzbijanje rasprostranjenosti govora mržnje na internetu, uz blisku saradnju sa provajderima internet usluga i platformama društvenih mreža, kao i sa grupama koje su najviše pogođene govorom mržnje.

5.2.3.2. Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije

Poslednji izveštaj Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije (Komitet) iz 2018. godine uključuje nekoliko važnih komentara o govoru mržnje.¹⁸⁶ Komitet je uznemiren zbog izveštaja o rastu govora mržnje, uključujući i na internetu, prema etničkim i verskim manjinama; stalnog pojavljivanja rasističkog govora i ponašanja u kontekstu fudbalskih utakmica i izveštaja da vlasti nisu blagovremeno intervenisale tokom takvih incidenata. Komitet je zabrinut zbog indikacija da se govor mržnje i dalje nedovoljno prijavljuje i zbog nepostojanja sveobuhvatne statistike o istragama, krivičnom gonjenju i osudama za govor mržnje iz rasizma i podsticanje na rasnu mržnju. Imajući u vidu da član 387 Krivičnog zakonika inkriminiše govor mržnje uopšte, Komitet je zabrinut da je, shodno članu 344a Krivičnog zakonika, podsticanje mržnje na sportskim priredbama ili javnim skupovima inkriminisano samo ako dovodi do nasilja ili fizičkog sukoba (st. 2 i 4). Preporuke Komiteta su sledeće: 1) da se obezbede statistički podaci, raščlanjeni prema etničkoj pripadnosti žrtve, u vezi sa istragama, procesuiranjem, osudama, sankcijama i pravnim lekovima za dela rasističkog govora mržnje i izazivanja rasne mržnje; 2) da se obezbedi da se u zakonima inkriminiše podsticanje na rasnu mržnju, bez obzira da li postoji i podsticanje na nasilje ili ne; 3) da se ojačaju mere kojima se obezbeđuje da se rasistički govor mržnje, uključujući njegove pisane, govorne i internet oblike, efikasno identifikuje, istraži i kazni; 4) da se preduzmu odgovarajuće mere za borbu protiv širenja rasističkih akata i govora na internetu, uključujući i blokiranje internet stranica posvećenih podsticanju rasne diskriminacije i mržnje, kao i da se od društvenih mreža i drugih internet stranica na kojima se objavljuju komentari zahteva da nadziru svoje stranice da bi uočile i momentalno uklonile govor mržnje; 5) da se energično bori protiv rasističkog ponašanja u sportu, posebno u fudbalu, uključujući širenjem snažnih poruka protiv rasizma na sportskim događajima; 6) da se poveća rad na informisanju i senzibilizaciji javnosti o rasističkom govoru mržnje i relevantnim mehanizmima za žalbu protiv njega; 7) da se obezbedi da politički lideri i edukatori aktivno promovišu međuetničku toleranciju i razumevanje; i 8) da se obezbedi da lica koja je osudio Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju ne budu promovisana u heroje u bilo kom delu zemlje.

Komitet je priznao da su preduzete mnoge aktivnosti u cilju sprovođenja preporuka koje se odnose na rad države ugovornice na primeni člana 54a Krivičnog zakonika, a naročito: 1) obezbeđivanje evidentiranja svih prijavljenih incidenata, istraga, procesuiranja, kazni i pravnih lekova koji se odnose na rasističke zločine iz mržnje; 2) obezbeđivanje da se učiniocima izreknu kazne srazmerne težini rasističkih zločina iz mržnje i da

185 Komitet za ljudska prava, Zaključna razmatranja o trećem periodičnom izveštaju o Srbiji, 10. april 2017.

186 Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, Zaključna razmatranja četvrtog periodičnog izveštaja o Srbiji, 3. maj 2014.

žrtve dobiju puno obeštećenje; 3) određivanje kontakt osoba za rasističke incidente u službama za sprovođenje zakona, obuku tih lica za sprovođenje istraga i obezbeđivanje učešća u redovnom dijalogu sa targetiranim grupama, da bi se obezbedilo adekvatno prijavljivanje rasističkih zločina iz mržnje.¹⁸⁷ Međutim, ne pominju se mere koje su preduzete u borbi protiv govora mržnje.

5.2.3.3. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena

U poslednjim Zaključnim zapažanjima o Srbiji, Komitet za eliminaciju diskriminacije žena (Komitet) ne pominje posebno govor mržnje.¹⁸⁸ Komitet, međutim, izražava zabrinutost zbog izveštaja o visokim nivoima diskriminatorskih rodni stereotipa koji kočuju napredovanje ženskih prava.¹⁸⁹ Komitet se osvrnuo na povećanje broja primera antirodnog diskursa u javnosti, negativne reakcije javnosti koja se odnosi na percepciju rodne ravnopravnosti i mizoginih izjava u medijima, koje dolaze i od visokih političara, verskih velikodostojnika i pripadnika akademske zajednice, a koje se ne kažnjavaju. Zato je Komitet preporučio Srbiji da nadzire upotrebu mizoginih termina u izjavama u javnosti i medijskom izveštavanju, da podstakne medije da uspostave efikasan mehanizam za samoregulisanje upotrebe takvog govora, da po potrebi usvoji izmene i dopune zakona na osnovu kojih će autori takvih izjava odgovarati i da koristi sistem obrazovanja za veće korišćenje pozitivnih i nestereotipnih prikaza žena.¹⁹⁰

5.3. Domaći izveštaji i istraživanja

IDEAS je krajem 2022. godine napisao priručnik u kojem je predstavljeno medijsko izveštavanje o izbeglicama i migrantima.¹⁹¹ Pokazalo se da građani gotovo da nemaju direktan kontakt sa ovom grupom, ali ima nekoliko lažnih uverenja koja se provlače kroz medije i društvene mreže. To su najčešće sledeća uverenja:

1. izbeglice napuštaju zemlju porekla iz ekonomskih razloga;
2. izbeglice masovno naseljavaju Srbiju;
3. izbeglice su opasnost sa srpsku kulturu i medije;
4. izbeglice dolaze da "islamizuju" Srbiju;
5. izbeglice su sklone kriminalu i terorizmu;
6. izbeglice su "vojno sposobni" muškarci;
7. izbeglice iscrpljuju ekonomske resurse Srbije; i
8. izbeglice su zdravstvena pretnja za lokalno stanovništvo.

Ono što analiza tekstova o izbeglicama i migrantima ilustruje jeste da se često naglašava dramatičnost situacije i preterana upotreba hiperbola, posebno kada učestvuju velika grupa ljudi, poput naslova: "Poplava migranata preko Srbije", "Invazija migranata na Lamanš" i sl. Često se koriste i nedopustiva poređenja izbeglica i migranata sa "rulja", "čopor", "horda" i sl. Koristi se i prekomerna upotreba prideva "šokantno", "pakleno", "masovno", koje je karakteristično za senzacionalističko novinarstvo. Takođe, od solidarnosti i empatije prelazi se u patetiku korišćenjem izraza "jadnici", „bednici“, „beznadežni“. Neretko se koristi i sintagma da treba pomoći svima, pa i izbeglicama. Takođe, političari i javne ličnosti zastupaju politiku netrpeljivosti prema izbeglicama i migrantima i koriste za sve izraz "migranti", iako za "izbeglice" postoje jasne međunarodne obaveze država. Konačno, novinari često koriste senzacionalističke naslove kojima se povećava netrpeljivost prema ovim grupama, poput "Počinje li islamizacija Srbije" i "Naseljavaju li migranti Srbiju?". Ipak, treba naglasiti da se govor mržnje pojavljuje tek sporadično, ali ima dosta negativnih i uvredljivih komentara, video priloga i slika čitalaca ispod tekstova, koji pozivaju na fizičko nasilje i davanje podrške ekstremnim nacionalističkim grupama i raznim teorijama zavere. Problematično je i otkrivanje izbeglica na fotografiji i video zapisu u medijama, kao i zloupotreba njihovog vizuelnog predstavljanja i modifikacija fotografija, videa i tonskog zapisa.

¹⁸⁷ Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, Informacije dobijene od Srbije o daljim merama preduzetim u vezi sa zaključnim zapažanjima, 27. decembra 2018.

¹⁸⁸ Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, Zaključna zapažanja o četvrtom periodičnom izveštaju Srbije, 18. februara - 8. marta 2020.

¹⁸⁹ Isto, stav 21.

¹⁹⁰ Isto, stav 22 b).

¹⁹¹ Tamara Vlaškalin, *Promeni priču - priručnik o etičkom izveštavanju o izbeglicama i tražiocima azila za novinare i novinarke*, IDEAS, Beograd, 2022.

Organizacija Report Diversity Network pripremila je izveštaj o govoru mržnje u Srbiji.¹⁹² U ovom izveštaju predstavljeno je istraživanje u periodu od 20 meseci, tokom kojeg je zabeleženo 113 slučajeva govora mržnje i to uglavnom u odnosu na rod (24,8%), nacionalnost (20,4%), seksualne manjine (17,8%), političke i ideološke oponente (6,3%). Posebno je primetno štetno i senzacionalističko izveštavanje o rodno zasnovanom nasilju, jačanju rodnih stereotipa, korišćenju seksističkog govora za zabavu i u komercijalne svrhe. Zabeleženo je i negativno izveštavanje o abortusima i zabrinutosti za demografska pitanja, kao i antifeministički narativ i porast tzv. antidženderističkih pokreta. Pored toga, zabeležen je i narativ protiv Albanaca, Hrvata, Bošnjaka i Roma. Posebno je zabeležen štetni narativ protiv LGBTI+ osoba koje promovišu konzervativni političari, predstavnici organa javne vlasti i verski predstavnici. Takođe, zabeležen je interseksijski pristup u 15,9% predmeta. Svaki treći predmet podrazumeva etiketiranje grupe, stereotipe, neprijateljstvo (29,7%) i uvrede (24,2%). Uz to slede i štetne laži, dezinformacije i zapaljiv govor (12,6%). Takođe, važno je naglasiti da glavni generatori govora mržnje predstavljaju medijski radnici (35,2%), političari, predstavnici organa javne vlasti, kao i političke partije (30,5%). Međutim, značajnu ulogu imaju i privatni akteri, pre svih korisnici društvenih medija (19,5%), ali i javne ličnosti, profesori i intelektualci (3,9%), influencersi, blogeri aktivisti na društvenim mrežama, umetnici i aktivisti. Važno je spomenuti i da najveći broj štetnog govora je zabeležen u info portalima (37,97%), televiziji (18,35%), X (bivšem Twitter-u) (13,29%), Facebook-u i novinama (po 7,59%), Instagram-u (6,96%), ostalim društvenim medijima (5,70%) i Tik Tok-u (2,53%).

192 Anja Andjušić, *Monitoring Report on Hate Speech in Serbia, Reporting Diversity Network*, 1 April 2024.

6. KVALITATIVNO I KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE MEDIJA

Izveštaj sadrži poseban deo koji se odnosi na kvalitativno i kvantitativno istraživanje medija, koji su praćeni u periodu od 4 nedelje, odnosno od 6. maja do 2. juna 2024. godine. U navedenom periodu praćene su dnevne novine, portali i nedeljnici. Od dnevnih novina praćeni su: „Blic“, „Kurir“, „Informer“, „Srpski Telegraf“, i „Alo“. Obrađena su i tri nedeljnika: „Nedeljnik“, „Ekspres“ i „Pečat“. Konačno, izvršena je i analiza portala.

1. Dnevne novine

Teme koje su dominirale u dnevnim novinama tokom izveštajnog perioda su usvajanje rezolucije o Srebrenici, poseta predsednika Kine Srbiji, Evrovizija, suđenje za zločin u Ribnikaru, suđenje Miki Aleksiću, izbori, rat u Ukrajini i Gazi.

Izveštaj je podeljen prema pripadnicima manjinskih grupa koji su bili najzastupljeniji u medijima.

1.1. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na etničke grupe

Na osnovu perioda praćenja mogu se uočiti negativni stavovi i senzacionalističko izveštavanje prema Hrvatima, Albancima, Crnogorcima i Bošnjacima. Nemačka je takođe predstavljena u negativnom kontekstu, dok su tekstovi koji se odnose na Rusiju, Kinu, Mađarsku afirmativnog karaktera. Uzrok ovakvog izveštavanja bilo je pitanje usvajanja rezolucije o Srebrenici u Ujedinjenim nacijama, kao i poseta kineskog predsednika Srbiji, Si Đinpinga.

U periodu praćenja, 17 tekstova odnosilo se na Hrvate, konkretno 8 tekstova na glasanje na Evroviziji. Dnevni listovi „Alo“ i „Kurir“ objavili su po 3 teksta, „Srpski telegraf“ i „Informer“ po 5 tekstova, dok je Blic objavio 1 tekst. Tekstovi su se najpre odnosili na pitanje podele glasova od strane žirija i publike od strane Hrvatske Srbije i Srbije Hrvatskoj, uz negativne naslove i komentare zbog glasanja stručnog žirija. Naslovi su sadržali neprimeren govor i prenosili su komentare poznatih ličnosti: „Naša takmičarka imala je odličan nastup, ali su zemlje iz okruženja zakazale sa glasanjem, a i ostali su menjali stranu“, „Srbija hrvatskom pevaču dala 12 bodova, a oni našoj Teji Dori samo 3“¹⁹³, „Jadno: Vana Srbiji data tri poena, a ovde dolazi i uzima pare“, ali i prenošenje reči hrvatskog influensera „Mi Hrvati smo p**ke“ zbog tri boda koje je Srbija dobila od Hrvatske¹⁹⁴. U tekstu o glasanju stručnog žirija izabrani su i komentari sa hrvatskih medija koji su razočarani glasanjem i sadrže negativne komentare: „Sve najgore ovom žiriju“, „Mi smo nikakve komšije“, „Ko tebe kruhom ti njega kamenom, ma bravo“.¹⁹⁵ Tekstovi su bili senzacionalistički i ukazivali su na loše postupanje Hrvatske prema Srbiji na takmičenju. Na kraju, objavljen je ukupan rezultat svih glasanja između obe zemlje koje je pokazalo da je Hrvatska od raspada Jugoslavije dala daleko veći broj bodova Srbiji nego Srbija Hrvatskoj uz naslov „Fer-Plej; od raspada Jugoslavije od Hrvata smo dobili 107 poena na Evroviziji, dok smo mi njima dali 43!“ i komentar „možemo zaključiti da su naše komšije bile i više nego fer prethodnih godina, ali i da smo mi svaki put nagrađivali kvalitet“.¹⁹⁶ Ono što je važno da se istakne jeste da je Srbija od glasova publike dobila 12 bodova, ali je fokus ostao na 3 boda koja je Srbija dobila od hrvatskog žirija, koji je poslužio kao osnov za senzacionalističko izveštavanje.

Pored toga, određeni broj negativnih tekstova koji su se odnosili na Hrvate bili su povezani sa glasanjem u UN. Naime, tekst „Srpskog telegrafa“ u naslovu govori o zločinima Belgije „Još jedan sponzor predloga rezolucije

193 *Srpski telegraf*, 12. maj, str. 16-17.

194 *Alo*, 13. maj, naslovna strana i str. 14-15.

195 *Srpski telegraf*, 13. maj, str. 16-17.

196 *Kurir*, 14. maj, dodatak Stars.

o Srebrenici – Belgijanci ubili 15 miliona ljudi“, u samom tekstu govori se o istorijskim zločinima pomenute države uz delove teksta koji ukazuju i na Hrvate: „isti kao Hrvati“, „Belgijanci prevazišli druge sponzore nakaždne rezolucije, većinom kolonijalne i okupatorske države kao što su na primer: Hrvatska, Ruanda, Turska, Velika Britanija pa čak i rame uz rame sa Nemačkom“.¹⁹⁷ Dnevni list „Informer“ preneo je i vest koja se pojavila na hrvatskom portalu „Telegram“ povodom dolaska kineskog predsednika u Beograd: „Vučić dobiva kinesko oružje i podršku za agresivnu politiku prema susjedima“, uz naslov „Zagreb lažima na Srbiju: Vučić dobija naoružanje“ i manjeg naslova iznad „Hrvati u panici zbog posete kineskog predsednika našoj zemlji“. Naslov i tekst se prostiru na dve strane i deluju senzacionalistički, a sam tekst sadrži mišljenje analitičara da Hrvatskoj smeta jaka Srbija i da se takve objave mogu okarakterisati kao „ratnohuškačke“.¹⁹⁸ Portal „Srpski telegraf“ istakao je i informaciju čiji naslov ne odgovara samom sadržaju teksta. Naime, naslov glasi „Hrvati pukli od muke – dve trećine putnika leti Er Srbijom“ uz fotografiju premijera Hrvatske i izdvojen tekst „Može samo da zavidi“. Ipak, sam tekst ne odgovara naslovu, odnosno upoređuje broj putnika u prvom delu godine između Er Srbije i Kroatije erlajns, ali ne sadrži stavove hrvatskih vlasti ni njihove komentare po ovom pitanju.¹⁹⁹ I dnevni list „Kurir“ je objavio senzacionalistički naslov „Genocid – klani, davljeni, kuvani, drani, silovani, mučeni i živi sahranjivani“ i fotografije dece a koji se odnosi na žrtve Jasenovca. Ipak, sam tekst prenosi reči premijera Srbije povodom obeležavanja Jasenovca uz reči da „narod koji je prošao kroz takve zločine ne može biti narod dželata, već narod žrtva“.²⁰⁰

Tokom perioda praćenja izveštavanja, veliki broj tekstova odnosio se i na Albance, kao i na Aljbina Kurtija. Na primer, u dnevnom listu „Informer“ se u periodu izveštavanja samo u 6 dnevnih izdanja nisu našli tekstovi koji se odnose ili na Kurtija ili na neki tekst o Albancima, dok su sva ostala izdanja sadržala senzacionalističke naslove i problematične tekstove. Tekstovi su sadržali izraze u kojima se policija na Kosovu naziva „teroristička koordinacija“, „Kurtijevi banditi“, „upad šiptarskih kriminalaca“, „balkanski piroman Aljbin Kurti želi rat i stradanje srpskog naroda“,²⁰¹ „Kurtijevi lopovi, teroristi, lažni policajci...“.²⁰² Zanimljiv je i tekst koji se odnosio na dečju predstavu izvedenu na Univerzitetu Harvard, uz koji se nalazi fotografija učesnika predstave sa istaknutom kartom „Velike Albanije“. Sam tekst je napisan senzacionalistički, uz naslov koji ne odgovara tekstu „Zapad hoće novi rat na Balkanu“, „Velika Albanija na Harvardu i svi čute“ uz korišćenje govora mržnje: „zločinački šiptarski poduhvat“, „deca iz Albanije izvela su zlokobnu predstavu“, „zamisli šiptarskih ekstremista“ „niko od zapadnih moćnika nije reagovao povodom ovog skandala“, „reklo bi se da zapadni moćnici podržavaju ovaj suludan i opasan šiptarski projekat, koji bi vrlo lako mogao da izazove ozbiljne sukobe na Balkanu“.²⁰³ Takođe, u dnevnom listu „Alo“ objavljen je tekst albanskih medija u Švajcarskoj povodom dolaska Novaka Đokovića na turnir uz naslov „Hajka šiptara, spremaju Novaku pakleni doček“. Sam tekst prenosi objavu medija koji sadrži govor mržnje prema srpskom teniseru, uz senzacionalističke opise.²⁰⁴ U dnevnom listu „Srpski telegraf“ je uz jedan primerak uključen i dodatak koji se odnosi na „Tajne akcije protiv OVK, srpske operacije o kojima NATO i Albanci ne govore“ uz fotografije žrtava sa bojišta.²⁰⁵ „Srpski telegraf“ objavio je i tekst uz naslov „Albancu presudio otac devojčice koju je silovao“. Sam tekst govori o zločinu koji se desio u Grčkoj, što se ne može zaključiti iz samog naslova, ali tekst nije senzacionalistički napisan.²⁰⁶

Par tekstova odnosilo se i na Crnu Goru nakon glasanja povodom usvajanja rezolucije o Srebrenici uz naslov: „Crna Gora odigrala ulogu trojanskog konja protiv Srbije“. Tekst upućuje na to da je Crna Gora „odigrala jednu od najprljavijih igara protiv Srbije“ uz navode u samom tekstu da su Crnogorci „marionete“, da su „poslušili interesima zapadnih gazda“.²⁰⁷ Takođe, dnevni list „Srpski telegraf“ objavio je specijalni dodatak uz naslov „Vera i nevera: ko je izdao Srbiju u UN, a ko se pokazao kao pravi prijatelj“, uz senzacionalistički naslov „Crn ti obraz Crna Goro“ koji se proteže na dve strane i tekst iznad „Najveću izdaju na glasanju u Generalnoj skupštini UN Srbija doživela od braće najrođenije“.²⁰⁸ Tekst ne sadrži govor mržnje, ali izražava negativan stav prema Crnog

197 *Srpski telegraf*, 7. maj, str. 14.

198 *Informer*, 8. maj, str. 4-5.

199 *Srpski telegraf*, 9. maj, str. 6-7.

200 *Kurir*, 13. maj, naslovna, str. 2-3.

201 *Informer*, 21. maj, str. 4-5.

202 *Informer*, 22. maj, str. 4-5.

203 *Informer*, 16. maj, str. 5.

204 *Alo*, 19. maj, str. 32.

205 *Srpski telegraf*, 19. maj, str. 10-11.

206 *Srpski telegraf*, 26. maj, str. 9.

207 *Alo*, 23. maj, str. 2.

208 *Srpski telegraf*, 26. maj, specijalni dodatak, str. 8-9.

Gori i podstiče na negativan odnos i stvaranje socijalne distance navođenjem tri velike izdaje od strane Crne Gore: razbijanje SCG, priznanje Kosova, kao i napad na SPC²⁰⁹.

Nekoliko tekstova odnosilo se i na Bošnjake/muslimane. Naime, dnevni list „Alo“ sadržao je 4 teksta koji se odnose na pomenutu grupu. Prvi tekst sadržao je naslov koji glasi „U BiH proslavljaju ubijanje dece iz JNA, a Srbe nazivaju genocidnim!“, koji sadrži komentare u samom tekstu „Kakvo licemerje i neljudskost! Baš u danima kada je cela BiH na nogama snažno navijajući za usvajanje sramne rezolucije u UN o genocidu u Srebrenici koji su navodno počinili Srbi, na Bačvanskoj Malti u Tuzli služi se pomen i pale sveće golobradim mladićima, poginulim pripadnicima JNA koji su streljani pre 32 godine u mučnom napadu muslimanskih snaga dok su se, po prethodnom dogovoru, mirno povlačili iz tuzlanske kasarne“.²¹⁰ Drugi tekst našao se na naslovnoj strani i uključio je 12 strana sa senzacionalističkim naslovima, uz uznemirujuće fotografije i uz navođenje imena stradalih. Naslovna strana glasi „Zločin bez kazne-zašto se o ovome ne priča u UN“ i odnosi se na srpske žrtve Srebrenice u periodu od 1992-1995.²¹¹ Treći tekst odnosi se na žrtve u logoru „Čelebići“ sa fotografijama stradalih,²¹² dok se četvrti odnosi na senzacionalistički naslov „Sramno, sarajevska influencerska podržala rezoluciju u Srebrenici, razbesnela javnost“, uz prenošenje komentara sa društvenih mreža koje glase: „sramotno je šta se sve dopušta“ „zabranite joj ulazak u Srbiju“ „Sramota“ „bravo za domaće influencerske koji konačno ne ćute na teme koje su udarne“ „mislim da više neće reklamirati srpske brendove“.²¹³ Dnevni list „Informer“ takođe je objavio jedan tekst uz naslov „Strašan napad u Sarajevu u Bosni i Hercegovini“, uz izjavu majke koja tvrdi da su huligani napali njenog sina zbog nacionalne netrpeljivosti uz komentare „skidaj tu četničku majicu“ i objašnjenje da je dečak imao majicu „Delije sever“. Majka je istakla komentar: „tek sada sam postala svesna s kim živimo.“²¹⁴ Pomenuti tekstovi ukazuju da se prema muslimanima u Bosni i Hercegovini takođe stvara negativan stav koji podstiče na mržnju prema određenom narodu, kao što se može videti i u prethodnim primerima izveštavanja.

Istovremeno, važno je spomenuti da su se samo 2 teksta odnosila na afirmativno izveštavanje prema određenim etničkim grupama. Naime, dnevni list „Alo“ je objavio afirmativni tekst o porodici koja slavi hrišćanske i muslimanske praznike uz naslov „Merima farba najlepša jaja za Uskrs“. Sam tekst govori o njihovom braku, i životnoj priči Merime, Bošnjakinje koja se udala za Srbina. Tekst takođe sadrži i izdvojen deo uz naslov da je Merima „Jedina molerka u Beogradu“. Tekst je afirmativan i koristi rodno senzitivni jezik.²¹⁵ Dnevni list „Blic“ preneo je intervju sa muftijom Jusufspahićem uz naslov „Niko neće pomiriti Srbe i Bošnjake osim nas samih“ usled izjave muftije uoči glasanja u UN da „srpski narod nije genocidan i da Srbija to ne zaslužuje“.²¹⁶ Tekst govori o uticaju rezolucije i mogućnosti pomirenja između naroda i afirmativno je napisan.

1.2. Medijsko izveštavanje prema ženama

Tokom perioda praćenja, može se uočiti da su svi dnevni listovi senzacionalistički izveštavali o nasilju u porodici, femicidu i rodno zasnovanom nasilju. Svaki dnevni list je tokom perioda praćenja objavio između 4 do 6 tekstova koji se odnose na ove teme, uz fotografije, senzacionalističke naslove, i uznemirujuće fotografije sa detaljnim opisima iz istrage, uz navođenje informacija koje ukazuju na identitet žrtve, identitet članova porodice i stradalih lica. Fotografije dece su uvek često zamagljene, dok fotografije žene i supruga nisu. Imena učinilaca krivičnih dela su obično navedena, sa inicijalima ostalih članova porodice. Ipak, uz sve informacije može se zaključiti o kojoj se porodici radi, posebno kada su u pitanju manja mesta iz kojih su porodice. Tekstovi u dnevničkim listovima su se mahom odnosili na slične događaje uz sličan način izveštavanja. Naslovi su glasili: „Alma sreća muža s ljubavnicom, pa skočila sa decom u smrt“²¹⁷, „Monstrum ubio ženu i decu sekirom, pa skočio sa zgrade“ uz opis u tekstu „izmasakrirao suprugu i njihove mališane, otac iz pakla je radio u Nemačkoj a u Bosnu je došao na odmor!“, „Užas“²¹⁸, „Monstruozno zlostavljanje devojčice u Pančevu; silovao devojčicu i

209 Isto.

210 Alo, 16. maj, str. 4-6.

211 Alo, 19. maj, naslovna strana i Alo specijal str. 11-22.

212 Alo, 26. maj, str. 3.

213 Alo, 26. maj, str. 20-21.

214 Informer, 25-26. maj, str. 11

215 Alo, 4-6. maj, str. 26-27.

216 Blic, 26. maj, str. 2-3.

217 Alo, 8. maj, str. 10.

218 Alo, 22. maj, str. 9.

držao je kao robinju.²¹⁹ . Problematičan je i način prenošenja tragedija u kome su partneri ubili svoje partnerke ili koje se odnosilo na porodično nasilje: „Vratio se iz Nemačke da pobije ženu i dvoje dece“, uz navođenje imena i prezimena, detalja iz privatnog života porodice, uz porodične fotografije.²²⁰ Dnevni list Kurir takođe je senzacionalistički prenosio informacije o nasilju: „Užas, pobjegao iz kućnog pritvora i udarcima sekirom pokušao da ubije bivšu partnerku?!“, uz fotografiju sa društvenih mreža na kojoj nasilnik pozira sa podignutim pesnicama.²²¹ Dnevni list „Informer“ takođe je na sličan način izveštavao o vestima koje se tiču porodičnog nasilja, uz senzacionalističke naslove: „Psiho sekirom razbio glavu bivšoj supruzi“, uz detaljan opis nasilja iz istrage, navođenje imena i inicijala prezimena osumnjičenog i inicijale i broj godina žrtve, kao i naziva sela iz kojih dolaze.²²² Još dva teksta o nasilju našla su se u istom broju dnevnog lista „Informer“ pod naslovima: „Stravično porodično nasilje u Kruševcu - Legao pored ćerke, hteo da je oblubi“, u tekstu se navode inicijali i godine ćerke uz detaljne opise iz istrage; kao i naslov „Užasno zlostavljanje u Leštanima kod Beograda Mladić (23) pretukao i silovao staricu (96)“, uz tekst sa opisima delova iz istrage u kojem su navedeni inicijali i godine učinioca i žrtve, dok se u samom tekstu nalaze opisi „zverski je silovao“, „nesrećnu i izmučenu staricu je pronašao unuk“, „kad je završio sa užasnom torturom...“ „jezivo zlostavljanje“ uz izdvojena još 3 slična slučaja iz 2013 godine, 2018, i 2023. godine u kojima su mladići silovali starije žene uz navođenje opisa i inicijala.²²³

Problematicni su i naslovi tekstova koji se odnose na poznate ličnosti, a govore o nasilju: „Milica: Naviknuta sam da me šamaraju i udaraju“, tekst o izjavi pevačice koja otvoreno govori o nasilju koje je doživljavala od partnera.²²⁴ Tekstovi o nasilju koji se desio između partnera u rijaliti programu veoma često sadrže neprimerene fotografije, kao i citiranja učesnika uz uvredljive komentare i psovke.²²⁵ Problematican naslov odnosi se i na tekst u kome se ističe da je bivša učesnica rijalitija objavila fotografije tokom nasilja koje je doživljavala od svog muža, nakon čega ga je prijavila policiji: „Tara šalje oca svog deteta u zatvor“.²²⁶ Takođe, u dnevnom listu „Srpski telegraf“ postoji posebno izdvojen deo o dešavanjima u rijaliti programima, uz naročito istaknute uvredljive naslove i komentare koji su lako vidljivi i generišu nasilje: „Nije te k***nuo ko te nije pitao!, Ista si d**!ja ko tvoja keva!“²²⁷ „Ti si blam Balkana, idi kuvaj Janjušu“ „Trudnu si me drogirao i tukao.“²²⁸

Uočavaju se i problematične objave koje se odnose na to kako su žene predstavljene u javnosti. U nekoliko tekstova sportistkinje su predstavljene sa akcentom na njihov fizički izgled: tekstovi o nemačkoj atletičarki Aliko Šmit, fudbalskoj sudiji Klaudiji Romani, teniserki Kamili Đorđi, kao i teniserki Arini Sabalenki. Dva teksta našla su se u dnevnom listu „Srpski telegraf“, dva u „Kuriru“ i jedan u „Alo“. Tekst je naslovljen: „Samo za muške oči, Alika u Parizu“ i prenosi informaciju da će nemačka atletičarka učestvovati na olimpijskim igrama u Parizu. Ipak, istaknut je broj njenih pratilaca na instagramu, u tekstu je nazvana „seksi atletičarka“ uz fotografiju preko cele strane u kupaćem kostimu.²²⁹ Iako tekst govori i o njenim rezultatima, prvenstveno se ističe njen fizički izgled. Još jedan tekst odnosio se na pomenutu atletičarku čiji naslov može uputiti na drugačiji zaključak od onog koji se nalazi u samom tekstu: „Seksi Alika: ko će da me uštine?“ uz tekst koji prevashodno ističe seksipilnost atletičarke, ali i govori o premijeri filma i njenoj izjavi „Vil Smit i Martin Lorens su potpisali moj dres. Može li neko da me uštine?“.²³⁰ Drugi tekst odnosio se na vest o izgledu voditeljke na košarkaškoj utakmici četvrtine finala Evrolige. Naslov glasi: „Pusti priču, vidi telo“, uz fotografije voditeljke preko cele strane, najpre u kupaćem kostimu, ali i sa utakmice. Sam tekst govori o rezultatima utakmice, ali i o izgledu voditeljke uz navode „atraktivna grčka voditeljka bila je u centru pažnje“, „dominirala je...u beloj haljini i crvenim cipelama“, dok se na kraju ističe i njeno obrazovanje, kao i činjenica da ima završena dva master programa.²³¹ Slični tekstovi odnose se i na ostale tri priče uz komentare fizičkog izgleda, sa akcentom na broj pratilaca na društvenim mrežama i izazovne fotografije sa društvenih mreža.²³²

219 *Informer*, 7. maj, str. 11.

220 *Srpski telegraf*, 22. maj, str. 13.

221 *Kurir*, 14. maj, str. 12.

222 *Informer*, 14. maj, str. 9.

223 *Informer*, 14. maj, str. 10-11.

224 *Alo*, 10. maj, str. 19.

225 *Alo*, 10. maj, str. 20.

226 *Srpski telegraf*, 10. maj, str. 19.

227 *Srpski telegraf*, 16. maj, str. 18.

228 *Srpski telegraf*, 22. maj, str. 16-17.

229 *Alo*, 8. maj, str. 32.

230 *Alo*, 31. maj, str. 32.

231 *Srpski telegraf*, 10. maj, str. 32.

232 *Srpski telegraf*, 13. maj, str. 32, *Kurir*, 14. maj str. 32, i 22. maj, str. 32.

Na osnovu praćenja izveštavanja može se uočiti i određeni broj tekstova koji promovišu materijalne vrednosti i nameću standarde lepote ženama, uz izveštavanje o poznatim ličnostima i aktuelnim trendovima, uz naslove: „Podmlađujem se jedino botoksom i hijaluronom,²³³ „Karleuša prošetala na sebi 77.000e²³⁴, Ugradila „petice“, operisala uši i izbelila kožu!, „izvadila 1000 kubika silikona“ „čuva stare silikone na ormaru,²³⁵. Jedan tekst odnosio se i na predstavljanje trendova među tinejdžerkama uz naslov: „Čerkama poklonili silikone za maturu“, uz deo iznad naslova „Užas roditelji ispunjavaju bizarne zahteve,²³⁶ dok se u tekstu navodi izjava majke tinejdžerke koja govori o aktuelnom trendu, kao i plastičnih hirurga koji ističu da su roditelji spremni da izdvoje 250-3500e za ulepšavanje svojih ćerki, kao i da su svi termini pred mature popunjeni.²³⁷

Retki su primeri u kojima se o rodno zasnovanom nasilju izveštava afirmativno i edukativno. U dnevnom listu „Blic“ napisan je tekst koji se odnosi na pitanje nasilja nad ženama koji imaju za cilj da podignu svest o pitanju femicida u Srbiji. Tekst se odnosi na ispovest štićenice sigurne kuće za Blic TV o nasilju koje je pretrpela od muža uz naslov: „Tukao me je kablom, vukao za kosu i šutirao na podu“. Tekst sadrži opis nasilja bez navođenja informacija koje bi ukazale na identitet žrtve. Tekst takođe obrađuje i temu femicida u periodu od 2011-2023. godine uz navode advokaticke i članice Autonomnog ženskog centra, Vanje Macanović o memorijalu koje će objediniti 406 slučajeva femicida.²³⁸ Pored ovog teksta, „Blic“ je preneo i intervju sa glumicom Mirjanom Karanović koja je otvoreno govorila o pritiscima društva na žene u pogledu roditeljstva uz naslov: „Nisi manje vredna ako ne rađaš decu“. ²³⁹

1.3. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na pripadnike LGBTI+ populacije

U periodu praćenja izveštavanja veliku pažnju privuklo je muzičko takmičenje Evrovizija. Posebna pažnja bila je posvećena i predstavnicima koji su se otvoreno afirmisali kao pripadnici LGBTI+ populacije, kao i osobama koje se identifikuju kao nebinarne osobe. Imajući u vidu da je i švajcarski predstavnik, a ujedno i pobjednik Evrovizije, istakao da je nebinarna osoba, veliki broj tekstova odnosio se upravo na ovu vest. Tekst u dnevnom listu „Informer“ bio je naslovljen sa „Nebinarnan Nemo iz Švajcarske odneo pobjedu na 68. Evroviziji“, uz manji naslov iznad „Skandal, završena još jedna parada šunda, kiča, bluda i nemorala“. Sam tekst sadrži deo „Evrovizija nije prošla bez skandala, šunda, kiča i nemorala, kako na velelepnoj sceni u Malmeu tako i van nje.“ U tekstu se komentarisalo da su nastupi pojedinih predstavnika, kao i scenografija koja ih je pratila, pre ličili na bordele, sajentološke obrede, cirkuške predstave, a malo se ko mogao pohvaliti dobrom pesmom i pristojnim nastupom. Ipak, ostatak teksta nije sadržao govor mržnje, kao ni uvredljiv sadržaj koji se direktno odnosi na nebinarne osobe. Ipak u delu ispod teksta istaknuti su komentari poznatih ličnosti koji su sadržali govor mržnje: Stefan Karić: „dečaci se oblače kao devojčice, a devojčice kao muškarci! Užas, bolest, sekta, isterivanje đavola“, Veljko Ražnatović: „Ovo je pakao na zemlji, epicentar satanizma i glavno okupljanje najvećih degenerika, bolesnika i homosa.“²⁴⁰ Istog dana, tekst je objavio i „Srpski telegraf“ koji je uz već pomenute komentare poznatih ličnosti preneo i dodatne komentare Veljka Ražnatovića: „Preci nam se prevrću u grobu“, „Najtužnija stvar Eurogevizije je što mi glupi Srbi hoćemo u ovu Evropu.“²⁴¹ U dnevnom listu „Kurir“ jedan tekst sadržao je naslov „Evrovizija je za neke Sodoma i Gomora-pokazuje nam u kom smeru je svet iskoračio“ koji nije senzacionalistički, ali moglo bi se zaključiti da će sadržati negativne komentare povodom Evrovizije. Međutim, sam tekst prenosi intervju sa Oliverom Kovačević, urednicom i supervizorkom Evrovizije u Srbiji koja ističe svoj stav „da je izuzetno važno da smo mi na tom takmičenju“, „nekome je to Sodoma i Gomora, ali ja mislim da je to prirodno i demokratski“, komentar za pobjednika „jako mi se dopao...Nemo je pokazao virtuoznost u pevanju.“²⁴² Tekst ne sadrži govor mržnje i afirmativno je napisan.

Zabeležen je i neprimeren tekst koji sadrži govor mržnje prema LGBTI+ populaciji, a objavljen je u dnevnom listu „Alo“ koji je prenosio sukob između učesnica rijaliti programa. Učesnice su u istopolnoj vezi, a tekst se

233 *Informer*, 28. maj, str. 18.

234 *Informer*, 29. maj, str. 17.

235 *Informer*, 20. maj, str. 18-19.

236 *Informer*, 27. maj, str. 14-15.

237 *Isto*.

238 *Blic*, 20. maj, str. 13.

239 *Blic*, 23. maj, str. 20-21.

240 *Informer*, 13. maj, str. 18-19.

241 *Srpski telegraf*, 13. maj, str. 17.

242 *Kurir*, 18. maj, naslovna strana, str. 18.

odnosio na sukob sa njihovim porodicama uz naslov „Lezbačo, prijaviću te policiji!“ i neprimerene komentare koji sadrže govor mržnje „Evo kako mi lezbejčina pretili, svakako će biti prijavljeno“, „...jedna lezbejčina piše sa lažnog profila“.²⁴³ Tekst je senzacionalistički napisan, uz prenošenje neprimerenih komentara između učesnica rijalitija, u kome dolazi do vređanja na osnovu seksualnog opredeljenja.

Pored pomenutih tekstova, dnevni list „Blic“ objavio je svega 2 afirmativna teksta koja su se odnosila na nebinarne osobe. Jedan tekst odnosio se na pobjednika Evrovizije sa rečenicom „Nemo, koji se inače deklarira kao nebinarna osoba, imao je upečatljiv nastup kao i celokupan stajling“.²⁴⁴ Sam tekst nije sadržao govor mržnje prema nebinarnim osobama. Pored toga, u periodu praćenja izveštavanja „Blic“ je objavio i intervju sa Valerianom, osobom koja se deklarira kao nebinarna osoba. Naslov je glasio „Valeriana svakodnevno maltretiraju jer je nebinarna osoba“ i preneo je priču položaja nebinarnih osoba u Srbiji, kao i komentare predstavnika iz organizacije „Da se zna“ koja pruža pomoć i podršku pripadnicima LGBTI+ populacije.²⁴⁵ Dnevni list „Blic“ objavio je još jedan tekst koji je afirmativan prema LGBTI+ populaciji, a koji je naslovljen „Biti gej više nije tabu tema, budite svoji“, uz intervju pisca o knjizi „Stan u Tiršovoj“ Živojina D. Panajotovića koja govori o ljubavi između dva muškarca.²⁴⁶ Autor knjige ističe u intervjuu „na homoseksualce mora da se gleda kao na sve ostale ljude, ovo je 21. vek, 2024. godina, više nema mesta negativnom mišljenju na tu temu“, kao i „mladim ljudima, bilo da su gej ili strejt, savetujem da budu svoji, pristojni, da se trude i bore za svoja prava“.²⁴⁷

1.4. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na izbeglice/migrante

Tokom perioda praćenja izveštavanja 5 dnevnih listova, samo 2 teksta su odnosila na izbeglice/migrante. Tekst koji afirmativno izveštava o etničkim grupama objavio je dnevni list „Kurir“ uz naslov „Neobična sudbina“ i govori o ženi iz plemena Zulu koja se sa porodicom najpre doselila u Beograd, a seli se u selo Mali Crnić. Tekst je afirmativno napisan i govori o njenom putu, kao i njenoj integraciji u Srbiji i divnom iskustvu sa ljudima.²⁴⁸ Takođe, još jedan tekst je objavljen u dnevnom listu „Kurir“. Tekst je afirmativno napisan i prenosi životnu priču izbeglice iz Avganistana i članova njegove porodice koji su utočište našli u Srbiji.²⁴⁹

Istovremeno, dva teksta odnosila su se isti slučaj krijumčarenja migranata. Prvi tekst u listu „Srpski telegraf“ je naslovljen „Migranti spakovali u komore auto-prikolice“, uz deo iznad „Otkriven neverovatan pokušaj šverca ljudi“ i fotografije osoba sa mesta uviđaja. Iako je sam tekst korektan, naslov je senzacionalistički napisan, dok su se lica oslovljavala sa „ilegalni migranti“.²⁵⁰ Drugi tekst se odnosio na istu vest, u dnevnom listu „Blic“ sa naslovom „krio migrante u auto-prikolici“, uz fotografiju sa zamagljenim licima. Sam tekst je korektan osim dela rečenice „sprečili neverovatan pokušaj krijumčarenja ilegalnih migranata“²⁵¹ i „oči u oči sa monstrumom koji je pobio decu.“²⁵²

1.5. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na osobe sa invaliditetom

Tokom perioda praćenja izveštavanja u pet dnevnih listova, uočen je samo jedan tekst u dnevnom listu „Blic“ koji se odnosio na osobe sa invaliditetom.²⁵³ Tekst je afirmativno napisan i prenosi vest o razvoju aplikacije čija je ideja da pomogne osobama sa invaliditetom time što će okupiti kompanije u Srbiji, lokalne i nacionalne institucije i udruženja. Cilj je da se pruži jedinstvena baza pristupačnih lokacija čime će se osobama sa invaliditetom omogućiti lakše informisanje, ali i da se podstaknu kompanije na društveno odgovorni angažman.

243 Alo, 13. maj, str. 17.

244 Blic, 12. maj, str. 22-23.

245 Blic, 15. maj, str. 12.

246 Blic, 18. maj, str. 22.

247 Isto.

248 Kurir, 15. maj, str. 8.

249 Kurir, 21. maj, str. 10.

250 Srpski telegraf, 15. maj, str. 11.

251 Blic, 15. maj, str. 16.

252 Blic, 23. maj, str. 16-17.

253 Blic, 26. maj, str. 13.

1.6. Medijsko izveštavanje koje se odnosi na Rome

Tokom perioda praćenja izveštavanja nije bilo tekstova koji su se odnosili na Rome.

1.7. Izveštavanje o deci

Svi dnevni listovi izveštavaju o tragedijama, nasilju i aktuelnim suđenjima na senzacionalistički način uz dodavanje uznemirujućih fotografija sa mesta događaja, dodavanje komentara sa društvenih mreža, detaljne opise zločina iz istrage, kao i navođenje informacija koji ukazuju na identitet žrtava. Koriste se reči: „užas“, „strašno“, „monstruozno“, „zverski nasrnuo“, „potresno“, „jezivo nasilje“, „brutalno“, „stravični porodični masakr“ koje su obično i izdvojene velikim slovima i upadljivim bojama. Može se uočiti i da se ponavljaju objave povodom porodičnih tragedija, kao i da se iz broja u broj dodaju informacije o samoj porodici. Može se uočiti i povećan broj izveštavanja o krivičnim delima učinjenim od strane mladih, kao i nasilje od strane učenika, kako prema drugim učenicima, tako i prema nastavnicima. Vesti su se odnosile na pretučenog profesora od strane učenika uz naslove: „Bivši učenik uleteo u učionicu i profesoru razbio lobanju“²⁵⁴, i „dečak zverski pretukao profesora.“²⁵⁵ Takođe, jedan naslov odnosio se i na nasilje u školi: „Trojica petaka na času fizičkog pokušala da siluju devojčicu (11) ubadali je šestarom i lenjirima“²⁵⁶ „Sin zverski izbo majku i oca.“²⁵⁷ Pomenuti tekstovi sadrže detaljne opise, uz fotografije i senzacionalističke naslove. Još jedan tekst u dnevnom listu „Blic“ bio je naslovljen „Prvaka tukao i šutirao duplo stariji učenik“, uz izdvojenu izjavu majke „u školi su suprugu i meni rekli da moramo da čeličimo dete jer je nasilje svakodnevnica“. Sam tekst ne sadrži senzacionalistički govor i afirmativno izveštava o problemu sa kojim se roditelji susreću, kao i nedostatak reakcije škole u Sremskim Karlovcima.²⁵⁸ Isto tako, izveštavanje koje se odnosilo na aktuelna suđenja sadržalo je fotografije ispred suda, komentare sa suđenja i pitanja advokata, kao i senzacionalističke naslove koji se protežu u više brojeva. Suđenja koja su bila aktuelna odnose se na suđenje za zločin u Ribnikaru i Malom Orašju, suđenje Miki Aleksiću kao i istraga o slučaju Danke. U prva dva slučaja, korišćeni su izrazi suđenje „malom monstrumu“²⁵⁹ „izjave majke monstruma“²⁶⁰, kao i „haos na pripremnom ročištu“, „roditelji žrtava nasrnuli na monstruma“²⁶¹. Objavljene su i fotografije roditelja ispred suđenja sa dramatičnim porukama njihovih izjava i tekstova koji ne predstavljaju izveštavanje u skladu sa etičkim standardima koji uvažavaju oštećene u postupku.

2. Nedeljnici

Nedeljnik je u periodu praćenja objavio navedene brojeve: 09. maj (br. 643), 16. maj 2024 (br. 644), 23. maj 2024. (br. 645), 30. maj (br.646). Ekspres je objavio četiri broja: od 10. maja (br. 419), od 17. maja (br. 420), od 24. maja (br. 421) i od 31. maja (br. 422). Konačno, Pečat je objavio sledeće brojeve: br. 809 od 10. maja, 810 od 17. maja, br. 811 od 24. maja i br. 812 od 31. maja.

2.1. "Nedeljnik"

Tokom izveštajnog perioda, "Nedeljnik" je sadržao dosta analitičkih i kritičkih tekstova, u kojima se prepliću različite teme poput Putinove agresije na Ukrajinu, odbijanje primirja u Gazi, zabave sa dvojicom osamdesetogodišnjaka u SAD (Tramp i Bajden). Komentarišu se i turneja Si Đipinga, odbijanje Vučića i Orbana da vide promenu vremena, te uloga Srbije kao ruskog i kineskog korisnog idiota. Ipak, balans u negativnom komentarisanju politike Mađarskog predsednika učinjen je tekstom o Orbanovom ekonomskom modelu, koji je visokim porezima otvorio prostor za nacionalizaciju ključnih sektora privrede i dobio podršku stanovništva. Od globalnih tema govori se i o moralnoj pobuni studenata i profesora na Kolumbiji, kao i o činjenici da je Bajden i sada i 1968. godine bio na pogrešnoj strani istorije. S druge strane, u jednom tekstu se zaključuje da su SAD i dalje najmanje loša imperija, dok su Tramp i Bajden više odraz depresije i nemogućnosti da pronađu

254 Alo, 10. maj, str. 10.

255 Blic, 10. maj, str. 8-9.

256 Blic, 12. maj, naslovna.

257 Alo, 28. maj, str. 13.

258 Blic, 29. maj, str. 10.

259 Informer, 17. maj, str. 9.

260 Srpski telegraf, 16. maj, str. 10-11.

261 Informer, 24. maj, str. 6-7.

izlaz iz ćorsokaka. Piše se i o Komisiji eksperata za međunarodno pravo i glavnom tužiocu Haškog suda čija postupanja odbacuje predsednik Izraela, ali i o pokušaju atentata na slovačkog premijera i pogibiji Iranskog predsednika, kao i o izboru novog predsednika. Autor znalački govori o problematičnom sistemu vladavine prava, lošoj ekonomskoj situaciji i sve izraženijem generacijskom sukobu. U jednom tekstu predstavljeno je deset država koje su 1. maja 2004. godine postale članice EU i ostvarile privredni rast i ogromnu ekonomsku korist. Pomenuta je i Evrovizija i činjenica da se Evropa nije raspala zbog Evrovizije. Ove teme doprinose ublažavanju evroskepticizma.

Od tema koje su relevantne za politički i ekonomski položaj Srbije pisalo se o decembarskoj izbornoj krađi i izbornom inženjeringu, kao i o novoj vladi koja je po oceni autora najreakcionarnija od 2012. godine, jer je u pitanju "zavetnička" vlada u naprednjačkoj praksi. Prostor je dat i opozicionim političarima koji se nazivaju u medijima stranim plaćenicima, kao i izborima u opštini Medijana u Nišu i diskusiji o najgorem gradonačelniku u istoriji od raspada SFRJ do danas. Pisalo se i o konfuziji zbog bojkota izbora i onih koji biraju borbu. Naročito je posvećen prostor javnom mnjenju koje je još više prorusko i prokinesko, ali i "o ogađivanju Zapada" kampanjom za prijem Kosova u Savet Evrope i predlogom rezolucije o Srebrenici u Ujedinjenim nacijama. Posebno mesto je zauzeo razgovor o rezoluciji u Srebrenici koji ima za poruku da rezolucija u regionu ne odgovara značaju koji ima u globalnim razmerama i da se UN smatra za beskorisnu instituciju, koja je korumpirana, mastodontska, neefikasna i bez autoriteta. Objavljeni su i tekstovi koji sadrže analizu regionalnih odjeka rezolucije o Srebrenici i Jasenovcu i mekšeg krila prosrpskog bloka u Crnoj Gori, ali i pitanju da li će Republika Srpska proglasiti nezavisnost, a Crna Gora stvarno ući u EU. Posebno se naglašava agresivan i neadekvatan rečnik srpskih zvaničnika u Njujorku. Tenzije su dodatno ojačane ponovnim objavljivanjem intervjuja Radovana Karadžića iz decembra 2016. godine, pošto je osuđen na 40 godina zatvora zbog genocida u Srebrenici. Svega jedan tekst je posvećen proširenju EU, prvenstveno Zapadnom Balkanu i odgovorima na goruća pitanja. Takođe, jedan tekst bavi se proksi sukobom Kurtija i Vučića u Skoplju i naglašava da Severnoj Makedoniji preči destabilizacija od unutaralbanskih relacija, kao i da Makedonci iritiraju Bugarsku što pripadaju kulturno srpsko-hrvatskom govornom području.

Objavljeno je i više društveno relevantnih tekstova u kojima se polemiše o važnim temama:

- veštačkoj inteligenciji koja transformiše svet i njen značaj na svakodnevni život;
- nevidljivim stranim radnicima, odnosno Nepalcima i Filipincima koje niko ne može da nazove otmeno i moderno;
- drogiranjem analgetikom za slonove;
- nedostatkom vremena za prijatelje;
- prvoj presudi u SAD u kojoj su roditelji oglašeni krivim za krivično delo koje je izvršio njihov sin u školi, a u svetlu suđenja Vladimiru i Miljani Kecmanović o slučaju njihovog sina;
- istraživanju o osvetljavanju tegoba kod mladih i formiranju programa za veće zdravlje;
- vraćanju koncepta škole kao dobre zajednice, kako bi se predupredilo nasilje u kojem živimo;
- stvaranju fondacija za pravednije i inkluzivnije društvo u Srbiji;
- razgovoru o propasti Torlaka i nemogućnosti sprečavanja, dijagnostikovanja i lečenja bolesti, kao i proizvodnje vakcine.

Posebno je zanimljiv i sarkastičan tekst o nebinarnim osobama, ali i o misterbinarnim osobama našeg podneblja, odnosno o Draganu Markoviću Palmi, koji je rekao da Evrovizija promovise homoseksualizam i sekte i da to veoma loše utiče na našu decu i omladinu. Autor teksta je na veoma sarkastičan način pisao o ovoj javnoj ličnosti, podsećajući ga da je vernik od renomea, koji na krsnu slavu organizuje kik-boks mečeve po trgovima, vodi ljude na more u Grčku gde igraju sa njim kolo u plićaku uz harmonikaša u gaćama, da su ga neke žene optužile da ih podvodi na orgije i sl.

2.2. "Ekspres"

Za razliku od "Nedeljnika" koji je imao kritične i društveno relevantne tekstove, "Ekspresov" glavni narativ je čelično prijateljstvo između kineskog predsednika Si Đipinga i predsednika Vučića. Posebno se naglašava da Kina podržava teritorijalni integritet Srbije i njene napore da ga sačuva kada je reč o Kosovu i Metohiji, kao i da Srbija, kada se radi o Tajvanu, podržava politiku celovite Kine. Kina je posebno interesantna i važna urednicima, zbog čega se o Kini piše i o drugim temama. Na primer, o Kini se piše u kontekstu ostrvske države Antigua i Barbuda koja je postala specijalna ekonomska zona sa privilegijama mini-države, kojom upravlja nezavisni komitet.

Situacija u Rusiji je takođe od velikog interesa. Tako je naslovnica drugog broja posvećena odlasku malog cara, Šojgua jer je Putin želeo da njegovo ministarstvo odbrane bude pod civilnim rukovodstvom zbog potrebe za modernizacijom vojske. Ovo se smatra osvetom Prigožina koji je pre smrti optuživao Šojgua za korupciju i nekompetentnost u vođenju rata.

Ima i nekih afirmativnih tekstova o Nemačkoj. Na primer, jedan tekst posvećen je prestonici kulture 2025. godine, gradu Kemnic, koji je treći po veličini grad Saksonije. Takođe, tekst je posvećen i promeni pravila od 1. juna u Nemačkoj za građane Zapadnog Balkana, čiji će državljani uživati privilegovan pristup tržištu rada. Ipak, i ovaj tekst treba posmatrati u kontekstu potrebe Nemačke za novom radnom snagom i gubitka radne snage za Srbiju. Takođe, ima tekstova u kojima se o Nemačkoj, ali i drugim zapadnim zemljama piše negativno. Tako se piše o nemačkoj diplomatiji koja je danas navodno predmet podsmeha. Ilustrativan je i tekst o lažnom novinaru koji je školovan da laže, kao i o političarima, tajnim službama i visokim finansijama koji upravljaju nemačkim masovnim medijima. Posebno se kritikuje ideja da je demokratsko društvo obavezno povezano sa nacionalnom državom, dok je EU-Evropa krenula putem svoje transformacije u antidemokratsku nevladinu organizaciju. Još jedan tekst govori o novinarima kao saradnicima obaveštajne službe, koji su problem kada aktivno podržavaju političke procese ili izbornu kampanju određene političke stranke koja je suprotna opštim interesima društva. Velika Britanija se posmatra u kontekstu Škotske koja treći put planira da u narednih pet godina istupi iz Ujedinjenog Kraljevstva. Piše se i o pripremama za globalni sukob, a posebno o Velikoj Britaniji koja je poslednja u nizu država koja razmišlja o vraćanju služenja obaveznog vojnog roka. Globalna dešavanja posvećena su i atentatu na predsednika slovačke vlade, a intenzivno se piše i o nuklearnom ratu i prelasku crvene linije, kao i o jačanju desnice u Evropskom parlamentu.

Ipak, posebno se negativno piše o SAD. Tako, jedan tekst bavi se sudarom Bajdena i Trampa, odnosno izborima u novembru, gde autor postavlja pitanje kako bi kandidat koji se otvoreno kandiduje prkoseći volji birača mogao da pobedi. Piše se i o Rokfeleru i Sorošu koji oblikuju svet po ukusu SAD, zbog kojih su stvorene brojne transatlantske organizacije od Trilateralne komisije, preko Američke akademije, Američkog jevrejskog društva do Evropskog saveta za spoljnu politiku, koje uz pomoć "alfa novinara" po svetu uvode demokratiju. Ovaj tekst služi da pojasni da Soroš ima i ulogu smene režima u Srbiji, kao što je to bio slučaj sa Miloševićem. Jedan tekst govori i o Bilderberg klubu kao vladi planete, ali ga neki autori smatraju lobi organizacijom NATO-a. Posebno se ukazuje na problem lažnih vesti (fake news), izostanku novinarske kritike, odgovornosti i radoznalosti. Pritisak na glavnog tužioca međunarodnog krivičnog suda, koji se drznuo da zatraži izdavanje naloga za hapšenje izraelskog premijera zbog ratnih zločina, kao i za lidera Hamasa očitava se i u razmatranju Kongresa SAD da kazni Stalni međunarodni krivični sud i njegove rukovodioce.

Kada se radi o Srbiji i regionu, nezaobilazna tema je Rezolucija o Srebrenici potrebna za disciplinovanje Srbije, koja po oceni autora predstavlja vezivanje cele nacije za jedan period istorije, za jedan deo politika i za one kojima je presuđeno da su ratni zločinci. Ipak, on zaključuje da ova vrsta rezolucije ne može da bude presedan, da u dokumentu o Holokaustu nema kolektivne odgovornosti, ali ima saosećanja sa Jevrejima kao pouka da se tako nešto ne ponovi. Treći broj je posebno posvećen borbi Srbije protiv Rezolucije, gde se naglašava da ona neće doneti ništa dobro u regionu, osim novih podela, tenzija i nesporazuma, što je nekome očigledno i bio cilj. Naglašava se da mnoge srpske žrtve nisu dobile satisfakciju, dok njihovi krvnici žive život slobodnih građana.

O Kosovu i Albancima se piše u negativnom kontekstu, gde je naglašeno da ukoliko Kosovo ne postane članica Saveta Evrope 17. maja, za to će biti kriv isključivo jedan čovek. Već naredni broj donosi odluku Francuske i Nemačke da u ovom trenutku kažu "ne" Kosovu u Savetu Evrope što je mali ustupak Srbiji pred onim što je čeka. O Hrvatskoj se takođe piše, prvenstveno u kontekstu hrvatskih izbora. Posebno se kritikuje crnogorska vlast i vrlo eksplicitno se govori o tome da je genocid u Bosni proglašen pre utvrđenih činjenica. Ocenjuje se da je usvajanjem ove rezolucije počeo novi period u globalizaciji, kvantifikaciji i hijerarhiji zločina, a time i genocida i da se postavlja pitanje koji je genocid "minorniji" a koji "superiorniji", te da 8000 ljudi u Srebrenici ne može biti simbolički vredniji od miliona Jermena u Turskoj.

Pored velikog broja tekstova koji prenose depresivnu i negativnu sliku o Evropi i regionu, kroz prizmu napada na Srbiju, autori su obradili i više tekstova koje su društveno važne:

- tekst je posvećen incidentima sa ringišpilima, od kojih je poslednji u Kuršumlji protekao sa ugrožavanjem bezbednosti dece;
- tekst naglašava da se život sastoji od kulture, a ne samo od preživljavanja, koja podrazumeva veću podršku kulturnim manifestacijama i prepuštanje javne scene umetnicima i kreativcima;

- tekst je posvećen školama koje ne postaju mesto za učenje, obrazovanje i vaspitanje, već mesto za izbacivanje svih frustracija i poligon za nasilnike;
- tekst govori o jačanju lokalnih samouprava, uvođenju direktnog izbora gradonačelnika i jačanju pojedinaca, predsednika opština i odbornika, a ne stranaka, ali i o uvođenju regiona umesto dve autonomne pokrajine. Posebno je važno ojačati sistem koji favorizuje pojedince, a ne stranke;
- tekst se bavi značajem slikarstva koje je izmešteno i oslobođeno pravila i zakonitosti koji se odnekud nameću po svaku cenu;
- tekst govori da smo saobraćajno neobrazovana nacija, pokazujući da imamo 3 do 5 puta veću šansu da poginemo ovde nego u Švedskoj. Posebno zabrinjava podatak da je procenat vezivanja pojasa na zadnjem sedištu ispod 15%, dok je u Nemačkoj 90%, a kao jedna poželjna mera se traži ne da se osoba prinudi da se ponaša na određeni način, već da je ubediš da se tako ponaša;
- tekst se odnosi na probleme sa decom i društvom nakon velikih tragedija u Srbiji. Autor teksta ukazuje na nasilje nad profesorima, gubitkom autoriteta i strahopoštovanja, a kao jedan od problema nameće se traženje odgovornosti roditelja koji će krivično odgovarati umesto dece mlađe od 14 godina. Posebno se ukazuje na problem nasilnog društva i potrebe da javne ličnosti i političari vode računa kako se ponašaju i govore u medijima;
- autor piše da umesto individualne sreće trebalo bi se baviti zajedničkom srećom, kao i da je za dublje zadovoljstvo potrebno da postoji emocija, ljubav i empatija;
- poseban tekst posvećen je tome da je i najgore napisan zakon uticajniji od najbolje napisane knjige;
- tekst kritikuje javno mnjenje koje je anestetizirano za užase, jer nas mediji bombarduju senzacionalnim grozotama. Posebna je kritika da smo dozvolili da za mlade ulogu nastavnika i profesora preuzimaju mediji - štampari (tabloidni), elektronski (tv) ili digitalni (društvene mreže), što posebno onespokojava;
- jedan tekst upozorava da među 2000 ljudi u Srbiji koji čekaju novi organ ima i 40 dece, ali da su od početka godine urađene svega dve transplantacije;
- poseban tekst je posvećen pesniku koji nema prava da ulepšava stvarnost i treba da bude pošten svedok vremena. On ukazuje na značaj putovanja i učenja da se ceni različitost kultura i tradicija, koje su mu otvorile um i dušu. Uloga pesnika je da izrazi saosećanje sa žrtvama sukoba, da podigne svest o njihovim patnjama kako bi inspirisali druge da se angažuju u pružanju pomoći i podrške. Oni podstiču empatiju i razumevanje među ljudima.

Tekst na temu "Muškarci u letnjim haljinama" je i "promašio" svoju ulogu, te autor govori o tome da je epohalna poruka Eurosonga da svaki emancipovani muškarac sanja da bude žena. Autor smatra da nije shvatio poruke rodno senzitivnog jezika da ne postoje žene koje menstruiraju nego ljudi koji to čine jer svako ko to ne shvata je ženomrzac i nasilnik i nije normalno da mu se sviđa žena poput Ekstra Nene, nego transdžender u roze bundi i mini-suknji poput pobednika iz Švajcarske. Autor posebno naglašava: "Bez obzira na to što je distopija predvidela novo totalitarno ropstvo, ali ne i obožavanje đavola i hermafrodita, ostaje vam samo da iskreno, iz dubine duše, zavolite Velikog brata - u suprotnom, za vas nema mesta pod suncem novog sveta jer ste mizogini." Iako autor može biti sarkastičan, ovakav način pisanja o rodnoj jednakosti i tzv. "transdženderizmu" ima izrazito negativan prizvuk i može se tumačiti kao napad na rodno senzitivni jezik. Takođe, još jedan tekst govori o opasnosti rodno senzitivnog jezika. Tako se pominje da od 14. juna 2024. stupaju na snagu odredbe o ženskim profesijama u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti. Smatra se da je pravopis stvar društvenog dogovora i da nastaje na osnovu upotrebe jezika, a kada se koriste sve više ženske imenice u javnosti, to pokazuje potrebu za njihovim normiranjem i standardizacijom. Time se neće ugroziti sistem srpskog jezika, ali postoji nesigurnost kod novinara kada treba da predstavljaju žensku osobu kao redovnog profesora ili redovnu profesorku. Ovaj tekst na umereniji način piše o rodno senzitivnom jeziku i ukazuje i na neke izazove koje su u praksi neosnovane.

2.3. "Pečat"

Poslednji nedeljnik u još većoj meri posvećuje veliki prostor tekstovima koji se odnose na Kinu i Rusiju, poput istorijske posete Si Đipinga Srbiji i politike velikih evropskih zemalja prema Kini. Posebno se hvali Kina i ideja o zajedničkoj budućnosti čovečanstva koja nije plod kineske hegemonije, već izraz potrebe za mirom, stabilnošću i međusobnim poštovanjem na globalnom nivou. Kina se smatra prijateljem Srbije i ukazuje se na reči zamenika ambasadora Kine u UN Geng Šuanga, da rezolucija o Srebrenici "nije u skladu sa retorikom održavanja mira i stabilnosti u regionu". Polemiše se i o Bajdenovom trgovinskom ratu protiv Kine kako bi se suprotstavilo ponašanju stranih vlada koje na nepravičan, nerazuman i diskriminatorski način izigravaju međunarodne trgovinske sporazume i mogu imati dalekosežan politički značaj. Mađarska se takođe predstavlja kao prijatelj Srbije i naglašava da će glasati protiv rezolucije.

Rusija se isto predstavlja u pozitivnom svetlu, te na nastavak ovog teksta sledi priča o tzv. mazohističkim sankcijama, odnosno o ekonomskim sankcijama protiv Rusije koje imaju za cilj da nanesu štetu, povećaju troškove i naude ekonomskim i drugim interesima zemlje na koju se odnose, njenim zvaničnicima, preduzećima i građanima, a sve u cilju pritiska da je nateraju da promeni ponašanje u politici ili ekonomiji. Takođe, u arhivu iz 2018. godine objavljen je tekst pod nazivom "Ubijte kopile pa makar ubili i sebe!", gde se govori o rusofobiji, demonizaciji Putina i hysteriji Zapada, i tome da je on najdestruktivniji potencijal do sada, te da je daleko opasniji od Hladnog rata koji je u nekoliko navrata doveo svet do nuklearnog haosa. Jedan tekst tiče se i poglavara Ukrajinske pravoslavne crkve i tvrdnje da "agenti u mantijama" vrlo lako mogu steći poziciju lojalnih građana Ukrajine ukoliko se priklone novoj crkvenoj strukturi. Na istom tragu je i tekst o etno-političkoj samoidentifikaciji Belorusa koja je doživljavana kao sekundarna samoidentifikacija, a dat je pečat nedelje u vidu inauguracije Vladimira Putina koji je stupio na dužnost predsednika. Jedan tekst govori o odbrani i poslednjim danima specijalne vojne operacije u Ukrajini. Takođe, još jedan tekst je posvećen verziji da su Sloveni na teritoriju današnje Belorusije došli s balkanskog poluostrva, te da se radi o prapostojbini Belo-Srbiji. U još jednom tekstu spominje se "simbolička" politika jedinstva svih ruskih (i srpskih) pokolenja, koji su satkani na stradanjima za istu svrhu i sa istim - nekad jasnim, a nekad intuitivnim - hrišćanskim osećajem polaganja duše za drugoga.

I ovaj nedeljnik ima dosta tekstova koji govore o poslednjim trzajima američke imperije i kapitalizmu u svojoj terminalnoj fazi. Piše se i o Trilateralnom samitu Kine, Južne Koreje i Japana, koja predstavlja novi podsticaj kvalitetu odnosa ove tri zemlje i koje svoje odnose ne treba da žrtvuju zbog SAD. Jedna od aktuelnih tema je i demonstriranje na univerzitetskim kampusima širom SAD zbog izraelske ratne politike, borbenim operacijama izraelskih snaga u Gazi i obnovljenom prisustvu Hamasa. Jedan tekst je posvećen i Izraelu i Hamasu protiv Međunarodnog krivičnog suda, odbacujući njegovu nadležnost. Tekst se bavi i duhom vremena odnosno jedinstvom neba i čoveka i odbijanjem kolektivnog zapada da zasniva svet na međusobnom poštovanju, obostranom korisnom razvoju i međusobnom nemešanju u unutrašnje poslove. Tu je i večita tema o nevidljivoj ruci Trilaterale i paralelnim koridorima moći koji pripremaju Novi svetski poredak, a tekst je preuzet iz arhiva 2016. godine. Posebno se stvara atmosfera straha, koju je obeležio pokušaj ubistva i smrti državnika u Slovačkoj i u Iranu. Tako jedan od autora piše o političkom atentatu i o tome kako kritike i otpor brinu zapadne moćnike pošto je trend nepovoljan i širi se u mnogim zemljama. Posebno se ukazuje na to da se vodeće zapadne sile plaše pobune u EU i NATO-u, zbog čega pored političkih pritisaka aktiviraju i atentate. Autor naglašava da je Vučić primer kako se sa orkestriranom i besomučnom propagandom koja izvorno dolazi iz Prištine, Zagreba i Sarajeva, ali i od tajkuna i njihovih medija, može preterati. Autor naglašava da su mađarskom predsedniku i slovačkom predsedniku vlade crtane mete na čelu i da se atentat pripremao što najbolje svedoči žestoka propaganda za koju se zna u kojim centrima se kreira i kako se sprovodi u zemljama EU. Takođe, naredni članak bavi se atentatom na slovačkog premijera ukazujući na metod i specijalne operacije koje često vrše države angažovanjem svojih obavestajnih službi i agentura u zemlji i inostranstvu, raznih terorističkih organizacija i pojedinaca. Naredni tekst posvećen je zagonetnoj tragediji pada iranskog helikoptera i iznenadnoj smrti visokog iranskog funkcionera.

Rezolucija o Srebrenici ima značajan prostor i nekoliko objavljenih tekstova, a naročito nakon glasanja u UN, kada dospeva i na naslovnici. Poslednji broj posvećen je oklevetanom narodu usled usvajanja rezolucije o Srebrenici, na čijoj naslovnici se nalaze i rezultati glasanja: 84 za, protiv 19 i 68 uzdržano. Sam tekst počinje izvedbom poslednjeg čina predstave moćnika, dok predsednik Vučić drži srpsku zastavu u rukama. Tako autor tvrdi da je ova rezolucija neodrživ beleg na čelu srpskog naroda, da Srbija nije mogla da porazi EU i NATO, ali im je nanela veliku diplomatsku štetu i da se radi o debaklu iz koje su Srbi izašli kao pobednici. Posebno se naglašava da niko nema prava da govori o genocidu dok se ne spomene oko milion srpskih, jevrejskih i romskih stradalnika ustaškog genocida u Jasenovcu, kao i bombardovanje osiromašenim uranijumom. Drugi autor ukazuje na to da je genocid postala fluidna reč čije je značenje ispražnjeno i koja se ponavlja ili prečutkuje bez doslednosti. Potom se govori o tome ko je sve podržao rezoluciju o Srebrenici, govoreći o 14 nevladinih organizacija i njihovom sramnom oglašavanju. Ukazuje se da je njen cilj potiskivanje narativa sa Gaze i stari srpski neprijatelji kako bi oprali mračnu zločinačku prošlost. Posebno su apostrofirane Nemačka i Velika Britanija kao neprijatelji Srbije i Republike Srpske, u intenziviranim hibridnim napadima koji deluju kao priprema za oružanu agresiju.

Pored zapadnih agresora, fokus je u negativnom kontekstu i na zemljama Balkana. Pominje se da je Nemačka glavni sponzor prijema Kosova u Savet Evrope, u koji su uključeni najveći lideri, nemački novinari, lideri nevladinog sektora. Njihov cilj je da Nemci bar deo tereta genocidnog naroda zbog Holokausta prebace na

Srbe. Ova mržnja prema Nemcima pojačava se objavom teksta iz arhiva iz 2012. godine u kojem se piše da je sudbina Srba određena 1928. godine u Drezdenu, koji je uveo mržnju prema Srbima i nacrtao granice 90-ih godina prošlog veka. Feljton o Duhu vremena posvećen je i oduzimanju srpske dece, još i tokom NDH-a, a poznat je slučaj Lebensborn koji je otimao decu iz Sovjetskog Saveza, Poljske i Jugoslavije i davao ih na usvajanje nemačkim porodicama. Takođe, jedan autor ukazuje na potrebu ukidanja visokog predstavnika u BiH i aroganciji Zapada i njenim "fenomenima". Iako se naglašava da Srbija i dalje treba da nastoji da uđe u EU, nema nikakve iluzije o toj zajednici kao takvoj. Ukazuje se na različite zločine u Hrvatskoj i Srbiji koje je Nemačka učinila kao sponzor rezolucije. Zatim se piše o Hrvatima i njihovim "neviđenim zločinima" prema Srbima u Mačvi 1914. godine, a potom i tokom Drugog svetskog rata. Cilj ovog "projekta" je, po oceni autora, slamanje Srba i pritisak na region od Slovenije do Severne Makedonije.

Čak na jednoj od naslovnih strana se govori o tome da je Crna Gora potvrdila podršku Rezoluciji o Srebrenici u UN, jer tako Zapad kaže!. Ovaj tekst je elaboriran pod naslovom Balšića prokletstvo, u kojem se ukazuje na nastavak antisrpskih poteza crnogorske vlasti. Autor dalje piše o fabrikovanju crnogorske nacije, kada je sve do 1948. godine udeo Srba u stanovništvu bio preko 90%. Naredni tekst govori i o tome da bez Srba, Srpske Crkve i srpskih partija ne bi bilo ni Vlade Crne Gore koja danas najavljuje podršku zloglasnoj Rezoluciji o Srebrenici. Takođe, drugi arhiv iz 2020. godine govori o svim svađama Srbije i Crne Gore - od dinastičkih sukoba do stvaranja nove nacije i razvoja ideje o etnogenezi Crnogoraca. Konačno, u poslednjem broju sledi tekst o "Hronologiji izdaje Vlasti Crne Gore protiv Srbije i Srpske", te se ukazuje na to da je Crna Gora glasala za to da se na srpski narod stavi stigma kolektivne krivice.

Tekst je posvećen i odbrani Srpske pred Savetom bezbednosti od strane Rusije, koja je iznela teške optužbe na račun politike Zapada prema BiH, ali i bošnjačke političke elite, nazvavši Kristijana Šmita "važnim instrumentom kolonijalne politike prema BiH." Posebno je ukazao da je predsedavajući Predsedništva izgovorio bezočnu laž "da su Bošnjaci suočeni s novim genocidom," u svom obraćanju u UN-u i to bez prethodno usaglašenog konsenzusa u ovom telu. Potom se piše o tome da Srpska nudi miran razlaz Federaciji BiH, da ne prihvataju rezoluciju i da neće sprovoditi njene preporuke. S druge strane, ministar spoljnih poslova BiH nazvao je glasanje o rezoluciji "pobedom istine" i najavio slanje "protestnih nota zemljama članicama Generalne skupštine UN koje su glasale protiv usvajanja dokumenta." Podizanju tenzija doprinosi i tekst o ratu Soroša protiv Rokfelera u Srbiji oličenih u opoziciji koja se bori protiv pravednog režima, a piše se i o Radovanu Karadžiću i činjenici da je osuđen tačno 100 godina posle okončanja banjalučkog veleizdajničkog procesa kojim je Beč na optuženičku klupu stavio elitu celog srpskog naroda. U tekstu se govori o strašnim zločinima protiv Srba u Srebrenici od 1992. do 1995. godine, da bi se priznao zločin u Srebrenici, ali uz pitanje ko ga je odobrio i ko je žrtvovao zarobljene muslimane da bi NATO trupe ušle u BiH i uredile stvari po svome. Konačno, jedan od tekstova iz arhiva od 2017. govori o tome da u Srebrenici nije bilo genocida, da je bila nameštaljka i da su muslimani pribegli takvoj taktici jer su bili majstori obmane.

Jedan od tekstova posvećen je i tome da režim Aljbina Kurtija zagorčava život kosmetskih Srba, kao i da se insistira da se lažna država Kosovo primi u Savet Evrope. S druge strane, o Makedoncima se piše samo u kontekstu izbornog zemljotresa gde je vodeća opoziciona stranka VMRO-DPMNE pobedila na glasanju za parlament, dok je njena kandidatkinja izabrana za šeficu države.

O Srbima se piše u posebnom svetlu. Tako je objavljen tekst iz 2010. godine, u kojem je Patrik Beson dao intervju da su Srbi jedini politički narod na Balkanu, koji je ozbiljan, inteligentan i briljantan. Međutim, o njima se piše u smislu veličanja predsednika i patrijarhovom blagoslovu. Posebno se postavlja pitanje da li je "homogenost" naroda loša stvar i ko jedinstvo može posmatrati kao nešto negativno. Posebno se kritikuje Lidija Valtner iz dnevnika Danas jer piše sledeće: "osim ako iznenada nije doživeo versko otkrovenje, molitva predsednika Srbije pred važan put izgleda licemerno, jer tako molitvu marketinški zloupotrebljava u nastojanju da na simboličkom planu doprinese nacionalnoj homogenizaciji." Dalje se kaže da ona verovatno misli da bi bilo bolje da predsednik doprinosi "nacionalnoj heterogenizaciji", odnosno razjedinjavanju, ali onda navodno autori zaključuju da nisu stručni za to pitanje. S druge strane, u intervjuu Jovan Plamenac, protojerej, piše o tome da zapadnjački globalisti nisu zadovoljni pukim porobljavanjem srpskog naroda zbog čega odgovor mora biti tihi otpor, čiji je smisao da ljudi prepoznaju puzajuću opasnost po svoj opstanak. Takođe, još jedan autor piše o današnjoj "genocidnosti" jednog naroda koja je definisana na osnovu njegove političke pozicioniranosti u okvirima geopolitičke strukture Zapada. Autor posebno ukazuje da onaj ko se suprotstavlja postaje genocidan i nacista, makar bio žrtva nacističkog genocida.

Svega nekoliko tekstova je posvećeno kulturi, odnosno muzici i umetnosti. Dva teksta se bave otmicom dece, od podrške advokatu kome Advokatska komora pokušava da oduzme licencu za rad, a koji je došao u žižu javnosti kada je roditeljima uspeo da vrati decu otetu uz pomoć centra za rad, do toga da Srbima otimaju decu u ime njihovog navodnog boljitka i daju ih na usvajanje, "šuruju sa belosvetskim ološem, maskiranim u humanizam i renesansu." Takođe, samo jedan tekst je kritički nastojen i predstavlja priču o ekoterizmu i ekološkom katastrofom velikih razmera ukoliko se dozvoli eksploatacija rude "RioTinto". Značajan je i tekst o generaciji Z, koji je preuzet iz arhive objavljen 2019. godine, čija je glavna osobenost odbacivanje ideološkog radikalizma i brzo shvatanje različitih tehnologija koje se koriste u masovnoj propagandi. To dovodi do stvaranja dvosmislenog i opreznog odnosa mladih prema ličnostima političara, strankama ili drugim društvenim fenomenima. Konačno, jedan tekst posvećen je pitanju ko kuca na vrata nove pandemije, postavljajući pitanje u kojoj su vezi nastojanja SZO da preuzme zdravstveni suverenitet drugih država s najavama nove velike pandemije. Posebno se ukazuje da se izdaju zlokobna upozorenja o potencijalu pandemije H5N1 među ljudima, dok zdravstveni zvaničnici nude globalni sporazum o pandemiji s daleko više ovlašćenja od prethodne pandemije.

Kao i ostali nedeljnici, i ovaj ima tekstove koji negativno govore o zastupljenosti polova i rodno senzitivnom jeziku. Tako se jedan tekst odnosi na "Zeleno-levi front" koji je radio na materijalu pred istek roka i nije imao 40% granice za zastupljenost polova navodeći da će iako ne ispuni zakonsku formu pretiti blokadom izbornog procesa. U tekstu se naglašava da vladajuća koalicija, pored svih ustupaka koje je učinila prozapadnoj opoziciji, treba da im organizuje tutorstvo. Takođe, jedan autor piše o ratovima identiteta i kulturnim ratovima i zaključuje i da "Rusija polako počinje da važi za porodičnu državu koja svoje zakonodavstvo i praksu upodobljava sistemu prirodne porodice," a da je jedini uslov za ulazak Ukrajine u EU bila ratifikacija Istanbulske konvencije. Međutim, naročito je problematičan tekst o tome da "evropski put" Srbije nema alternativu, da Srbija uvodi idiotski rodni jezik među Srbe, "bez obzira na sve primedbe ljudi i institucija koje znaju o lingvistici sigurno više od naroda sakupljenih s koca i konopca i odgovorne su pred istorijom za jezik naroda kao jednog od ključnih elemenata identiteta." Ovde se ukazuje na Orbantovu deklaraciju gde se društvo posmatra kao demokratsko i slobodno, koje je za "tradicionalne porodične strukture i zaštitu dece", a protiv "vokizma i LGBTQIA+ tzv. vrednosti koje nagrizaju nacionalnu koheziju i zdrav razum." Ovakvi tekstovi izrazito su negativni i protivni su obavezama koje proističu iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

3. Portali

Tokom izveštajnog perioda nekoliko tema je generisalo raspravu na portalima.

Evrovizija 2024.

Bilo je nekoliko tekstova koji su o negodovali oko učešća Izraela na takmičenju, diskvalifikacije Holandije, a potom i samog glasanja u finalu takmičenja.

Komentari su u nekim tekstovima mahom bili i pozitivni:²⁶²

- *Realno, nasa pesma nije bila za taj format i nema veze da li nas Hrvati vole ili ne vole. Zao mi je sto njihova pesma nije osvojila prvo mesto.*
- *Hvala im i za ta 3 boda.Realno nismo bili ni za 1 bod*
- *Pa to sto smo komsije ne znaci da mora da nam se svidja pesma, ali to je izgleda pravilo na ovom eurosongu, dajte ljudi ova ramonda je dobra ali daleko od pesme koja treba da pobedi.*
- *Sinoć odmah poslije glasanja, upućen je poziv članovima žirija da podnesu sami ostavku ili će biti smenjeni od HRT, razlog je broj bodova Srbiji i 12.bodova Portugalu od koga je Hrvatska dobila veliku 0.*
- *Nasa pesma vise nije ni zaslužila ako cemo iskreno...kilavo.*
- *Zalosno je da pobednika rezira ziri a ne publika. Pa valjda je takmicenje zbog publike, publika ide na koncerte. Hrvatska publika Srbiji 12 Srbska publika Hrvatskoj 12.*
- *Zašto odmah Hrvati dali...pa i drugi su dali takvu ocenu! Tako su smatrali a vi odmah sve po politici!*
- *Glasali ljudi isto kao i vi iz žirija kad ste birali našeg predstavnika! U čemu je problem?! Mnogo su nam i dali....*

262 Blic, Hrvatski žiri Srbiji dao SAMO 3 POENA, Marija Šerifović odmah reagovala: "Saznajte mi to"12. maj, <https://www.blic.rs/zabava/hrvatski-ziri-srbiji-dao-samo-3-poena-na-evroviziji-2024-marija-serifovic-reagovala/zx454zf>.

Međutim, tekstovi o pobedniku iz Švajcarske, koji je nebinarna osoba, izazvali su dosta negativnih komentara:²⁶³

- *Tužno je sta se sve trenutno dešava na ovoj našoj Planeti.*
- *Postojao davno na selu jedan izraz, kad se izlegne pile i poraste pa nije ni petao ni kokoška: Supetlica = nebinarna*
- *Nekad se ovo smatralo problemom i lecilo kod psihijatra*
- *Zemljo, otvori se!!!*
- *A nego sta si, drvo??? Samo sto dalje od Srbije.*
- *Upravo tako. Nemo je pobedio da bi moglo da se priča o nebinarnim osobama i da nas mediji programiraju kako treba da se ponašamo i šta treba da pričamo.*
- *Sa ovakvom osobom nece ni imati kontakt, pa nema potrebe da je oslovljava na bilo koji nacin*
- *Ako vidim znak "stop", ja stanem i ne tumačim ga. Ako vidim da je neko muškarac prerušen u strašilo, opet ću ga oslovljavati prema onome što vidim. A sve te neoliberalne gluposti možete da zaboravite.*
- *psihijatrija samo*
- *Pa zovemo ih MARSOVCI. Poraz planete zemlje.*
- *Nebinarna osoba znači da ljudsko društvo ide u propast. Sve prave vrednosti nestaju a počinje da vlada nemoral, satanizam. Čovek se raščovečuje. Trba se boriti proti ovog zla koje nam nameću zapadnjaci..*
- *Teška boleština!*

Komentari na drugi tekst su takođe izrazito negativni:²⁶⁴

- *Normalno da ce u danasnoj evropi da pobedi musko sto se oblaci kao zensko itd jer to su njihove vrednosti Treba biti dobro bolestan u glavu, da pobjedis.*
 - *UKINUTI EVROVIZIJU...*
 - *Ovaj cirkus treba ukinuti. Ovo nema veze sa muzikom.*
 - *E kuku živote eto ti žalosne i bolesne Evrope.*
 - *Iz godine u godinu ovaj festival postaje parada izopacenih, neopredeljenih i nenormalnih frikova. Normalan covek ovde vise nema sta da trazi.*
 - *Ako zelimo i sami da budemo poremećeni nastaviti sa ovim iskreno glupim takmicenjem ako zelimo da se posvetimo sebi i budemo onakvi kakvi jesmo mi Srbi,gospodo iz eu ... Dovidjenja.*
 - *A šta bi rekla nauka kada bi uradili Nemov DNK?Muško,žensko,i muško i žensko?Da li to što on tvrdi postoji u ljudskoj prirodi?*
 - *Demoni sami izabrali sta im odgovara.*
- Ovo vise nije muzika vec bilbord za promociju, a skrivaju se iza lepe namere i sloboda. Strasno..*
- *Sve je jasno kao dan! Jasno je kuda svet vodi i ka cemu! Koliko je jak lobi i koliko je ovakvih ljudi na vlasti u svetu kada jacaju sve vise i vise! Uzas covecanstva!! Pre ce ovo da nas srusi Nego bilo sta drugo na svetu!*
 - *Ha ha ha, koji kreteni sacuvaj Boze.*
 - *I ovo i ovakvi ce sutra da ratuju protiv Rusije? Budimo ozbiljni*

Preko 300 komentara generisao je tekst sa portala koji je prenosio događaj podeljen po minutima:²⁶⁵

- *Koji apsurd! Bina u obliku krsta, a nikad više satanističkih nastupa, vulgarnih, bizarnih, nastranih... Evrovizija je izgubila svaki smisao*
- *promocija izopachenosti a ne lepих tonova!*
- *Nažalost pobeđuje švajcarac*
- *Mi smo Hrvatima dali 12 poena, a oni nama 3.*
- *I ne sazna jeli švajcarski predstavnik muško ili žensko*
- *Svajcarci su ovo kupili parama*

²⁶³ Blic Žena, Šta znači biti nebinarna osoba i kako ih treba oslovljavati, 13. maj, <https://zena.blic.rs/puls-poznatih/pobednik-evrovizije-je-nebinarna-osoba-sta-zapravo-to-znaci-i-kako-ih-treba/jjqwre>.

²⁶⁴ Kurir, Ko je Nemo, ovogodišnji pobednik Evrovizije? Kaže da nije NI MUŠKO NI ŽENSKO, na sceni nosio suknju i IMAO NOKTE, evo o čemu peva, 12. maj, <https://www.kurir.rs/zabava/pop-kultura/4389753/ko-je-nemo-pobednik-evrovizije-2024>.

²⁶⁵ ŠVAJCARSKA POBEDNIK EVROVIZIJE 2024! Teya Dora na 17. mestu! Bejbi Lazanju publika obožava, a evo na kom je mestu završio, 11. maj, <https://www.kurir.rs/zabava/pop-kultura/4389634/uzivo-finale-evrovizije-2024>.

Komentari su objavljeni i povodom teksta u kojem je pevač izvođača iz Švajcarske nazvao "nakazom", a onda napisao: „Nismo, niti ćemo ikada biti ovo. Ako je ovo svet, neka smo mi konzervativci". Ubrzo je stigao odgovor na društvenoj mreži "X" koji je stavljen u naslov teksta. Dakle, od svih komentar na ovu njegovu vest tekst stavlja akcenat na sledeći: -"Slobice, sve ovo je bolje od onog kokošinjca u kom si učestvovao i varao ženu na pola metara od tebe, veruj mi."²⁶⁶

Kratka vest izazvala je neke od negativnih komentara:

- *Ovaj Svajcarac i jeste nakaza !*
- *Boles bila i bićeBOLES*
- *Bravo!!! Što dalje od nas bolesna Evropo!!!*
- *Bolje i zenu da prevari sa zenom nego sa muskarcem, ili da bude OVO*
- *Sloba je u pravu ali samo pod uslovom da je zenu varao sa nekom drugom zenom a ne sa nakazom kao sto je ovaj/ova*
- *Ali dobro je rekao*
- *Sta god da je radio covek je lepo rekao.*
- *Ceo festival je bio blamaza. Propast covecanstva. Nije samo ovaj ludak. Irska, Finska sve moj do mojega. S kolca s konopca. Niko nikome ne brani da se izjasnjava kako hoce. Ali ko njima daje pravo da meni kazu sta i kako da mislim i da kazem. MARS. PONOR I PROPAST.*
- *Bez obzira na sve,ovo iz Švajcarske je bolestina. Kako ti svom normalnom detetu da objasniš ovo? Strasno. Sve gore i gore.*
- *Normalno da je patriota nema u Srbiji mesta za takve peskire...*
- *Ništa nije gore od ovog nedefinisanog stvorenja.*
- *Onaj ko je pratio reality zna Slobu. Ako laže koza ne laže rog, nebinarnost je poremećaj koji nam se nameće kao vrijednost, a te pjesmice kao umjetnost.*
- *Moglo je da bude gore od varanja zene sa drugom zenom, mogao je da vara zenu sa drugim muskacem.*
- *Sloba je upravu..Slobi jedino imaju zamerit rijaliti od pre 6 godina koji samo sebi nastetio, dok im ovi evrovizija i slicni ismijavaju veru, dizu vragove i demone, muskarci hoce da su zene, uce decu razvratnim stvarima i slicno.*
- *Nisam za balvana, ali nisam ni za ONO.*
- *Znaci vama je okey kad neko vam ismijava veru, dize vragove demone, muski hoce da su zene itd.*
- *Svaka cast Sve pohvale za Komentar na Twitter.*

Povodom pobjedničke pesme na Evroviziji na K1 organizovana je emisija povodom koje je objavljen transkript emisije koji je izazvao sledeće negativne komentare: ²⁶⁷

- *U Skandinaviji svaki drugi covek je gay, trans ili lezbejka narod skrenuo. Svi bogati i školovani ljudi su lezbo, gay ili trans u Svedskoj. Put pod noge i bezanija kod oca Arsenija iz civilizacije ljudi skrenuli nacisto ozbiljno mislim. Ako ovde zivite deca ce vam postati izopacena od malena. Nema vise normalnih i postenih sve bu.ale...*
- *Preterali ste sa promocijom nastranosti i izopacenosti. To vise nije muzicko takmicenje nego p..no film xxxx gde ne mozes decu da vodis bolesnici jedni*
- *Sta kritikujes Jovanu ti koji slepo pratis trendove modernog izopacenog sveta. Idite balavite na Svajcarca sram vas bre bilo 80 miliona pregleda za onog bolesnog. Muzika je propala ne zelim vise da slusam modernu muziku vise se ne ceni umetnost nego bolest u svetlu. Gadite mi se svi vi... Omladina je bolesna u mozak od nerada i lenjosti.*
- *Kako to odjednom niko ne zeli da bude vise musko svi vole i hoce da postanu zene? To mora da je neki trend i moda, precica do cilja. Evo musko zensko sam cudu prirode daj film, knjigu, promocija i slava. Sve te lencuge i razmazene likove terati na psihijatriju na lecenje a ne da budu zvezde muzicke. Sramota kuda ovaj bolesni svet ide!!! Muzika propala nacisto kad jedna TEYADORA sa Berklija nije zanimljiva eh tugo moja omladina glasa za frikove. Ugasite televizor ukljucite mozak!*

²⁶⁶ Sloba Radanović predstavnik Švajcarske nazvao NAKAZOM, dobio brutalan odgovor - Mreže gore, <https://www.blic.rs/zabava/slobu-radanovica-zestoko-prozvali-na-mrezama-sve-je-bolje-od-kokosinjca-u-kom-si/ncyh1jp>.

²⁶⁷ Mondo 15. maja objavio tekst pod naslovom: "HAOS U STUDIJU JOVANE JOKSIMOVIĆ: DRUŽE, GDE GOD HOĆEŠ! Pitala kako da zovemo nebinarne oosobe, izbio skandal, <https://mondo.rs/Magazin/Stil/a1926637/comments/svad-ja-u-emisiji-kod-jovane-joksimovic-zbog-nebinarnih-osoba.html>.

- *Pun mi je kufer ovih koji na svaku rečenicu krešte "vi ne razumete, vi ne znate, vi nas ugrožavate". Ako do sada i nisam imala neki stav, i nisam se time bavila, sad me sve više nerviraju. To je bre za ludnicu i kraj. Sve druge tvrdnje nisu tačne.*
- *Sve to treba vratiti na fabričko podešavanje.*
- *Kako odjednom toliko mladih zele da menjaju pol i ne zele da budu muskarci? a zene hodaju sa cigaretom u ustima ulicom, dominantne deru se i vicu i idu u teretanu i pumpaju misice. Prezir te obuzme kad sve shvatis bolesna civilizacija. Ljudi biraju zlo i poroke. Ugasite svetla mrak vlada.*
- *Cista i odavno identifikovana mentalna bolestina.*
- *Ma sve je to lepo opisano i međunarodnoj klasifikaciji bolesti.. Samo nikog ne interesuje stručno mišljenje.*
- *Al to prolazi samo u nekim zemljama na zapadu. Probaj kod nas da isfoliras tako, pa ces da vidis sta te snaslo.*

Rodno zasnovano nasilje

Vrlo često se na portalima objavljuju komentari čitalaca u kojima se na vest o rodno zasnovanom nasilju napadaju žene i nasilje relativizuje.

Povodom smrti majke i dvoje dece iz Albanije, čitaoci su ostavljali izrazito negativne komentare:²⁶⁸

- *To nije razlog da ubije toliku decu ,sve je moglo drugacije.Nije ona bila normalna kad je tako nesto uradila.*
- *Za sve krivi Muškarci šta god da žena uradi muž ili momak je kriv nikad žena a 80% žena izazove i napravi da dodje do nasilja al o tome niko ne priča ne pominje se nikad samo muž ili momak je krov a nasilje nad muškarcima se ne broi nikada.*
- *Nije problem razvod, sve ostalo je problem. Zajednicka imovina , alimentacija, vaspitanje dece, starateljstvo nad decom . A to da su zene problematicnije u vezama i brakovima nije nikakva novost.*
- *Pakosna sebicna.*
- *Nesudite muškarcima pre presude. Moja snaja svom mužu,mom bratu nije dala da se razvede, ucenjivala, psihički maltretirala, kada je presekao i podneo tužbu za razvod, iscenirala mu lažno nasilje, pozvala policiju, bio 5 dana u pritvoru u CZ-u. Sada ne želi da ode iz njegove kuće, koju je sam sagradio pre braka, razvedeni sa dvoje dece, živi sa njim,neće da ode, podneo je tužbu za iseljenje. Sutra, ne daj Bože da se nešto desi, bio bi on kriv, jer je muškarac. Mi žene smo bahate, i osladili su nam se ovi novi zakoni, gde muškarce hapse samo na reč a bez dokaza.*
- *Očigledno je želela da se mužu osveti za nešto i da pati ceo život. Nije se libila da žrtvuje sopstvenu decu, i to svo troje. Užas. Uvesti pod hitno obavezne godišnje detaljne psihijatrijske preglede, da bez toga ne može ni lična karta da se izvadi, ni granica pređe.*

Takođe, slična situacija je i sa vrlo šturim tekstovima u kojima se poznate ličnosti prijavljuju za porodično nasilje:²⁶⁹

- *Nije me mrzelo da odem na sajt Advokatske kancelarije Borović. Jasno piše da je žena advokat. Zbog čega vi onda pišete da je advokatica?*
- *E jaka vest?*
- *Odlučila da brani one, sada ovo... Mislim da je zrela za rijaliti*

Ima i više komentara u kojima čitaoci i čitateljke insistiraju da svako nasilje treba kazniti. Međutim, ima i sledećih komentara:²⁷⁰

- *Sami birate sebi partnere (partnerke) pa posle kuknjava . Samo oni znaju šta je tu istina.*
- *Tako je ali za laznu prijavu kazne da budu duplo strozije*
- *Za svadju trebaju dvoje. Zene smanjite jezik i sve ce da cveta i u kuci i van kuce. Od zena 95% svako zlo u kuci*

²⁶⁸ Kurir, Ovako je muž žene koja je skočila u reku reagovao kada su mu rekli šta se desilo, 5. maj, <https://www.kurir.rs/planeta/4387166/ovako-je-muz-zene-koja-je-sa-decom-skocila-u-reku-reagovao-kad-su-mu-rekli-sta-se-desilo-stavili-mu-lisice-zbog-optuzbi-za-nasilje>.

²⁶⁹ U Blicu je 12. maja objavljena vest da je Advokatica Irina Borojević prijavila supruga za nasilje u porodici, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/advokatica-irina-borovic-prijavila-supruga-za-nasilje-u-porodici/tmslj0l>.

²⁷⁰ Kurir, Kurir saznaje! Poznata advokatica iz Beograda prijavila muža za nasilje, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4390012/kurir-saznaje-poznata-advokatica-iz-beograda-prijavila-muza-za-nasilje-drama-u-stanu-policija-ga-odvela>.

kreće.

- *Postoji i psihicko nasilje, a žene su tu jace.*
- *Pa možda joj je to i bio cilj da ga isprovocira, sad ceda se lepo razvede, dete bez polemike pripada njoj, sve ide u njenu korist.*
- *Pa birala je.*
- *Uh što žene znaju pustiti jezičinu. Pa onda kuku lele.*

Takođe, komentari se uglavnom odnose na to da majka lažno prijavljuje nasilje i pljačka oca deteta:²⁷¹

- *Mozete da pametujete koliko hoćete, dosta prijava za nasilje su lazne, da ne kazem više od pola, ovaj zakon se ozbiljno zloupotrebljava, brakovi nam pucaju, sve polako klizi u propast a vi se ovde prepucavajte.*
- *Namešta ga da mu uzme stan. A i on budala što se ženio advokatom.*
- *Na pogrešnu se namerio.*
- *Dobro onda otac da umesto para u iznosu potrosacke korpe detetu kupi nesto ili potrosi novac na decije potrebe. Pogledaj samo skandal Nosioc porodicnih prava. Deci nista, majkama imovina pare i prava, ocevi i muskarci magarci. Zakoni rasturaju purodicne vrednosti i moral.*
- *Ma stvarno. Lupio si kao niko. Reket se ne placa detetu vec majci i za to imas dokaz kod svakog opljackanoga oca. Direktno na racun majke. Deci je vise prirodno potreban otac nego majka. Alimentacija jedinstvena po potrosackoj korpi i decu dati onome ko vise zaradjuje.*
- *Verovatno su u fazi razvoda. Kao sto advokatica savetuje svoje klijente, verovatno je uradila isto. Prijavila muza za nasilje, kako bi bolje prosla u brakorazvodnoj parnici. Verovatno je nikakav roditelj, pa joj je to jedini nacin da zadrzi decu...*
- *Dovoljno je reci da je fizicki zlostavljao i kazna odmah, bez provere, kasnije kad se utvrdi da je lagala, nema veze, koga to interesuje, idemo dalje*

Na portalima je objavljen i tekst devojke koja daje detaljne opise dugogodišnjeg maltretiranja i ljubomore, kao i objašnjenje da je pokušavala da pobegne i da je bila u sigurnoj kući nekoliko puta. Žene se u komentarima ponovo napadaju, a manji broj komentara je na strani zlostavljanih žena:²⁷²

- *Vratiti smrtnu kaznu za ovakve. Menja iskaz, muti, laže. Jedini zlostavljač je ona.*
- *Tog stpati u zatvor dozivotni. Zena rodila petoro dece i tako je maltretirati. Sud treba da je oslobodi a njega u haps dozivotni. Ljudski izrod*
- *A gde mi muskarci da se prijavimo? Zena me ponizava u braku i mora da je slusam. Zena mi Gospodarica.*
- *Zene su mafija danas. Ima da te prisili noge da joj peres svako vece a ona kad joj sve pruzis ostavi tebe dobru i uda se za drugog*
- *Druze moj zene vladaju svetom. Sva prava ti radis kao a zena te jos vara sa strane a ti je sve opremis.*
- *Podrška za sve zlostavljene žene
o Smrtna kazna za zlostavljače!*

Videti i sledeće komentare na tekst maltretiranja:²⁷³

- *A tebi je trebalo 10.godina da ga prijavis. Dobro si ti i ziva. Posle prvog samara, nema cekanja Ma ruku ne sme da podigne*
- *10 година, страшно.
Одмах пријавити!*
- *Same birate. Hocete sve neke mafijase a posle kad pocne da bije kukate.*

Kod teksta o ocu koji je pijan pretukao trogodišnju ćerkicu, koja je dobila lake telesne povrede, pojedini

271 Blic, Bivšem mužu Irine Borojević zabranjen prilazak, 13. maj, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/bivsem-muzu-advokaticе-irine-borovic-zabranjen-prilazak-prijavila-ga-zbog-nasilja-u/l81gt49>.

272 DRŽAVLJANKA SRBIJE IZBOLA MUŽA, PA DALA JEZIV ISKAZ: "Tukao me, izglednijavo i VEZAO LANCIMA, taj dan mi je bio NAJGORI U ŽIVOTU", 29. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4396977/iskaz-drzavljanke-srbije-koja-je-u-ve-likoj-gorici-izbola-muza>.

273 TUKAO ME KABLOVIMA I ŠUTIRAO PO PODU! Žrtva zlostavljanja opisala JEZIVE SCENE MALTRETIRANJA koje je trpela 10 GODINA! (VIDEO), 24. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4394840/ispovest-zrtve-zlostavljanja-tu-kao-me-kablovima-i-sutirao-po-podu>.

komentari odmah krive majku: ²⁷⁴

- *Стварно смо дотакло дно!!!! Где је мајка у овој причи...????*
- *Gde je breeeee bila majkaaaaa, komšije kad je dete plakala, pa ja bih razvalila vrata, zvala policiju, aman ljudi pomozite nemojte samo da se pravite da ništa ne čujete*
- *Doživotno uz težak rad.*
- *Zatvarajte ih sve do kraja zivota nema ovakvima popravke!*
- *Zašto Srпкиnje biraju alkose i sirovine za svoje muževe i očeve svoje dece, a nijedna neće fine i obrazovane ?*
- *Nema tu zakona taj monstrum treba u zatvor .Nema od toga nista dobit ce samo opomenu i to je to.*
- *Izvinjavam se ali sta vam znači gde je bre majka? jel bi majka prebila tog ludaka? Ovakvim je potrebna samo šifra i lečenje do kraja zivota pa nek udara o zid glavom*
- *Samo smrtna kazna!!!!*

Takođe, negativni komentari su objavljeni i povodom teksta o ubici koji je presudio emotivnoj partnerki:

- *Supruga ubice uporno ostavlja tople ljubavne poruke pokojnom mužu koji ju je varao.verovatno i smatra da je za sve kriva ta druga žena.*
- *Psihopata, jadni njegovi,, saucesce neduznima*
- *A znala si da te vara, sad hoces njegove pare, bezboznice jedna, to ti bio cilj,, ucveljena zena, kako te nije sramota mili Boze,,
o *Sad ispade zena kriva za ovo dvoje bez morale.*
o *Ako je varao i ako je sve to trpela i treba da mu uzme sve sad na kraju, jer ni on nije bio covek! Ni za nju a ni za ovu pokojnu.**
- *Pa svakako njegovo ostaje njoj , što bi glumila ucveljenu , nego je jadna ako je mogla da voli monstruma*
- *Svetu se mnogi ženama zato što ne mogu više da spavaju sa njima tu leže uglavnom pravi razlozi*
- *Koja glupa zenetina jos mu tepa moj Uzas ima li dostojanstva i pameti*

Isto tako, povodom istog teksta na portalu Kurira istaknuto je da je ubica imao zabranu prilaska 3 puta u odnosu na žrtvu. Tekst je generisao 59 komentara: ²⁷⁵

- *Тпу нута је намртво пребијао, а она му се враћала
o *Ali ti ne razumes, ona njega vooliii. Ocigledno vise od sopstvenog deteta*
o *Ne s..i, prijavljivala ga je i bežala od njega.*
o *Ovako zao komentar može da ostavi samo žena.*
o *Da, prijavljivala ga je ne nakon višegodišnje veze pune nasilja. Za to vreme je ovaj psihopata postao opsednut žrtvom. Ne razumem zašto žene trpe. Prvi puta kada vas ošamari (ili ponavlja psihičku torturu), odmah treba da prekinete bilo kakav kontakt sa psihopatom.*
o *Жене трпе из истог разлога што и мушкарци трпе - вишегодишње психичко и физичко малтретирање, понижавање, вређање, псовке, претње, шамаре, гађање разним предметима по кући, убадање ножевима, маказама итд. итд.**
- *Kakva tera zabrane prilaska kad imate ljude poremecene svesti i bolesnike. Koliko je zena ubijeno zbog tog nebuloznog clana zakona. Zalosno je sto to niko ne uvidja a i Zakonodavcu nepada napamet da tu odredbu promeni*
- *Devojke, zene dobro otvorite oci kada birate partnera!!! Ne trcite za na****enim sistavcima nadjite kulturnog mladica koji ce umeti da vas voli a ne da vas mlati.*
- *I muškarcu da otvore oči jer i žene nisu ništa bolje..*
- *Hoće baba u tim godinama vezu sa mlađim, pa eto. Šta je mislila da će neki što valja da se veže za matoru ženu? Da je mirovala bila bi živa.
o *A on momak sa 45 samo deset godina razlike pa onda je i on deda**

274 STRAŠNO NASILJE U MLADENOVU: Mrtav pijan pretukao ćerkicu od samo 3 godine?! Udarao ju je po glavi i telu, 5. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4362158/mrtav-pijan-pretukao-cerkicu-od-samo-3-godine>.

275 PARTNER I RANIJE TUKAO LELU, SADA JE UBIO U MAJČINOM STANU: Novi detalji zločina na Novom Beogradu, komšije otkrile: SVAĐALI SU SE, 16. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4391636/sin-u-babinom-stanu-zatekao-ubijenu-majku-na-novom-beogradu>.

Bilo je i veoma negativnih komentara o majci nestale male Danke, a povodom tekstova o aktuelnoj istrazi:²⁷⁶

- *Колко се они родитељи из два масакра кидају , лица им се изобличила од бола а ово двоје , шта рећу.*
 - o *Ništa se ne uklapa, biće da je majka ostavila dete samo ko zna koliko dugo, pijandure je ubile i to je to. Samo što majka neće da prizna jer bi navukla bes na sebe. A retadi su uradili ko zna šta sa telom. Nastrada dete i živo i mrtvo od ološa raznih.*
 - o *Bog neka sudi i vama kao roditeljima sto niste pazili jedno detence. Mnogi mogu lagati ljudi ali Boga ne. Bog neka vam svima sudi*
- *Очигледно ни не размишља да му жена није чувала дете .*
 - o *Kada se slegla sva prašina, postalo je jasno da majka nije čuvala dete nego je blejala po mrežama i mislila da u nedodžiji nema kud*
- *Čoveče imaj poštovanja za mrtvo dete, ostavi se mreža i tuguj sa dostojanstvom! Ugledaj se na roditelje dece stradale u Ribnikaru i Duboni i Malom Orašju.*
- *Trebali ste cuvati decu,gde je majka bila toliko dugo da bi se sve to moglo desiti,ako se tako i desilo.*
- *Nisu tebi krivi ti ljudi već ta žena koja dete od dve godine ostavi samu pa i sekund.Sekunda za dete je bitna, a ne više od toga. Tako da budi kivan na "odgovornu" majku !*
- *Sve mi je misterija ! Majka je misterija i njeno ponašanje pre i posle nestanka male Danke! Gde ih je dovela , zašto bratić nije video gde mu je seka, zašto je prvo nije tražila na putu ? Šta sada traži na mreži i kako ima snage da se oglasi? Kome se oglašava ? Nama ? Mi tugujemo i mnogo pitanja bi postavili toj majci ! Zašto ?*
- *Majka je jedini krivac za sve sto se izdesavalo ali ona to nikada neće priznati.... U celoj situaciji jedino mi zao male Danke.*
- *Svaka najka voli dete al sudbina je*

Komentari su mahom negativni i usmereni su na majku nestale devoјčice:²⁷⁷

- *Eto,sad nek se osumnjičeni son upita šta je uradio.Uništio.dve porodice.Da li mu je mirna savest.*
 - o *Na kog mislis,na majku nestale devoјčice*
- *Šta ih snadje, ni krive ni dužne*
 - o *Najsumnjivija je majka deteta i kraj price!*
- *Sa vestacenjem majkinog telefona ako se uzme u obzir da je na dan nestanka deteta brisala pozive i poruke iz svog telefona*
- *Na poligraf da se vidi je li umesana ili nije*
 - o *Nema vremena na godisnjem je odmoru...*
- *Misterija ! Počev od majke , svi su mi krivi ! Ožalošćena majka , majka koja pati , ne ponaša se k'o Dankina majka! Ne žalim ni ove monstrume u zatvoru ! Priznali su , do sada priznanje nisu povukli jer dvojica ih je , što znači da odvojeni ne znaju šta onaj drugi priča osim da su ubili dete ! Majka te devoјčice je takodje monstrum!*
- *Čime je ovaj monstrum zaslužio da izadje na sahranu. On je raskomadao dvogodišnje dete ,da bi zaštitio svog sina monstruma. Ovo je uzas i strahota.*

Konačno, ima i tekstova koji promovišu rodne stereotipe prema ženama:²⁷⁸

- *Zašto deca jedu po pekarama u 21. čas uveče?*
Zašto majke ne prave večeru svojoj deci?
 - o *Možda majka radi "kod privatnika" pa nema kada da sprema ručak i večeru.*
- *Да, јадне маме. Раде на градилиштима, праве путеве, изграђују инфраструктуре и слично. Већина београдских мама не зна да укључи перну.*

276 "ZLI MONSTRUMI NAM NE DADOŠE DA DUVAMO SVEĆICE ZA TVOJ ROĐENDAN" Oglasio se Dankin otac povodom posebnog dana: "Najmilija naša...", 6. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4387474/oglasio-se-otac-danke-ilic-povodom-posebnog-dana>.

277 EVO KAKO SADA IZGLEDA OTAC OSUMNJIČENOG ZA DANKINO UBISTVO: Radoslava doveli na sahranu supruge, uradio je samo OVO (FOTO), 17. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4392187/evo-kako-sada-izgleda-otac-osumnjice-nog-za-dankino-ubistvo-radoslava-doveli-na-sahranu-supruge-uradio-je-samo-ovo-foto>.

278 "POKUŠAO DA POBEGNE DRUGOVIMA A ONDA JE UDAREN": Najnoviji detalji nesreće na Novom Beogradu, detetu (10) se i dalje BORE ZA ŽIVOT, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4389851/detalji-teske-nesrece-na-novom-beogradu-udare-no-dete-10>.

- I ova žena što je vozila se vraća s posla da bi detetu pripremila večeru. Verovatno i tvoja deca igraju fudbal na autoputu. Posle napadaš vozača.
- Sta radi dete od 10 godina napolju u devet uvečen gde su mu roditelji
- "Roditelji vode racuna" o "deci"

Na portalima je objavljeno i više vesti o usvajanju rezolucije o Srebrenici u UN i prijemu Kosova u Savet Evrope, kao i o prijemu Kosova u pridruženu članicu NATO

Povodom teksta u kojem je objavljena izjava Aleksandra Vučića, objava sadrži 122 komentara od kojih se najveći broj komentara odnosi na poruke podrške predsedniku Srbije Aleksandru Vučiću. Ipak, izdvojeni su neki od negativnih komentara:²⁷⁹

- NIKAD U EU NIKAD NEMCI SU POBILI POLA SVETA A NISU GENOCIDNI NAROD NATO NAS BOMBARDOVAO SA KASATNIM BOMBAMA I BACALI URANIJUM NEKAD NIKAD SRBIJOOOOOO NIKAD U EU
- БОЖЕ, Спаси нас од сотоне!!!!
- Ovo je sve delo Nemaca koji nemaju ni stida ni srama
- Sa i bez rezolucije nama Srbima to dođe isto. Bombarduju te bez rezolucije i nikom ništa. Sa rezolucijom naprave od tebe genocidan narod. Tako da nam je sve jedno sa ili bez
- To je sramna rezolucija kojom zele samo da nas ponize
- Ne postoji ni argument koji bi opravdao ovakvu sramnu odluku.

Posebno su negativni komentari povodom glasanja Crne Gore o rezoluciji o Srebrenici:²⁸⁰

- Crna Gora nas je izdala, sram je bilo!
 - Takvi su oni
 - Јадни да јаднију не можете бити ! Срам вас било !
 - Sad trcite u Crnu Goru na more....JA NIKAD
 - Šta očekujete od izdajnika, odavno sam ih otpiso daleko ih zaobići
 - Šta očekujete od izdajnika, odavno sam ih otpiso daleko ih zaobići
 - Prvi put me je sramota sto sam Crnogorac!!
- Kada vidim da je sadasnjoj Crnogorskoj vlasti miliji albanci, muslimani, katolici nego pravoslavci.
- Sramota crne gore
 - Crna Goro stidi se!
 - Sramota za njih, ulizice i prodane duse.
 - Sramota nevidjena od bivse bratske Crne Gore.
 - Srbija je pomagala Crnoj Gori posle katastrofalnog zemljotresa. Od plate se odvajao novac pomoći. Osnovna škola u Baru se zove Srbija. Njima puna usta časti a časti nemaju." Bruka živi doveka..."

Uz nekoliko komentara koji šalju poruke podrške:

- Bogami ka da se sto narod CG pitao! Ovo je donijelo odluki 5 bijednika sto im u klupu sjede!! Protrstuju eo 5 dana da su PROTIV al ih niko ne ferma i ne pita.. Da se pitaju NIKO glasao ne bi ovo !!
- ogromna većina građana Cg je protiv ove rezolucije izdržite braćo!

Takođe, tekst prenosi komentar predsednika Vučića u emisiji Ćirilica i reči podrške:²⁸¹

- Srbija je zemlja koja ne zeli sukobe i uvek je za resenje i dobru saradnju
- Srbija je retko hrabra zemlja
- Vucic je meta onima koji zele da uniste Srbiju

279 NIKADA NEĆE USPETI DA STAVE ŽIG NA NAŠE ČELO! Snažna poruka predsednika Vučića u UN posle izglasavanja sramne rezolucije, 23. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4394414/teska-bitka-za-srbiju-u-njujorku-srpski-narod-uz-predsednika-vucica-danas-glasanje-o-sramnoj-rezoluciji>.

280 CRNA GORO OBRAZ TI CRN! Predstavnik CG u UN glasao za sramnu rezoluciju o Srebrenici: Glasali da Srbi budu označeni kao genocidni, 23. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4394611/sraman-potez-bratske-crne-gore-glasali-da-srbi-budu-oznaceni-kao-genocidni-veliki-protest-u-podgorici>.

281 "KONAKOVIĆ JE DEFAKTO POZVAO NA MOJE UBISTVO" Vučić o intervjuu Elmedina: Srbija je od početka znala šta je plan Sarajeva, 27. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4396148/vucic-o-intervjuu-elmedina-konakovica>.

- Vučić je pravi lider koji se ne plaši suočiti s nepravедnim napadima. Njegova hrabrost i odlučnost daju nam snagu da verujemo u bolje sutra
- Poziv na ubistvo predsednika države ujedno predstavlja udar na državu.
- Svaka cast predsedniku Vucicu koji brani svoj narod i drzavu
- To je klasičan pokušaj destabilizacije Srbije, ali u tome neće uspeti.
- Predsedniče Vučiću, hvala ti što uvek staješ u odbranu Srbije i srpskog naroda. Tvoj rad je neprocenljiv!

Kao i komentari koji se odnose na ministra spoljnih poslova BiH:

- Konaković mora biti kažnjen za izjavu za ubistvo predsednika Srbije.
- Izjava Konakovica je stvarno skandalozna i sramotna.
- Konaković je običan slabić.
- Bruka i sramota sta rade Konakovic
- Konaković je sramota za jednog ministra.
- Zreo je Konaković za košulju koja se zakopčava na leđima.
- Konakovic je jedan veliki zlikovci.

Komentari se odnose i na osude reči novinara, kao i na komentare podrške predsedniku Srbije: ²⁸²

- Ceo svet je video nepravdu nad Srbijom, a pogotovo kako se predsednik Vucic bori za svoju zemlju!
- Читав слободарски свет је стао уз Србију, а Вучић се није уплашио силе јер је бранио највећу светињу, а то је образ Србије.
- Могу да нам плјуну под прозор и то само ако им дозволимо.
- Колективни запад ће морати да схвати да ће се политика голе силе њима обити о главу, цену тренутно плаћа Украјина, али оваква политика западних центара моћи отвара простор за читав низ резолуција и отвара Пандорину кутију.
- Јел неко некад одговарао за злочине над србима. Болје вам је да cutите i vi i ostali Eu Amero fasisti
- Srbija je ponosna na svog predsednika i njegova postignuca.
- Vučić je i ovaj put pokazao da se iskreno bori za Srbiju.
- Hvala gospodine presednise za sve sto se borite za nasu najlepsu zastavu na svetu Zelim vam dug zivot zdravlje i sreću i tvojoj porodici Srecno Zivela Srbija Idemoоо u nove pobede na izbore 2 juna sa ubedljivom pobedom Ziveli

Komentari čitalaca odnosila su se na situaciju i dešavanja na severu Kosova: ²⁸³

- NATO je jos jednom pokazao svoje pravo lice
- Sramota sta rade zapadnjaci!
- Jasno je da Kurti ima protekcije i privilegije.
- Dokle god zapad bude podrzavao Kurtija, on ce vrsiti teror nad Srbima
- Srbija ne želi u NATO, Kosovo želi, ne vidim u čemu je problem.
- Ničija nije do zore gorela pa neće ni njihova.
- Kurti neće prestati sa terorisanjem srpskog naroda.
- Kurti će još malo i ponovi u zatvor.
- Petkovićeve reči jasno odražavaju stav većine našeg naroda. Ne smemo dozvoliti da nametanje sa strane ugrozi naše interese
- Kurti mora biti kaznjen, a ne nagrađen.
- Dok Vučić brani interese Srbije, Zapad nagrađuje Kurtija za nasilje nad Srbima. Hvala Vučiću što se ne predaješ i što štitiš naš narod!
- Podrška alabancima koji su izvor nasilja je sramota.
- Srbi sa KiM-a samo zele miran i dostojanstven zivot, a to im Kurti i zapadne sile nedozvoljavaju

282 "VUČIĆU NI VELIKA AMERIKA, NI ČITAVA EU NISU MOGLI NIŠTA" Bosanski novinar osuo žestoko: Od 193 zemlje, 109? Kakav vam je to uspeh, 26. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4395479/vucicu-ni-amerika-ni-citava-eu-nisu-mogli-nista-bosanski-novinar-osuo-zestoko-od-193-zemlje-109-kakav-vam-je-to-uspeh>.

283 DA LI JE KURTI NAGRAĐEN ZBOG NASILJA NAD SRBIMA NA KiM? Petković reagovao na prijem Prištine kao pridružene članice NATO, 27. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4395915/petkovic-reagovao-na-prijem-pris-tine-kao-pridruzene-clanice-nato>.

Komentari su ostavljeni i povodom statusa Poštanske štedionice:²⁸⁴

- *Kurti je opasan ekstremista koji svojom politikom otežava život Srbima na KiM.*
- *Ovo prelazi sve granice, i za svaku osudu je to što Kurti radi srpskom narodu.*
- *Ovo je nečuveno! Kako međunarodna zajednica može da čuti dok se ovakve stvari dešavaju?*
- *Srbi na Kim su ponovo izloženi nepravednim napadima. Neophodno je hitno delovanje kako bi se zaštitila njihova prava*
- *Kurti je po prirodi divljak, tako da je njegovo ponasanje prirodno i spontano.*
- *Savet Evrope otvara vrata nepriznatoj državi koja rusi sve demokratske pricipi i ljudska prava. Bas jadno i bedno.*
- *Huliganizam Kurtija se nastavlja. Zasto EU cuti na ovaj teror? Licemerno.*
- *Teroristi po nalogu Kurtija ponovo krenuli u lov na nas narod i nase institucije. Medjunarodna zajednica i dalje cuti.*

Još jedan tekst objavljen je povodom upada kosovske policije u ekspozituru Poštanske štedionice i sledeće komentare:²⁸⁵

- *Kurti je besan kao ris zbog fijaska u Savetu Evrope pa svoj bes iskaljuje nad srpskim narodom.*
- *Izazivanje haosa je bruka i sramota rezima u Pristini koji misli da ce nasiljem uspeti u svojim namerama proterivanja srba.*
- *Novi teror na severu Kosmeta odraz je nemoci Kurtija da prizna poraz u Savetu Evrope.*
- *Siptarima je cilj da je nemir i kaos, pa da cvile kako su oni ugrozeni.*
- *Srbi na KiM su žrtve terora svakog dana. Teroristi iz kosovske policije samo traže razloge da ih napadaju i hapse... Sramota.*
- *Kurti zeli provokacijama i terorom da protera Srbe!*
- *Kosovska policija je teroristička organizacija!*

Tokom perioda izveštavanja, može se uočiti nekoliko objava koje se odnose na nasilje od strane mladih, kao i na nasilje u školama

Tako se komentari u jednom tekstu mahom odnose na kažnjavanje maloletnika:²⁸⁶

- *Privesti roditelje sto su ga tako vaspitavali...*
- *Pomeriti punolernost sa 18 na 16 god . A krivičnu sa 14 na 10 . Deca su zrelija nego što su bila pre 30 godina*
- *I roditelje uhapsiti sto su ga tako vaspitali*
 - o *Roditelje?! Pa i njih mlati ko volove u kupusu ajte molim vas .*
- *Budite pažljivi i vodite računa da se ne primenjuje sila nad maloletnim licem. Verovatno je jadan imao teško detinjstvo ?*
- *Maloletno lice.Kod mene bi za sekundu postao punoletan a mama i tata na robiju.*
- *Napad na profesora je posledica sprovedjena zapadnih vrednosti.*
 - o *Ovo je posledica naseg narcizma i pile mamino/ko mog sina sme da dira i sund krimi dzimi kulture koja se promovise namerno. Takvi kao vi sto ne prihvataju odgovornost nikad ni za sta vec su im svi drugi krivi , e pa vi ste krivi i za ovo. Bice i gore. I treba.*
- *uhapsite i njegove roditelje oni su najvisr krivi zasto nisu vaspitali dete*

Drugi tekst se odnosi i na detaljne opise slučaja i nasilja koji je devojčica trpela od strane svojih vršnjaka duži

284 PREMIJER MILOŠ VUČEVIĆ PORUČIO: Kurti se odlučio na novi čin divljaštva koji direktno ugrožava opstanak srpskog naroda KiM!, 20. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4393251/premijer-milos-vucevic-porucio-kurti-se-odlu-cio-na-novi-cin-divljastva-koji-direktno-ugrozava-opstanak-srpskog-naroda-kim/komentari>.

285 PETKOVIĆ O UPADU KOSOVSKE POLICIJE U EKSPOZITURU POŠTANSKE ŠTEDIONICE: Kurti jednostranim potezom izaziva kaos zbog neuspeha u SE, 20. maj, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/4393239/petkovic-o-upadu-kosovske-polici-je-u-ekspoziture-postanske-stedionice>.

286 OGLASIO SE MUP: Uhapšen bivši đak (16) koji je profesoru polomio lobanju u Bačkoj Palanci, 9. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4388707/oglasio-se-mup-uhapsen-djak-koji-je-profesoru-polomio-lobanju-u-backoj-palanci>.

vremenski period, kao i na smanjenje granice za krivičnu odgovornost koja ide čak i do 7 godina: ²⁸⁷

- *Jadno dete koje psihički pored pedagoga i socijalne službe propada ! Roditelji su nemoćni jer nemaju adekvatnu podršku i pomoć, dokle " dobri pedagozi " sa lošim pedagoškim stavom imaju ključnu reč o deci kojoj ne pružaju moralnu i psihičku pomoć ???*
- *Izbaciti svu decu nasilnike iz škole i nastavnike i direktira smeniti i dati im otkaz, a od roditelja tih siledzija naplatiti drastične kazne*
- *Ja ne verujem šta citam, aman ljudi, pa jesmo li kao narod otisli u pakao, kako ovo nije doslo na sud, i kako su sve službe omanule i da se ništa ne desava!?*
- *Podhitno uvesti krivičnu odgovornost od 7 godine.*
- *Ako ta besna decurlija mogu da maltretiraju, onda mogu i da odgovaraju za to.. zakon mora da se menja pothitno.. šta bi da su je silovali šta bi onda bilo??? Sram vas bilo*
- *Devojčica ce da ima traume ceo život.Savet za roditelje-upisite je na karate,dzudo,aekido..neku borilacku vestinu da uci.Nece samo da nauči da se brani ,nego ce i samopuzdanje da joj se promeni,treneri ce da je nauče kako.Sto to kazem-iz licnog iskustva sa mojom mladjom cerkom.Ove male nasilnike odstraniti iz škole,roditelje enormno kazniti.*

287 GDE SU NASTAVNICI, KAKO NIKO NIJE PRIMETIO ZLOSTAVLJANJE DEVOJČICE? Roditelji bespomoćni dok im dete trpi nasilje, a škola ćuti..., 12. maj, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4389823/trojica-petaka-na-casu-fizickog-pokusala-da-siluju-devojčicu>.

ZAKLJUČNA ZAPAŽANJA

Govor mržnje predstavlja negaciju slobode izražavanja, govor kojim se nameću ograničenja ljudskim pravima i koji dovodi do diskriminacije, stigmatizacije, socijalne distance i ugrožavanja bezbednosti onih koji su takvom govoru izloženi. Uvek su to grupe koje se nalaze na marginama društva, koje nisu u potpunosti integrisane i čija se prava dodatno obespravljuju, a oni posmatraju kao uzrok svim problemima u društvu.

Govor mržnje je zabranjen kako međunarodnim instrumentima, tako i pravnim okvirom i praksom Republike Srbije. Različiti izvori doneti pod okriljem UN i Saveta Evrope u velikoj meri dopunjuju postojeći pravni okvir i obogaćuju ga praksom Evropskog suda za ljudska prava koji se dalje inkorporiraju u domaću sudsku praksu. Različiti antidiskriminacioni i medijski zakoni zabranjuju govor mržnje, zahtevaju medijski pluralizam i poštovanje ljudskih prava i sloboda, na kojima treba da počiva sistem izveštavanja. Međutim, brojni izazovi u praksi dovode do toga da je govor mržnje stalno prisutan i da se negativan odnos prema pripadnicima određenih grupa ogleda i u dnevno-političkim događajima u kojima rastu tenzije i netrpeljivost među grupama. Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti naročito je bogata u poslednjih nekoliko godina, ilustrujući govor mržnje i uvredljiv i ponižavajući govor u odnosu na pripadnike LGBTI+ zajednice, žene, Rome i ostale nacionalne manjine. Praksa pokazuje da se govor mržnje javlja u svim vidovima izveštavanja, od novina, TV emisija, društvenih medija, ali i grafita, reklama i oglasa. Takođe, stalno se ponavljaju isti narativi u odnosu na pripadnike određenih grupa koje često zagovaraju javne ličnosti, političari, akademski, pa i medijski radnici.

Izveštajni period od 6. maja do 2. juna 2024. godine pokazao je slične simptome i probleme (kao u prethodnom izveštajnom periodu iz 2020. godine) i pored izvesnog napretka koji je zabeležen. Naime, ovaj period je obeležilo nekoliko događaja koji su u velikoj meri oblikovali javno mnjenje. Najvažniji događaji jesu:

- glasanje o Rezoluciji u Srebrenici;
- glasanje o prijemu Kosova u Savet Evrope;
- Evrovizija;
- izbori;

Prva tri događaja su dovela do negativnog izveštavanja i stvaranja socijalne distance o Crnogorcima, Albancima, Bošnjacima i Hrvatima, o kojima je dodatno pisano i u kontekstu Evrovizije. Svi navedeni tekstovi dominiraju u dnevnoj štampi, na portalima i u nedeljnicima i stvaraju osećaj neverice, izdaje, ranijeg genocida prema Srbima, uz veoma senzacionalističke naslove i tekstove. U ovom kontekstu, izrazito se negativno piše i o Zapadnoj Evropi, naročito o Nemačkoj i Velikoj Britaniji, u seriji tekstova kojima se potpuno stvara evroskepticizam, ukazuje na uništavanje teritorijalnog integriteta i uticaj moćnih finansijskih krugova, koji razbijaju srpsko jedinstvo i podrivaju sistem kroz tzv. strane plaćenike, odnosno opoziciju. U tom kontekstu najviše se i piše o izborima. Takođe, pominje se propast SAD, sunovrat njihovih vrednosti i negativni uticaji na Kinu, Rusiju i druge slobodne zemlje. S druge strane, pozitivno se piše o tzv. prijateljskim državama - Kini, Rusiji, Mađarskoj - opravdava se u potpunosti napad na Ukrajinu, spoljna politika Kine čak i protivno interesu Srbije, dok se o Belorusima piše kao o Rusima i/ili Srbima. Takođe, pokušaj ubistva predsednika vlade Slovačke i nesreća iranskog predsednika posmatraju se u kontekstu zavere i objašnjavaju kroz prizmu stranih moćnika koji finansiraju napade na pravdoljubive, poput predsednika Srbije, što kod građana stvara osećaj straha i apatije, posebno kada se tome dodaju globalni sukobi i veoma izvestan scenario trećeg svetskog rata i nuklearne krize. Međutim, izvesna gradacija postoji, jer dok "Nedeljnik" piše kritičke tekstove, "Ekspres" je dosta pristrasan i plasira tekstove kojima se formira iracionalan stav o susednim narodima i njihovom odnosu sa Srbima, "Pečat" u potpunosti sadrži nekritičke tekstove u kojima se Srbi veličaju, a svi ostali stavljaju u negativan kontekst, osim "prijatelja". Takođe, dok prva dva nedeljnika imaju dosta tekstova koji diskutuju o društveno važnim temama, "Pečat" gotovo da nema ovakve tekstove i iz arhiva plasira upravo one teme kojima se negativan osećaj podržava. Međutim, treba naglasiti da nijedan nedeljnik ne sadrži tekstove o marginalizovanim grupama u cilju afirmacije njihove kulture i identiteta. Istovremeno, svi nedeljnici imaju negativne tekstove o kojima se kritički razmatra upotreba rodno senzitivnog jezika i Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Pri tome, ove teme obrađuju

obrazovane javne ličnosti, mahom profesori univerziteta i institutski radnici, koji koriste neprimeren jezik i u najmanju ruku koriste uvredljiv govor. Ne čudi da je pod ovolikim pritiskom javnosti, Ustavni sud 27. juna 2024. godine ipak usvojio rešenje kojim se pokreće postupak za utvrđivanje neustavnosti Zakona o rodnoj ravnopravnosti, a tim se i odredbe vezane za obavezu uvođenja rodno senzitivnog jezika stavljaju van snage do donošenja odluke.²⁸⁸

Kada se radi o dnevnim novinama, treba primetiti da se takođe veliki broj tekstova odnosi na Hrvate, Albance i Crnogorce a koji su napisani na senzacionalistički način. Ovakvi tekstovi podstiču negativan stav prema pomenutim nacijama i govor mržnje, koji sadrže uvredljive nazive. Izveštavanje o femicidu, nasilju u porodici, i drugim oblicima nasilja nad ženama je takođe veoma senzacionalističko, uz navođenje detalja slučaja iz istrage, isticanje uznemirujućih fotografija sa mesta zločina, kao i navođenje informacija koje mogu ukazati na identitet žrtve (posebno ukoliko se radi o manjim mestima u Srbiji). Ovakvo izveštavanje utiče na sekundarnu viktimizaciju i ne poštuje ranjivost onih koji su preživeli nasilje. U pogledu izveštavanja o ženama, mogu se uočiti i tekstovi koji su prevashodno usmereni na fizički izgled poznatih sportistkinja, kao i na promovisanje standarda lepote koji su fokusirani na skupocenu odeću i "veštački" izgled.

Izveštavanje o pripadnicima LGBTI+ populacije fokusirano je, tokom izveštajnog perioda na nebinarne osobe usled održanog muzičkog takmičenja „Evrovizija“. Iako je izveštavanje prema nebinarnim osobama bilo korektno i nije sadržalo govor mržnje, navedeni su neki od komentara poznatih ličnosti koji sadrže govor mržnje i koje novinari koriste da prenesu poruku, bez ograđivanja od takvih neprimerenih reči.

Izveštavanje o tragedijama i aktuelnim suđenjima je senzacionalističko, uz često objavljivanje uznemirujućih fotografija sa mesta događaja, objavljivanje iskaza strana u postupku na senzacionalistički način, kao i komentara poznanika sa društvenih mreža. Posebno se krše prava dece i njihova zaštita u krivičnom i drugim postupcima, a naročitu hysteriju predstavlja zahtev za snižavanjem granice krivične odgovornosti dece, koje je ponekad dovedeno do apsurdna.

Od pozitivnih tendencija nije bilo negativnih tekstova o izbeglicama i migrantima, osobama sa invaliditetom i Romima, a bilo je i nekoliko afirmativnih tekstova koji se odnose na izbeglice i osobe sa invaliditetom. Imajući u vidu ranije izrazito negativne tekstove o zloupotrebi Roma tokom izbornog procesa, posebno je iznenađujuće da su takvi tekstovi izostali u vreme izbornog procesa u dnevnim listovima koji su praćeni.

Takođe, na portalima su objavljivani isti ili slični tekstovi kao i u dnevnim novinama i novinari su mahom koristili senzacionalističke naslove, ali su tekstovi mahom bili korektno napisani. Ipak, uočena je tendencija da novinari prenose stavove drugih, naročito javnih ličnosti, bez ograđivanja da se radi o neprimerenom govoru, što predstavlja zloupotrebu etičkog kodeksa i suprotno je stavovima izraženim u praksi Evropskog suda za ljudska prava. Posebno su se izdvojili izrazito negativni komentari o nebinarnim osobama, porodičnom nasilju i zloupotrebi sistema prijavljivanja od strane žena, kao i o Crnogorcima. Ovakvi komentari nisu ni generisani, ni naknadno brisani i mogu se okarakterisati kao govor mržnje.

Konačno, kada se govori o upotrebi govora mržnje u izveštajnom periodu, može se zaključiti da nije bilo mnogo tekstova i komentara koji su mogli biti okarakterisani na ovaj način. Ipak, konstantno ponavljanje negativnih tekstova o određenim grupama i izrazito problematična uređivačka politika kojom se šire i raspiruju stereotipni stavovi o određenim grupama na dnevnom nivou, predstavljaju govor mržnje i uvredljiv govor koji doprinosi rasprostranjenosti diskriminacije i izazova u implementaciji zakonskih normi. U ovome često učestvuju javne ličnosti, ali i medijski radnici, koji zanemaruju svoju ulogu promotera demokratskih vrednosti, pluralističkog društva i zaštite ljudskih prava i sloboda.

Kako smanjiti prisutnost govora mržnje u Srbiji? Na ovo pitanje su u velikoj meri odgovorili medijski radnici koji su se složili da su dodatne edukacije potrebne kako bi se razumeo fenomen govora mržnje i njegove štetne posledice, ali i razumelo da odgovarajuća uređivačka politika može u dužem vremenskom periodu dovesti do netrpeljivosti i mržnje prema pripadnicima odgovarajućih grupa. Zato obuke treba da budu ciljane, posebno za novinare i posebno za urednike, treba da budu kontinuirane i da budu podeljene po temama, gde bi svaka grupa koja je posebno targetirana govorom mržnje bila predstavljena. Govor mržnje bi trebalo da bude adekvatno sankcionisan, ali ovaj izveštaj nije imao za cilj da se bavi neefikasnošću različitih raspoloživih

288 Videti Ustavni sud, br. IUz-85/2021, 28. jun 2024.

mera, jer sve što je rečeno u istraživanju iz 2020. godine i dalje je relevantno i aktuelno. Zato se čini da jedino edukacije i podizanje svesti građana o značaju slobode izražavanja, ali i zabrane govora mržnje, mogu dati odgovarajuće rezultate. Ovo podrazumeva i što više medijskih sadržaja koji se bave društveno relevantnim i afirmativnim temama o grupama koje su u najvećem riziku od diskriminacije. Podizanju svesti i izmeni negativne klime mogu pomoći različite kulturne aktivnosti, filmovi, tribine, reklame, ali i medijska nagrada koju je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ustanovio pre nekoliko godina i koja se pokazala kao primer dobre prakse. Takođe, potrebno je u što većoj meri predstaviti i približiti mišljenja Poverenika iz ove oblasti, što je i uloga ove publikacije.

Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorke i ne odražava nužno stavove Evropske unije i Saveta Evrope.

Zemlje članice Evropske unije su odlučile da udruže svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno su izgradile stabilno okruženje, demokratiju i održivi razvoj zadržavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija je posvećena deljenju svojih dostignuća i vrednosti sa zemljama i narodima van svojih granica.

www.europa.eu

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 46 država, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Sufinansira
Evropska unija

COUNCIL OF EUROPE

Sufinansira i sprovodi
Savet Evrope